

The title is presented in a bold, sans-serif font, stacked in four lines. The text is white with a slight drop shadow, set against a background of the European Union flag (blue field with yellow stars). The stars are visible through the letters, creating a textured effect. The text reads: EUROPEAN REFORMS BULLETIN 2021 No 4.

**EUROPEAN
REFORMS
BULLETIN
2021 No 4**

European Reforms Bulletin

2021

scientific peer-reviewed journal

No. 4

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

email: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kuznichenko S. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zaiets H. (PhD, Ukraine), Kozachenko O. (D.Sc., Assoc. Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 12 28.12.2021)

Table of contents

Agapova K.V. Some Criminal Law Issues of Group Hooliganism Committed by Youth Groups	2
Baltaji P., Matvieieva L. Modernizing Higher Education: a Challenge of Time or an Objective Necessity	8
Chyzyhkov O. Official of Local Government Bodies Official Authorized to Perform Notarial Actions as a Subject of Criminal Offense	12
Haran O.V. Some Issues of Transformation of Administrative Responsibility in the Field of Urban Planning in Modern Conditions	17
Kononenko Yu.S. Foreign experience of bringing to criminal responsibility for high treason	22
Kovalchuk A.S. On The Situation And Certain Issues Of Approximating The Legislation Of Ukraine On Payment Systems To The European Union Legislation	25
Muradian H. Institute of "Testing": the Exrerience of Some Foreign Countries	32
Pavlenko L.M. Retrospective Analysis of the Doctrine of Law on Criminal Liability for Illicit Trafficking in Weapons, Ammunition, Explosives in Ukraine	38
Pogrebna K.F. On Some Historical and Legal Aspects of the Study of the Content of Public Control in the Field of Execution of Punishments in Ukraine	45
Shynkar T.I. Information and Legal Mechanisms Restriction of Citizens' Rights to Information in the Interest of National Security	49
Zaiets O.M., Honcharov M.V. Internet of Things During the Pre-trial Investigation of Criminal Offenses	53
Gdanov I.R. Subjects of National Security in Ukraine	58
Movchan R.V. The Subject of Illegal Handling of Weapons, Ammunition, Explosives and Explosive Devices and its "Trace Pattern"	66
Vaskivskiy A.O. Subject and Tracing Pattern of Cargo Theft on Rail Transport in Ukraine	73
Sieriebriak S.V. Economic and Legal Retroanalysis Creation of Priority Development Areas in Ukraine in the Context of the Special Management Regime	79
Zhovtan Y.V. The Problem of Determining the Terms of Acquaintance with the Materials of the Pre-trial Investigation by the Parties of the Criminal Proceedings in Accordance with Article 290 of the CPC	86
Kovalchuk O. Tax Amnesty: Essence, Features and Features of Application in Ukraine	93
Zaiets V. Organization of Prosecutor Activities in Some Foreign Countries	100
Afonin D.S. Features of Expert Situations, Using the Simulation Method in Tracelological Investigations	105
Samsin R. Bitcoin: Risks to Society	110
Kudinov S., Teteriatnyk H. Application of Measures to Ensure Criminal Proceedings in Emergency Legal Regimes: Selected Issues of Theory and Practice	116

SOME CRIMINAL LAW ISSUES OF GROUP HOOLIGANISM COMMITTED BY YOUTH GROUPS

Karina Agapova

graduate student of the Department of Criminal Law and Criminology,
Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: kafkpoduvs4a@ukr.net

Abstract. The article describes the group crime of youth groups. It was found that the activities of youth groups have a higher degree of public danger than other group forms of public (public) order, due to the high degree of mobility and organization of members of such associations, active resistance to law enforcement officers and permanent increase in membership. According to its qualitative characteristics and severity of consequences, this type of criminal activity significantly affects the state of law and order, which necessitates the development and implementation of adequate level of threats to preventive measures. It is proved that the main features that characterize the objective side of the criminal offense under Part 1 of Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine is a gross violation of public order, accompanied by special audacity or extreme cynicism. All the constructive features of the objective side of hooliganism are so evaluative that at the level of law enforcement practice there are no established approaches to the application of this rule. This, in turn, is an additional factor of abuse, judicial and investigative discretion. It has been established that illegal actions of members of youth groups may initially manifest themselves in petty hooliganism, which later becomes more socially dangerous and turns into criminally punishable acts. The identity of the offender, as a rule, is focused on the violation of public order, prone to further commission of other criminal offenses.

Keywords: youth, groups, youth movement, criminal offense, hooliganism, public order.

Вступ. У період сучасного розвитку незалежної України найважливішим завданням є посилення протидії злочинності. Особливу увагу, як свідчить суспільна практика, держава приділяє запобіганню кримінальним правопорушенням серед пі, особливо тим, що пов'язані з застосуванням насильства, адже зростання рівня злочинності пов'язано, насамперед, із соціально-економічною кризою, що супроводжується деформацією фундаментальних морально-етичних цінностей.

Одним з різновидів злочинної діяльності, що швидко уживається та набирає обертів на теренах нашої країни, є діяльність неформальних радикально налаштованих молодіжних угруповань. З огляду на відсутність послідовних підходів державної політики із запобігання цьому явищу, виникає загроза його перетворення у суттєву проблему для нашого суспільства.

Однією з особливостей неформальних радикально налаштованих молодіжних угруповань є їхня властивість миттєво виникати й активізуватися і так само зникати. Мотиви вчинення кримінальних правопорушень найрізноманітніші: расова чи національна ненависть, ксенофобія, нетерпимість до осіб, які виражають інші погляди та ідеї, протистояння між членами протилежних за ідеологіями угруповань, непогодження з державною політикою, протидію владі або окремим її інституціям тощо. Свої мотиви учасники угруповань реалізують у вигляді групових порушень публічного порядку, масових заворушень, закликів до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної приналежності або ставлення до релігії, заподіяння тілесних ушкоджень чи майнової шкоди, хуліганства, погроз вбивством тощо [1, с. 4].

Проблеми забезпечення кримінально-правової протидії, в тому числі і проявам групового хуліганства, досліджувалися у працях таких науковців, як О. А. Галемін, І. М. Даньшин, О. А. Івахненко, В. О. Калашнік, О. О. Кваша, М. Й. Коржанський, Н. Ф. Кузнецова, В. В. Кузнецов, В. А. Ломако, А. А. Музика, В. В. Налуцишин, В. О. Навроцький, Р. П. Олійничук, Г. І. Піщенко, Ю. М. Ткачевський, А. П. Тузов, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та інші. Однак кримінально-правова протидія груповому хуліганству, що вчиняється молодіжними угрупованнями не була предметом окремого наукового дослідження. Особливо важливого значення дослідження проблемних питань кримінально-правової протидії проявам хуліганських дій набуває у зв'язку з реформуванням кримінального законодавства, введення в Кримінальний кодекс (КК) України поняття «кримінальне правопорушення», поділ таких правопорушень на проступки та злочини, що прямо застосовано до положень ст. 296 КК України.

Постановка завдання. Вищевикладене вказує на актуальність дослідження, метою якого є надання кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються молодіжними угрупованнями.

Результати дослідження. Початок ХХІ століття позначився сплеском активності молодіжних рухів. Соціально-економічні й політичні перетворення в країні, процеси інтеграції в глобалізоване світове співтовариство призвели до зламу колишніх моральних цінностей, норм і традицій. Перманентні суспільні трансформації при недостатній увазі уповноважених органів державної влади до питань організації дозвілля дітей та молоді, їх зайнятості та відпочинку призвели до посилення радикальних течій, існування яких зовні почало виявлятися в протиправній діяльності неформальних об'єднань.

Слід зазначити, що протидія груповим кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями, значною мірою залежить від ступеня досконалості такого інституту кримінального права, як співучасть у кримінальному правопорушенні, врахування у ньому всіх можливих видів і виявів спільного вчинення кримінального правопорушення. Відповідно кримінологічний аналіз ознак групової злочинності, який має бути підґрунтям для створення ефективної системи запобігання груповим кримінальним правопорушенням, є неможливим без вивчення інституту співучасті у кримінальному правопорушенні, який встановлює підстави і принципи відповідальності за групові кримінальні правопорушення. Для цього, як слушно зауважує О. В. Головкін, важливим є розв'язання проблеми співвідношення понять «злочинна група» і «співучасть у злочині» [2].

Відповідно до ст. 26 КК України співучасть у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь кількох суб'єктів в учиненні умисного кримінального правопорушення [3]. Інакше кажучи, співучасть – це об'єднання, коли кілька суб'єктів кримінального правопорушення вчиняють його спільно й умисно. Проте досі категорія «груповий спосіб вчинення кримінального правопорушення» доволі часто розглядається науковцями, а тому потребує аналізу та відповідних висновків. Прибічники такої категорії у кримінальному праві розрізняють групу як форму співучасті й групу як спосіб учинення кримінального правопорушення, ознаку об'єктивної сторони. Виділення групового способу вчинення вважають необхідним для випадків і явищ, які не мають відношення до співучасті: 1) необережного співзаподіяння, коли об'єднаними зусиллями кількох осіб із необережності спричиняється єдиний результат; 2) спільного вчинення злочину суб'єктом злочину і особами, які не мають ознак суб'єкта злочину (зокрема, неосудними) [1].

У науці кримінального права можна знайти й таку позицію вчених: формальні соціальні групи існують не лише у сфері офіційних (підконтрольних державі) відносин, а й у протилежній сфері злочинних чи асоціальних відносин [4; 5].

Вивчення доктрини кримінального права дозволяє виділити два підходи до співвідношення понять «групове кримінальне правопорушення» і «співучасть у кримінальному правопорушенні». При цьому сутність першого підходу полягає у тому, що груповий злочин розглядається виключно як співвиконавство. Водночас, як видається, некоректним є виведення групи осіб і, відповідно, групового кримінального правопорушення за межі інституту співучасті [6, с. 489–490].

Одним із відомих дослідників розуміння змісту кваліфікуючої ознаки складу злочину «за попередньою змовою групою осіб» у межах співвиконавства є Р. Р. Галіакбаров. Він вважав, що груповим є лише такий злочин, де кожний учасник умисно, узгоджено з іншими, спільно, у повному обсязі або частково вчинює виконання єдиного для всіх учасників злочину [7, с. 6]. На його думку, груповий злочин має необхідну суму постійних, загальних для всіх виявів, об'єктивних та суб'єктивних ознак. Будучи специфічним вираженням необхідних ознак співучасті, вони мають істотні особливості. Відсутність будь-якої з постійних ознак завжди свідчить про неможливість віднесення вчиненого діяння до групи [7, с. 3].

Серед постійних об'єктивних ознак групового злочину Р. Р. Галіакбаров називає:

- множинність учасників (два і більше);
- безпосередність участі кожного з них у виконанні діяння, що охоплюється ознаками об'єктивної сторони одного і того ж складу злочину;
- посягання об'єднаними зусиллями співучасників [7, с. 13].

Важливу роль для кримінально-правової характеристики групового кримінального правопорушення відіграє ознака безпосередності, яка означає, що кожен із співучасників у повному обсязі або частково, своїми зусиллями – хоч би частково – виконує суспільно небезпечні діяння (бездіє), які входять до об'єктивної сторони. На відміну від учинення одним виконавцем, у груповому кримінальному правопорушенні безпосередню участь у вчиненні виконавських дій беруть кілька осіб, які об'єднують свої зусилля для вчинення одного діяння, що мають ознаки об'єктивної сторони одного, загального для всіх співучасників кримінального правопорушення. З цього випливає, що групове кримінальне правопорушення завжди вчинюється спільними зусиллями кількох належних суб'єктів відповідальності, які спричиняють шкоду охоронюваному кримінальним правом суспільним відносинам. За обсягом виконавські дії співучасників можуть істотно різнитися. Одні з них можуть вчинити суспільно небезпечне діяння, що повною мірою містить усі ознаки складу злочину, інші – діяння, що містить вказані ознаки частково [8, с. 170].

В. В. Налуцишин зазначає, що хуліганство, вчинене групою осіб, буде мати місце за наявності таких ознак: в хуліганстві приймають участь два або більше виконавці, які є суб'єктами цього злочину; кожен з

виконавців самостійно виконує об'єктивну сторону хуліганства повністю або частково; незалежно від моменту виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону злочину; хуліганські дії вчинюються шляхом непередбачуваного об'єднання зусиль учасників, які діють під впливом ситуації (обставин справи) [9, с. 56]. Таким чином, співучасник групового хуліганства може виконувати і частину об'єктивної сторони складу злочину, що вказує на те, що зміст суспільно небезпечних дій у диспозиції ч. 1 ст. 296 КК є визначальним у певних випадках для констатації вчинення групового хуліганства.

Л. О. Кузнецова за результатами дослідження пропонує визначати хуліганство як вчинення публічних дій шляхом застосування насильства, що не є небезпечним для життя або здоров'я або знищення чи пошкодження чужого майна, що призвели до порушення громадського спокою, – карається штрафом від ста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років [10, с. 18]. Ми не можемо погодитися з такими пропозиціями, оскільки не враховуються ознаки поняття «винятковий цинізм».

На нашу думку, обґрунтованим є надання визначення в кримінальному законі вміщених у диспозицію ч. 1 ст. 296 КК понять «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», що усуне формальні підстави вести мову про відсутність визначення таких понять в законі. Тому терміни «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», використані законодавцем як ознаки кримінального правопорушення «хуліганство», повинні знайти легальне визначення у термінологічному розділі КК. Адже такі терміни в інших законодавчих актах, ніж КК, не вживаються, їх визначення у вигляді відкритих переліків містить судова практика, що не в повній мірі відповідає принципу правової визначеності закону. Водночас їх закріплення надасть можливість забезпечити формальну визначеність використаного законодавцем тексту диспозиції ст. 296 КК, що сприятиме чіткості розмежування ознак дрібного хуліганства як адміністративного правопорушення та хуліганства як складу кримінального правопорушення (проступку та злочину).

Враховуючи наведене, хуліганство, визначення якого міститься в диспозиції ст. 296 КК України, є кримінальним правопорушенням з формально-матеріальним складом. Суспільно небезпечне діяння можливе виключно у формі дії. Разом з цим конститутивні ознаки цього складу злочину, які мають оцінний характер та не визначені напряму в кримінальному законі, розкриваються стабільною судовою практикою через відкриті переліки, приклади. Останні включають суспільно небезпечні наслідки, такі як насильство із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту як проявів особливої зухвалості, та, наприклад, знущання над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані як прояви виняткового цинізму [11, с. 274].

Як зазначають М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров, серед вчених загальноновизнано, що порушення громадського порядку слід визнавати грубим тоді, коли хуліганство зачіпає важливі інтереси чи інтереси багатьох осіб, порушує спокійну життєдіяльність громадян, а відновлення порядку вимагає значних зусиль; явна неповага до суспільства як мотив цього злочину передбачає прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися внаслідок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі [12, с. 709]. За твердженням В. В. Кузнецова, грубість порушення громадського порядку визначається з урахуванням місця вчинення хуліганських дій, їх тривалості, кількості та характеристики потерпілих, ступеня порушення їхніх прав і законних інтересів тощо. Таким чином, грубе порушення громадського порядку має місце тоді, коли: останньому заподіюється істотна шкода і хуліганство пов'язане з посяганням на інші суспільні відносини, задля збереження яких підтримується громадський порядок; не зачіпає важливі інтереси чи інтереси багатьох осіб; відновлення порядку вимагає значних, тривалих зусиль [13, с. 61].

Як бачимо, ознака «грубе порушення громадського порядку» є оціночною, такою, що включає набір різних схожих за своєю природою характеристик аморальної поведінки. За справедливим твердженням О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, неясно, чим звичайне порушення громадського порядку відрізняється від грубого. Вказівки лише на те, що порушення за своїм характером повинно бути грубим, явно недостатньо для криміналізації цих діянь [12, с. 706-707].

Не вносить ясності й роз'яснення вищих судових інстанцій України. Так, в ухвалі колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 березня 2010 р. № 5-646км10 було зазначено: «З об'єктивної сторони, хуліганство є суспільно небезпечною дією, що грубо порушує громадський порядок. Такими закон визнає лише ті дії, які спричинили істотну шкоду особистим інтересам і відзначились особливою зухвалістю або винятковим цинізмом» [14, с. 355].

Початок грубого порушення громадського порядку може бути різний: наприклад, особа може завчасно передбачити, що перебуватиме у громадському місці під час проведення якихось заходів, й у зв'язку із цим готується, налаштовує себе на вчинення у той час відповідних протиправних дій, або ж

рішення вчинити такі дії може виникнути спонтанно, раптово, ситуативно. Однак для кваліфікації хуліганства момент виникнення бажання його вчинити не є визначальним, оскільки не є конструктивною ознакою (складовою) цього посягання. Цей стан не виключає й того, що особа, яка не планувала або завчасно не готувалася і не мала наміру вчинити хуліганство, водночас може скоїти це діяння згодом за будь-яких обставин [15].

Через «особливу зухвалість» та «винятковий цинізм» суттєво підвищуються характер суспільної небезпечності діяння шляхом умисного використання винуватим сил, факторів, які полегшують вчинення злочинного діяння [16, с. 12]. Таким чином особлива зухвалість та винятковий цинізм є обов'язковими ознаками грубого порушення громадського порядку при хуліганстві. Вони характеризують спосіб вчинення кримінального правопорушення.

О. О. Кваша зазначає, що між співучасниками завжди має місце згода на вчинення конкретного злочину, яка знаходить вираження в спільності дій співучасників, що проявляється в поінформованості. Підґрунтям цього положення є філософська теорія спільної діяльності, яка виходить із того, що одним із чотирьох її основних видів є спілкування як передача інформації. Розуміння спілкування як необхідного засобу забезпечення ефективності діяльності співучасників обумовило висновок, що проста пропозиція вчинити злочин не є підбурюванням, а являє собою вияв ініціативи. Для того, щоби дві особи діяли узгоджено, спільно, навіть на мінімальному рівні, необхідно, щоб хтось першим висловив до цього бажання, передав інформацію. Обмін інформацією детермінує взаємний психологічний зв'язок між двома спільно діючими особами [17, с. 372].

Якщо співучасники домовилися про вчинення злочину, визначеного родовими (видовими) ознаками його складу, то у вину їм ставиться фактично вчинений виконавцем злочин за умови, що вони усвідомлювали можливість його скоєння. Наведені пропозиції кваліфікації, відповідають приписам ч. 3 ст. 29 КК, відповідно до якої обставини, що обтяжують відповідальність, і передбачені в статтях Особливої частини КК як ознаки злочину, що впливають на кваліфікацію діяння виконавця, ставляться у вину лише співучаснику, який усвідомлював їх наявність [18, с. 85]. З цих підстав, якщо підбурювач схилив виконавця до вчинення злочину, викликавши у нього мотиви та (або) мету, які є обов'язковими чи кваліфікуючими ознаками складу злочину, і, крім того, сам підбурювач керувався таким мотивом і переслідував зазначену мету, він підлягає відповідальності за підбурювання до злочину, що характеризується такими мотивами й метою. Якщо ж підбурювач схилив виконавця до вчинення так званого простого складу злочину (без кваліфікуючих ознак), а останній, у свою чергу, керувався мотивами (цілями), що впливають на кваліфікацію, то лише усвідомлення цих ознак дає підстави поставити вчинене виконавцем у вину підбурювачу.

Зазначені ознаки об'єктивної сторони хуліганства є настільки «розмитими», що навіть вищі судові органи не можуть встановити чітких критеріїв не те що кваліфікації хуліганства, але й навіть його відмежування від інших суміжних складів кримінальних правопорушень. Так Верховний Суд зазначає, що «при відмежуванні хуліганства від, зокрема, посягань проти життя і здоров'я людини судам необхідно враховувати, що суспільно небезпечне діяння не може бути кваліфіковано як хуліганство за наявності у сукупності таких обставин справи (провадження): 1) засуджені і потерпілі між собою були знайомі; 2) до злочинного посягання перебували в особистих неприязних стосунках; 3) поштовхом до заподіяння тілесних ушкоджень стала поведінка самих потерпілих; 4) зі змісту протиправних дій кожного із засуджених простежується бажання завдати шкоди власне здоров'ю потерпілих через особисту неприязнь до них» [15].

Слід відмітити, що окремі вчені до об'єктивної сторони складу хуліганства відносять відверто суб'єктивні ознаки. Так, В. Т. Дзюба зазначає, що явна неповага до суспільства – це навмисні активні дії винуватої особи, змістом яких є особлива зухвалість або винятковий цинізм ситуативного характеру як прояв аморального, цинічного, зверхнього ставлення до прав, свобод та законних інтересів невизначеного кола людей, інтересів юридичних осіб, суспільства або держави, що порушують спокій життєдіяльності як одного, так і багатьох громадян» [19, с. 1001].

Як стверджує О. Івахненко, «слід мати на увазі, що коло хуліганських діянь не вичерпується тими діями, які підпадають під ознаки ст. 296 КК України, й охоплює також інші діяння, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства, та (або) вчинені з хуліганських мотивів, тобто на ґрунті неповаги до суспільства, нехтування загальнонародськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу» [9, с. 155-158]. Таке твердження ще раз підтверджує широту ознак хуліганства, неможливість їхнього змістовного звуження до конкретного складу злочину у чистому вигляді.

Висновки. Питання співучасті у вчиненні хуліганства у науці кримінального права недостатньо досліджено. Разом з цим, аналіз ч. 2-4 ст. 296 КК показав, що внесення до ч. 2 ст. 296 КК кваліфікуючої ознаки хуліганства, вчиненого у співучасті у виді групи осіб, як форми співучасті, що не має ознак організованості та є груповим видом спільного вчинення протиправних дій призводить до того, що

правозастосувачі не приділяють уваги кримінально-правовій оцінці вчиненого двома або більше особами при вчиненні хуліганських дій.

Основними ознаками, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України є грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Усі конструктивні ознаки об'єктивної сторони хуліганства є настільки оціночними, що на рівні правозастосовної практики не розроблено усталених підходів до застосування зазначеної норми. Це своєю чергою, є додатковим фактором зловживання, судової та слідчої дискреції.

References:

1. Berezniak V.S. (2008) *Metodychni rekomendatsii shchodo osoblyvostei vyjavlennia, dokumentuvannia, profilaktyky protypravnoi diialnosti neformalnykh radykalno nalashtovanykh molodizhnykh uhrupovan* [Methodical recommendations on the features of detection, documentation, prevention of illegal activities of informal radical youth groups]. Dnipropetrovsk : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 2008. 132 p. (In Ukrainian)
2. Holovkin O.V. (2005) *Hrupova zlochynnist ta yii poperedzhennia : avtoref. dys...kand. yuryd. nauk : 12.00.08 «Kryminalne pravo, kryminolohiia ta kryminalno-vykonavche pravo»* [Group crime and its prevention: author's ref. Ph.D. jurid. Sciences: 12.00.08 "Criminal law, criminology and criminal-executive law"]. K. : In-derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2005. 19 p. (In Ukrainian)
3. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 5 kvit. 2001 r* [Criminal Code of Ukraine: Law of April 5, 2001]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [The Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (In Ukrainian)
4. Ivakhnenko O.A. (2016) *Kryminalna vidpovidalnist za khulihanski diiannia: khulihanski zlochyny ta sklady zlochyniv: monohrafiia* [Criminal liability for hooliganism: hooligan crimes and crimes: monograph]. Kharkiv: Pravo, 2016. 184 p. (In Ukrainian)
5. Halemin O.A. (2017) *Kryminalna vidpovidalnist za khulihanstvo, poviazane z oporom predstavnykovi vlady abo predstavnykovi hromadskosti, yakyi vykonuie обов'язky z okhorony hromadskoho poriadku, chy inshym hromadianam, yaki pryynialy khulihanski dii: dys. ... kand. yuryd. nauk* [Criminal liability for hooliganism related to resistance to a representative of the government or a representative of the public who performs duties to protect public order, or other citizens who have stopped hooliganism: dis. ... Cand. jurid. Science]. Dnipro, 2017. 206 p. (In Ukrainian)
6. Holovkin B.M. (2005) *Sotsialno-psykholohichni aspekty hrupovoi zlochynnoi povedinky* [Socio-psychological aspects of group criminal behavior]. *Derzhava i pravo* [State and law]. 2005. Vyp. 27. P. 484–491. (In Ukrainian)
7. Halyakbarov R.R. (1980) *Kvalyfykatsyia hrupovykh prestuplenyi* [Qualification of group crimes]. M. : Yuryd. lyt., 1980. 80 p. (In Russian)
8. Bila Yu.V. (2009) *Problemni pytannia kvalifikatsii zlochyniv, vchynenykh hrupoiu osib za poperednoiuzmovoiu osib* [Problematic issues of qualification of crimes committed by a group of persons by prior conspiracy of persons]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzh. un-tu vnutr. sprav* [Scientific Bulletin of the Dnepropetrovsk state. un-tu vnutr. affairs]. 2009. № 4. P. 167–175. (In Ukrainian)
9. Nalutsyshyn V.V. *Kryminalno-pravova kharakterystyka kvalifikuiuchykh (osoblyvo kvalifikuiuchykh) oznak khulihanstva (ch. 2, 3, 4 st. 296 KK Ukrainy)* [Criminal-legal characteristics of qualifying (especially qualifying) signs of hooliganism (parts 2, 3, 4 of Article 296 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. RIGHT series]. Vyp. 23. Ch. I. T. 3. P. 50–57. (In Ukrainian)
10. Kuznetsova L.O. (2009) *Vyznachennia oznak obiektyvnoi storony khulihanstva za kryminalnym zakonodavstvom okremykh zarubizhnykh krain. Universytetski naukovy zapysky* [Determining the characteristics of the objective side of hooliganism under the criminal law of some foreign countries]. *Chasopys Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava* [University scientific notes. Journal of Khmelnytsky University of Management and Law]. 2009. № 1. P. 292–295 (In Ukrainian)
11. Ponomarenko V.V. (2019) *Okremi problemni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii za hrupove khulihanstvo* [Some problematic issues of criminal qualification for group hooliganism.]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu : zb. nauk. pr* [Issues of combating crime: Coll. Science]. Kharkiv : Pravo. 2019. Vypusk 38. P. 259–275 (In Ukrainian)
12. Dudorov O. O., Khavroniuk M. I. (2014) *Kryminalne pravo : navch. posib.* [Criminal law: textbook. way.]. Kyiv : Vaite, 2014. 944 p. (In Ukrainian)
13. Kuznetsov V.V., Babanina V. V., Kuznetsova L. O. (2013) *Kryminalna vidpovidalnist za khulihanstvo: natsionalnyi ta zarubizhnyi dosvid : monohrafiia* [Criminal liability for hooliganism: national and foreign experience: a monograph]. Kyiv: TOV NVP «Interservis», 2013. 268 p. (In Ukrainian)

14. Borysov V.I. (2020) *Lektsiia za temoiu: «kryminalna vidpovidalnist za khulihanstvo (stattia 296 KK Ukrainy)»* [Lecture on the topic: "criminal liability for hooliganism (Article 296 of the Criminal Code of Ukraine)"]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy* [Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine]. 2020. № 1(13). P. 351-371. (In Ukrainian)

15. *Informatsiinyi lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 30 sichnia 2013 r. № 223-192/0/4-13 «Pro praktyku zastosuvannia sudamy pry rozghliadi sprav okremykh norm materialnoho prava shchodo kvalifikatsii khulihanstva»* [Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases of January 30, 2013 № 223-192 / 0 / 4-13 "On the practice of application by courts in certain cases of substantive law on the qualification of hooliganism"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740-13#Text> (In Ukrainian)

16. Haukhan L.D. (1974) *Nasylye kak sredstvo soversheniya prestupleniya* [Violence as a means of committing a crime]. M. : Yuryd. lyt., 1974. 167 p. (In Russian)

17. Kvasha O.O. (2013) *Spivuchast u zlochyni: sutnist, struktura ta vidpovidalnist: dys. ... doktora yurydych. nauk* [Complicity in crime: essence, structure and responsibility: dis. ... Doctor of Laws. Science]. Kyiv, 2013. 467 p. (In Ukrainian)

18. Vozniuk A.A. (2015) *Kryminalno-pravovi oznaky orhanizovanykh hrup i zlochyunnykh orhanizatsii : monohrafiia* [Criminal and legal features of organized groups and criminal organizations: a monograph]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2015. 192 p. (In Ukrainian)

19. Andrushka P. P., Honcharenka V. H., Fesenka Ye. V. (2008) *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (2-he vyd., pererobl. i dopov.)* [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine (2nd ed., Revised and supplemented)]. K. : Dakor, 2008. 1428 p. (In Ukrainian)

Некоторые уголовно-правовые вопросы группового хулиганства, совершаемого молодежными группировками

Агапова Карина Викторовна, e-mail: kafkpoduvs4a@ukr.net

аспирант кафедры уголовного права и криминологии Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье дана характеристика групповой преступности молодежных группировок. Выяснено, что деятельность молодежных группировок имеет большую степень общественной опасности по сравнению с другими групповыми формами нарушения общественного (публичного) порядка из-за высокой степени мобильности и организованности участников таких объединений, активное сопротивление работникам правоохранительных органов и перманентное увеличение количества участников. По своим качественным характеристикам и тяжести последствий эта разновидность криминальной активности оказывает существенное влияние на состояние правопорядка, что вызывает необходимость разработки и внедрения адекватных уровню угроз мер предосторожности. Доказано, что основными признаками, характеризующими объективную сторону уголовного преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 296 Уголовного кодекса Украины является грубое нарушение общественного порядка, сопровождающееся особой дерзостью или исключительным цинизмом. Все конструктивные признаки объективной стороны хулиганства настолько оценочны, что на уровне правоприменительной практики не разработаны устоявшиеся подходы к применению указанной нормы. Это в свою очередь является дополнительным фактором злоупотребления, судебной и следственной дискреции. Установлено, что противоправные действия участников молодежных группировок могут сначала проявляться в мелком хулиганстве, которое впоследствии приобретает большую общественную опасность и перерастает в уголовно наказуемые действия. Лицо преступника, как правило, ориентировано на нарушение общественного порядка, склонно в дальнейшем к совершению и других уголовных правонарушений.

Ключевые слова: молодежь, группировка, молодежное движение, уголовное правонарушение, хулиганство, общественный порядок.

MODERNIZING HIGHER EDUCATION: A CHALLENGE OF TIME OR AN OBJECTIVE NECESSITY

Polina Baltaji

Educational and Scientific Institute of Law and Cybersecurity,
Odessa State University of Internal Affairs,
ORCID : 0000-0003-2346-4230

Liliia Matvieieva

Department of Theory and Philosophy of Law,
Odessa State University of Internal Affairs
ORCID : 0000-0002-8402-5584
e-mail: liliya.matveeva@i.ua

Abstract: The education continues to have a distinctive function. It is an indicator of the intelligence level of the society. Today the conditions of the national education system are characterized by a crisis, reforms, transformation of new forms and methods of teaching. The modernization of the new educational system requires new approach.

Keywords: education, education process, education activity, educational service, modernization of the educational system.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ століття суспільство стикнулось з проблемою визначення нової ролі освіти, яка відповідала б сучасним соціально-економічним умовам. Науковий пошук визначали тенденції постіндустріального розвитку суспільного життя. Особлива роль традиційно відводилась вищій освіті, як показнику рівня інтелектуалізації суспільства, його здатності засвоювати й застосовувати нові знання.

Важко переоцінити значення вищої освіти для повноцінного функціонування та розвитку суспільства. Завдяки належному рівню розвитку системи вищої освіти закладаються основи соціально-економічного та соціокультурного благополуччя країни. Сьогодні стан національної вищої освіти відзначається складністю та суперечливістю, оскільки перебуває в об'єктивних умовах трансформації світу, свідомості та всіх соціальних інституцій, що вимагає перегляду освітньої політики, форм та методів освіти та подолання суспільних шаблонів у сфері вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вищої освіти присвятили роботи такі вітчизняні та зарубіжні дослідники: А. Андрущенко, В. Базилевич, Н. Бондарчук, Д. Бондар, В. Бурега, Г. де Віт, В. Галах, М. Головатий, Дж. Гудзік, М. Згуровський, О. Козієвська, А. Колот, О. Котляров, В. Кремень, М. Курко, С. Майборода, А. Мазак, Дж. Найт, Н. Нижник, В. Огаренко, О. Поступна, Л. Пшенична, Л. Рамблі, В. Сиченко, І. Сікорська, В. Тертичка, А. Чирва, Р. Шаповал, С. Шкарлет, В. Яблонський та ін.

Метою статті є дослідження процесу модернізації вищої освіти як інституту ефективної професійної та особистісної соціалізації в сучасних умовах розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта, як стратегічний ресурс соціально-економічного та культурно-духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту громадян, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу держави, створення умов для самореалізації кожної особистості, належить до найважливіших напрямків державної політики.

Згідно з концепцією Міжнародної стандартної класифікації освіти (ЮНЕСКО, ООН) освіта – це процеси, якими суспільство цілеспрямовано передає накопичені інформацію, знання, розуміння, погляди, цінності, уміння, компетентності та вчинки від покоління до покоління. Вони включають комунікацію з метою навчання, що передбачає передавання інформації повідомлень, ідей, знань, принципів тощо [3].

Закон України «Про освіту» надає визначення ключових понять освітньої сфери:

освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей;

освітня діяльність – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті;

освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [2].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. визначила, що найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави [3]. Водночас, сучасна система освіти стикнулася з викликами часу і сьогодні освіта це – різні рівні, відповідно

різна мотивація, різні форми і методи навчання, інструменти організації та управління. Зміст освіти, її обсяг визначає запит економіки, бізнесу, конкуренція. Першочерговим стає питання адаптації задач, принципів та методів освіти.

Законом України «Про вищу освіту» характеризує вищу освіту як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [1]. Час вимагає внутрішніх реформ вищої освіти – оновлення, переформатування, перезавантаження і видалення неактуального. Вимоги часу і запит, який йде від замовника послуги, визначають стратегію змін.

Цікавими є результати соціологічного дослідження настроїв населення щодо сучасного стану освіти в Україні, яке проведене у лютому-березні 2021 року Українським інститутом майбутнього разом з «Нью Імідж Маркетинг Груп». За результатами названого дослідження вища освіта в розумінні українців це перш за все знайомства і зв'язки на майбутнє (61%). 49% респондентів вважають, що у суспільстві склався певний стереотип щодо того, що освіта є запорукою успіху. Стільки ж (49%) зазначають, що університет дає змогу спробувати заснувати бізнес з мінімальним ризиком. Кожен 5-ий респондент, за результатами соціологічного дослідження, націлений на навчання тільки за кордоном. Лише 30% цілком впевнені у тому, що вчитися треба в Україні. І ще третина вважають, що вибираючи між поганим іноземним вишем і хорошим українським, треба обирати хороший український. Робиться висновок про те, що:

по-перше, вищий навчальний заклад – це соціальна мережа, а не наука, знання чи практичні навички у вибраному фаху;

по-друге, вища освіта для сучасних студентів є не джерелом знань, а джерелом зв'язків та легких стартапів [9].

У наукових дискусіях останніх років, вища освіта презентується як багатовимірне поняття: як чинник соціально-економічного розвитку; як підґрунтя забезпечення національної безпеки; як фактор становлення громадянського суспільства. В сучасному суспільному контексті вища освіта розуміється як сукупність систематизованих знань, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти. Водночас першочергова метою сучасної освіти є сформування компетентностей і практичних навичок, отримання прогнозованих результатів. Освіта – це не лише спосіб отримання знань, це джерело зростання та розвитку потенціалу. Під знаннями тут варто розуміти не лише інформацію. Знання – це результат спільної діяльності.

На зміну традиційної моделі освіти: замкненої, статичної, консервативної, з відсутністю мобільності, прийшла інша модель – нова парадигма, пов'язана з модернізацією освіти та глобальними тенденціями до змін.

Модернізація вищої освіти є складним, цілісним процесом соціокультурної діяльності, що полягає в досягненні керованої, позитивної, якісної зміни соціальної системи. Зміст модернізації не зводиться лише до інновацій, нововведенню, модернізація освіти - це системна, якісна зміна, що включає інноваційні процеси, нові технології і методи, нові завдання, максимальний розвиток внутрішнього потенціалу освіти. Модернізація – процес особливої, багатопланової трансформації всіх елементів професійно спеціалізованої діяльності, на принципово нових засадах [10, с. 29].

А. Бойко вважає, що модернізація освіти зумовлена низкою історичних викликів XXI століття, серед яких: забезпечення високої функціональності людини в умовах стрімких змін (ідей, знань і технологій); потреба творчого засвоєння лавиноподібного розвитку знань, високих технологій; потреба забезпечення оптимального балансу між локальним і глобальним, бути не тільки громадянином власної країни, а й громадянином світу; необхідність сформулювати розуміння людини як найвищої цінності, забезпечення високого демократизму суспільства; готовність до існування в глобалізованому, інформаційному суспільстві, інформаційної насиченості життєвого середовища; утвердження культури толерантності. [5, с. 20].

Загальна ідеологія модернізації освіти, на думку В. Андрущенко, має бути спрямована на підвищення її ефективності і конкурентоздатності, її сутність полягає в «...збереженні минулого, його очищенні від деформацій і осучасненні у відповідності зі світовим досвідом» [4, с. 372]. Протягом десятиліть орієнтиром модернізації визначається «методологічне положення, згідно з яким для сучасного суспільства буде характерний тип людини, в особистості якої сформоване активне позитивне ставлення: до планети Земля, до своєї країни, до людства, до іншої людини і до самої себе, до праці, до власності, до сім'ї, до надбань матеріальної та духовної культури» [7, с. 36]. Дана теза зберігає свою актуальність і сьогодні.

Орієнтація на результат – основне гасло модернізації. Пошук відповіді на питання: що є кінцевою метою перетворень? Сучасні цілі модернізації можуть бути сформульовані як:

- адаптація нових універсальних форм і методів навчання;
- розвиток та вдосконалення здібностей здобувачів до самоорганізації;
- побудова навчального процесу на засадах партнерства та співпраці: здобувач – наставник;
- робота з правовою культурою та соціальною свідомістю молоді;

- формування толерантного суспільства, терпимого до іншої думки, здатного вести діалог, шукати і знаходити змістовні компроміси.

Змістовним ядром модернізації є нововведення, або інновація. Нововведення в модернізації здійснюються за допомогою інноваційної діяльності, що є формою суспільного розвитку і є невід'ємним елементом соціального регулювання. Розрізняють соціально-економічні, організаційно-управлінські, техніко-технологічні інновації. Інноваційна діяльність не піддається формалізації, потребує врахування людського фактору, зокрема переборення соціально-психологічних бар'єрів.

В освітній сфері, пропонується наступна класифікація нововведень:

- нововведення, на підставі повністю нових, раніше невідомих освітніх ідей і дій (тобто відкриття);
- нововведення, на підставі адаптованих, розгорнутих або змінених ідей і дій, що набувають у певний період особливої актуальності;
- нововведення, що виникають у зв'язку з повторною постановкою цілей в змінених умовах, при яких поновлюються раніше існуючі дії з реалізації ідей, що вже застосовувалися.

Інформаційне суспільство зумовлює перебудову освітніх систем їх модернізацію відповідно до глобалізаційних викликів часу. Зокрема, нагальною потребою сьогодення для більшості країн світу постає необхідність переходу від усталеної адаптаційної освітньої моделі, притаманної індустріальному і постіндустріальному суспільствам до моделі інноваційної, мета якої полягає у розвитку здібностей людини швидко й раціонально адаптуватися до мінливих умов.

Прийнято вважати, що освіта, заснована на інформаційних технологіях, представляє собою третю глобальну революцію в розвитку людства: перша пов'язана з появою писемності, друга – з винаходом книгодрукування. Нові інформаційні технології в освіті мають суттєві переваги. Вони створюють умови для розвитку світового освітнього простору, експорту та імпорту освіти, об'єднання світового інтелектуального, творчого, інформаційного та науково-педагогічного потенціалів.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні, в реаліях сьогодення, має бути орієнтована на впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчального процесу, доступність та ефективність освіти, існування в інформаційному суспільстві. Заходи, спрямовані на забезпечення трансформації освіти, задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників процесу, передбачають: формування та впровадження інформаційного освітнього середовища в системі загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, створення інформаційної системи підтримки освітнього процесу, спрямованої на здійснення її основних функцій (забезпечення навчання, соціалізація, внутрішній контроль за виконанням освітніх стандартів тощо).

Дистанційна форма навчання стала серйозним викликом для всієї системи освіти. Маючи досвід реалізації таких інструментів у міжнародних освітніх проектах, до системного запровадження таких форм навчання, освітнє середовище, як виявилось, не готове. Дистанційне навчання – це не механічне перенесення аудиторного навчання в інше середовище, це інша система освіти, яка вимагає іншої кваліфікації викладача, інших ресурсів, іншого організаційного супроводження.

Так орієнтуючись на засади Болонського процесу, Україна має бути готова до уніфікації змісту освіти, на основі збереження національної палітри, самобутності та надбань у змісті освіти і підготовці фахівців з вищою освітою, до запровадження інноваційних прогресивних підходів до організації вищої освіти. Поширення дистанційних форм навчання стає ще одним з інструментів глобалізації. І хоча, в науковому середовищі існує позиція, щодо тенденції регіоналізації, обумовленої вимушеним закриттям та ізоляцією держав, що змушує по іншому подивитись на готовність до соціальної та економічної ізоляції, процес глобалізації є незворотнім. Слід мати на увазі, що в умовах зростаючої конкуренції закладів вищої освіти, якість забезпечення інноваційних форм навчання, стає ще одним критерієм вибору студента.

У глобалізаційному світі вітчизняні заклади вищої освіти мають примножити свої освітні здобутки, зберегти самобутність та культурні цінності, традиції. Дослідження зарубіжного досвіду розвитку університетської освіти має стати міцним підґрунтям для подальшого процесу реформування вищої освіти, підвищення її якості, посилення її привабливості та конкурентоспроможності на міжнародній арені [6, с. 522].

На даному етапі, стоїть питання про створення інфраструктури, яка дозволить вищим навчальним закладам максимально реалізувати свій індивідуальний потенціал в плані задоволення як високих вимог європейської системи знань, так і, в першу чергу, потреб замовника послуги. Соціалізація молоді, в умовах тестування нових форм і методів навчання, ще один з пунктів, що потребує уваги. Мова не йде лише про передачу інформації та виховання, мова йде про демонстрацію ціннісних орієнтирів та моральних настанов через образ викладача. Змінюються форми, методи та інструменти освіти, але ключовою залишається роль педагога (наставника, тренера), його методична майстерність.

Висновки. Отже, модернізація вищої освіти представляє собою складний соціокультурний процес, спрямований на досягненні керованої позитивної якісної зміни освітнього середовища. Модернізація вищої освіти включає в себе: інноваційні (соціально-економічні, організаційно-управлінські, техніко-технологічні) та інформатизаційні процеси. Глобальний характер сучасної освіти в умовах трансформації

інформаційного суспільства, який характеризується посиленням інтернаціоналізації, стандартизації, підвищенням вимог до якості освіти, а також внутрішній соціально-економічний імператив зумовлюють необхідність оптимальної модернізації національної системи вищої освіти. З огляду на стратегічні пріоритети розвитку держави (ефективність соціально-економічного реформування, конкурентоспроможність національної економіки, затвердження соціально-правової держави, міжнародне визнання тощо), інтеграція вищої освіти до європейського освітнього простору стає стратегічно обумовленою і закономірною, а адаптація її структур до вимог часу - нагальною необхідністю.

References:

1. *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII* [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 № 1556-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady* [Information of the Verkhovna Rada]. 2014. № 37-38. St.2004. (In Ukrainian)
2. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII* [On education: Law of Ukraine of 05.09.2017 № 2145-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady* [Information of the Verkhovna Rada]. 2017. № 38-39. St.380. (In Ukrainian)
3. *Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.06.2013 № 344/2013* [On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021: Decree of the President of Ukraine of 25.06.2013 № 344/2013]. *Uriadovyi kurier vid 04.07.2013. № 117* [Government courier dated 04.07.2013. № 117]. (In Ukrainian)
4. Andrushchenko V.P. (2010) *Rozdumy pro osvitu: Statti, narysy, interviiu* [Reflections on Education: Articles, Essays, Interviews]. *Znannia Ukrainy* [Knowledge of Ukraine]. 2010. 670 p. (In Ukrainian)
5. Boiko A. I. (2009) *Filosofia modernizatsii osvity v systemi rynkovykh transformatsii: svitohliadno-filosofskyi analiz* [Philosophy of modernization of education in the system of market transformations: worldview and philosophical analysis]. K. : Znannia Ukrainy, 2009. 379 p. (In Ukrainian)
6. Iermachenko V.Ie. Derykhovska V.I. (2017) *Osoblyvosti transformatsii svitovoi systemy vyshchoi osvity u KhKhI stolitti* [Features of the transformation of the world system of higher education in the XXI century]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economy and society]. Vyp. 10 2017. P. 518-522. (In Ukrainian)
7. Kremen V. H. (2003) *Osvita i nauka Ukrainy: shliakhom modernizatsii (fakty, rozdumy, perspektyvy)* [Education and Science of Ukraine: through modernization (facts, reflections, prospects)]. K : Hramota, 2003. 216 p. (In Ukrainian)
8. *Natsionalnyi osvittii hlosarii: vyshcha osvita* [National educational glossary: higher education] / avt.-uklad. V. M. Zakharchenko, S. A. Alashnikova, V. I. Luhovyi, A. V. Stavvyskyi, ta in. ; za red. V. H. Kremenia. 2- he vyd., pererob. i dopovn. K. : Pleiady, 2014. 100 p. (In Ukrainian)
9. *Osvita v Ukraini: kozhen piaty natsilenyi vchytysia tilky za kordonom: Ukrainskyi instytut maibutnoho* [Education in Ukraine: one in five aims to study only abroad: Ukrainian Institute of the Future]. URL: <https://uifuture.org/publications/osvita-v-ukrayini-kozhen-pyatyj-naczilenyj-vchytysya-tilky-za-kordonom/> (In Ukrainian)
10. Pinchuk Ye. A. (2009) *Henezys poniattia i sutnosti modernizatsii osvity* [Genesis of the concept and essence of modernization of education]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa. Shevchenka. Filosofia. Politolohiia* [Bulletin of Kyiv National University. Taras. Shevchenko. Philosophy. Politology]. Vyp. 91-93. K., 2009. P. 29-34. (In Ukrainian)

Модернизация высшего образования: вызов времени или объективная необходимость

Балтаджи Полина Николаевна, ORCID: 0000-0003-2346-4230

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Матвеева Лилия Георгиевна, e-mail: liliya.matveeva@i.ua; ORCID: 0000-0002-8402-5584

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: Образованию, традиционно отведена особая роль. Оно является показателем уровня интеллектуальности общества. Сегодня состояние национальной системы образования характеризуется кризисным состоянием, реформированием, трансформацией, новыми формами и методами обучения. Модернизация национальной системы высшего образования требует новых подходов и оценки.

Ключевые слова: образование, образовательный процесс, образовательная деятельность, образовательная услуга, модернизация высшего образования.

OFFICIAL OF LOCAL GOVERNMENT BODIES OFFICIAL AUTHORIZED TO PERFORM NOTARIAL ACTIONS AS A SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSE

Oleksandr Chyzykov

postgraduate student V.I Vernadsky Taurida National University

ORCID ID: 0000-0001-8248-1159

e-mail: chyzykov86@gmail.com

Abstract. The article considers the peculiarities of defining the concept of local self-government bodies' official as a subject of official crimes. On the basis of judicial practice analysis, the characteristics of local self-government bodies official are determined, taking into account the peculiarities of the exercise of delegated powers in relation to notarial acts. The definition of "public official" in the draft Criminal Code of Ukraine is considered and the significance of such changes in the context of this issue is analyzed.

Keywords: subject of criminal offense, official of local self-government bodies, implementation of notarial acts, official crimes, criminal liability.

Постановка проблеми. Виокремлення спеціального суб'єкта кримінального правопорушення – нотаріуса у КК України сфокусувало увагу на відповідальності інших посадових осіб, які уповноважуються на здійснення нотаріальних дій. У Законі України «Про нотаріат» визначено, що у сільських населених пунктах нотаріальні дії, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування, вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, на дипломатичні представництва України; також посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних, може здійснюватися іншими особами, які спеціально визначені Законом України [1], серед яких лікарі, капітани суден, начальники експедицій, командири (начальники) військових установ та закладів, начальниками установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кримінально-правового забезпечення нотаріальної діяльності присвячувалися роботи О.В. Коротюк (2016), І.П. Фріса (2015), М.В Саламатової (2015), окремі аспекти відображені у дисертаційних роботах М.-М.С. Яциніної (2021), Ю.І. Шиндель (2014), Р.О. Ніколенко (2019), М.В. Рябенко (2016) та інших. Однак, аспект відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування у разі порушення порядку здійснення нотаріальних дій не визначався предметом окремого дослідження. Отже, суспільні відносини, що складаються у зв'язку із забезпеченням охорони здійснення нотаріальних дій кримінально-правовими засобами не визнаються всебічно дослідженими в доктрині кримінального права.

Мета статті – з'ясувати особливості визначення посадової особи органів місцевого самоврядування, яка уповноважена на здійснення нотаріальних дій як суб'єкта службових злочинів з урахуванням теоретичних напрацювань, положень проекту КК та аналізу судової практики.

Виклад основного матеріалу. У доктрині кримінального права визначають, що найбільш одіозним є маніпулювання з термінами. Це стосується також і поняття службової особи. Відмовившись від концепції так званого унітарного поняття службової особи та перейшовши до реалізації ідеї диференціації кримінальної відповідальності так званих «публічних службових осіб» (службових осіб публічного права) та «приватних службових осіб» (службових осіб приватного права), законодавець, на жаль, не втілює свої задуми у відповідну термінологію. Через це, у чинному КК України є поняття службової особи: а) загальне, яке охоплює службових осіб як «публічних», так і «приватних»; б) «публічної»; в) службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми [2]. Поділяючи висловлену позицію В.О. Навроцького, окремо сфокусуємо увагу на посадових особах місцевого самоврядування, що мають статус «публічних службових осіб». Визначають, що місцеве самоврядування є невід'ємним інститутом громадянського суспільства, що надає достатньо обґрунтовану методологічну можливість визнання індивіда як найважливішої соціальної цінності не тільки на рівні держави в цілому, але і в межах самоврядної громади – локального соціуму, зважаючи на ту обставину, що переважна частина життєво важливих інтересів особи об'єктивуються та реалізується на місцевому рівні [3]. Водночас визначається висновок про подвійну природу місцевого самоврядування, яке виступає і як елемент держави, і як елемент громадянського суспільства [4, с. 27].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» посадова особа місцевого самоврядування – це особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні

посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету [5,6].

Відповідно до законодавчого визначення у примітці 1 до ст. 364 КК службовою особою, у контексті визначеної проблематики, визнається три варіативні види: 1) тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції місцевого самоврядування; 2) обіймають постійно чи тимчасово в органах місцевого самоврядування посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій; 3) виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом місцевого самоврядування. Відповідно до законодавчого визначення посадова особа місцевого самоврядування повинна працювати в органах місцевого самоврядування, мати відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих функцій. Зауважимо, що законодавець не виокремлює серед функцій органів місцевого самоврядування здійснення адміністративно-господарських функцій. Консультативно-дорадчими функціями, що обумовлені завданнями, обов'язками та повноваженнями, які полягають у діях консультування, аналізу, підготовки пропозицій, прогнозів, порад і рекомендацій, наділені усі особи, що перебувають на службі в органах місцевого самоврядування [7]. Щодо виконання консультативно-дорадчих функцій, вони вважаються невід'ємною складовою виконання функцій місцевого самоврядування, однак не мають юридичного значення щодо визнання статусу «службової особи».

Організаційно-розпорядчі обов'язки, які визначені у постанові ПВСУ – це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах [8]. Відповідна дефініція узагальнена, тому потребує конкретизації. У науковій літературі, організаційно-розпорядчими обов'язками посадової особи місцевого самоврядування визнаються обов'язки по здійсненню керівництва трудовим колективом, діяльністю окремих працівників. Виконання особою організаційно-розпорядчих функцій супроводжуються визначенням форм та застосуванням відповідних методів управлінської діяльності, вибором моделі впливу на підлеглих і створення умов для виконання ним службово-трудова відносин. Виконуючи свої повноваження, така посадова особа водночас реалізує компетенцію відповідної організаційної структури і здійснює управління працівників, впливаючи на їх поведінку з допомогою юридично-владних дій. Виконання організаційно-розпорядчих функцій є характерною ознакою лише для керівної посади [7].

Проаналізувавши судову практику, зазначимо, що функції здійснення нотаріальної діяльності делегуються секретарям сільської/селищної ради. Відповідно до ст. 50 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», секретар сільської, селищної, міської ради працює в раді на постійній основі. Секретар ради обирається радою з числа її депутатів на строк повноважень ради за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови. Зі змісту ст. 50, секретар сільської, селищної, міської ради здійснює організаційно-розпорядчі функції, що відображається в таких діях: координує діяльність, дає доручення, сприяє організації виконання їх рекомендацій, сприяє, організовує тощо. Основний акцент визначаємо на делегованих повноваженнях щодо здійснення нотаріальних функцій. Посадовими особами органів місцевого самоврядування можуть вчинятися такі нотаріальні дії: 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна; 2) посвідчують заповіти (крім секретних); 3) видають дублікати посвідчених ними документів; 4) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; 5) засвідчують справжність підпису на документах; 6) видають свідоцтва про право на спадщину; 7) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Вказані особи наділені повноваження значно меншими за обсягом, ніж у нотаріуса. Однак, це не виключає важливості порушених прав потерпілих, що вчиняються посадовими особами органами місцевого самоврядування при недотриманні порядку здійснення нотаріальних дій.

Наприклад, у вироках кримінального провадження визначається, що ОСОБА_3, перебуваючи на посаді секретаря Бандурівської сільської ради, будучи депутатом Бандурівської сільської ради V та VI скликання, а також посадовою особою органу місцевого самоврядування та державним службовцем 5 рангу 9 категорії, в силу своїх функціональних обов'язків та п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат» уповноваженою на посвідчення довіреностей осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, достовірно знаючи про порядок посвідчення довіреностей та їх реєстрації, вчинила нотаріальні дії за відсутності осіб – їх учасників або уповноважених представників.

ОСОБА_3 посвідчила довіреність, виготовлену за невстановлених обставин, за якою ОСОБА_4 нібито уповноважив ОСОБА_5 бути його представником у відповідних установах та організаціях, незалежно від їх підпорядкування та форм власності з питань оформлення реєстрації договору оренди земельної ділянки, належної ОСОБА_4 згідно Державного акту на право власності на земельну ділянку серії Р1 № 307112 та зареєстрованого за № 11722. Підсудна внесла до посвідченої нею довіреності завідомо неправдиві відомості про те, що довіреність підписана ОСОБА_4 у її присутності, його особу встановлено, дієздатність перевірено.

Суд визнав ОСОБА_3 винною за ч. 1 ст. 366 КК України та призначив покарання у виді штрафу в розмірі 1700 грн. з позбавленням права займати посади, пов'язані зі здійсненням функцій представника влади строком на 1 рік [9]. Примітною в цьому судовому рішенні є констатація про визнання посадової особи місцевого самоврядування та про наявність делегованих повноважень щодо здійснення нотаріальних дій, однак суд винну особу позбавляє права займати посади, пов'язані зі здійсненням *функцій представника влади*, а не посади в органах місцевого самоврядування.

Також виникає питання співвідношення «посадова особа місцевого самоврядування» та «службова особа, що обіймає посади в органах місцевого самоврядування». Роз'яснення щодо поставленого питання визначено у Листі Міністерства юстиції України від 18.10.2013 р. № 610-0-2-13/7.2. Так, щодо тлумачення понять «службова особа» і «посадова особа», які використовуються в чинному законодавстві України, було визначено, що при з'ясуванні підстав для віднесення осіб до категорій посадових або службових осіб слід керуватися відповідним законодавством, що регулює певні відносини. Тобто ці дві категорії осіб – «посадова» та «службова», є паралельно існуючими при визначенні підстав, якщо посадова особа органів місцевого самоврядування, що уповноважена на здійснення нотаріальних дій вчиняє протиправні дії, передбачені КК України. У проекті КК також підтримана така позиція. Наприклад, у ст. 1.3.1 надається визначення поняття «іноземна публічна службова особа» через категорію «посадова особа іноземної держави», «посадова особа міжнародної організації».

Для вирішення питання чи є особа службовою, принципово важливо визначити зміст її повноважень, а саме виявити факт виконання нею організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських обов'язків чи функцій представника влади, (відповідно до примітки ст. 364 КК України також *органів місцевого самоврядування*), а не зайняття відповідної посади [10, с.188]. У контексті визначеного питання маємо акцентувати увагу ще на одному важливому питанні. У Постанові Верховного Суду України колегія суддів сформулювала висновок, що наявність у посадовій інструкції секретаря сільради повноважень забезпечувати виконання нотаріальних дій не визначається самостійною підставою для вчинення таких дій. Оскільки покладення зазначених обов'язків на посадову особу органу місцевого самоврядування повинне фіксуватись у протоколах засідань сесій та виконавчого комітету відповідної ради. Відповідний висновок був визначений при розгляді наступної справи: після смерті спадкодавця (Особа 3), особа звернулася із заявою про прийняття спадщини до приватного нотаріуса Оріхівського районного нотаріального округу, проте 9.10.2017 р. нотаріусом було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину в частині вказаного об'єкта нерухомості, оскільки відповідно до поданих нею правостановлюючих документів Особа 3 був власником саме квартири, а не будинку за цією адресою. Згідно із заповітом Особа 3 заповідав зазначену квартиру, проте при посвідченні заповіту секретарем Щасливської сільської ради Оріхівського району Запорізької області зазначалося, що заповідалася не квартира, а житловий будинок.

Ураховуючи наведене, Особа 1 просила суд ухвалити рішення про тлумачення заповіту Особи 3 від 14.05.2015 р., зареєстрованого у реєстрі, посвідченого секретарем Щасливської сільради, а саме: уважати волю заповідача такою, що полягала в розпорядженні належною йому на праві власності квартирою в 4-квартирному будинку за Адресою 1, яку він заповідав Особі 1.

Задовольняючи зустрічний позов Особи 2, районний суд, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, вважав, що в секретаря Щасливської сільради Курдельчук К.В. були відсутні повноваження на посвідчення оспорюваного заповіту, оскільки в протоколах засідань сесій та виконкому сільради за 2013-2015 роки відсутні відомості про покладення на посадових осіб ради обов'язків посвідчувати нотаріальні дії. Тому, посвідчивши заповіт від 14.05.2015 р., секретар сільради Курдельчук К.В. вчинила дію, яка не входила до її посадових обов'язків [11]. Отже, покладання делегованих повноважень на посадову особу органу місцевого самоврядування щодо здійснення нотаріальних дій повинне фіксуватись у протоколах засідань сесій та виконавчого комітету відповідної ради. Зазначені висновки можна визнати додатковою аргументацією висловлених міркувань В.Ф. Кириченка про функціональний зміст діяльності, здійснюваної службовою особою [12]. За своєю суттю не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а функціональне наповнення її діяльності створює організаційні можливості для можливих протиправних діянь. А визначальним фактором для суспільно небезпечної поведінки є не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а уповноваженість на вчинення нотаріальних дій.

О.В. Коротюк стверджувала, що повноцінне врегулювання будь-якої сфери суспільного життя, в тому числі професійної діяльності нотаріусів, повинно ґрунтуватися на загальновизнаному принципі співрозмірності прав, обов'язків та юридичної відповідальності. У свою чергу юридична відповідальність безпосередньо пов'язана й впливає з обсягу правомочностей особи. Із цього виявляється, що об'єкт правової охорони визначається в залежності від змісту та обсягу повноважень осіб – суб'єктів відповідної сфери суспільних відносин [13, с. 27]. Погоджуємося з думкою Є.Л. Стрельцова, що посада, яку займає відповідна особа, та повноваження, які вона

отримує, займаючи таку посаду, непотрібно розділяти, оцінюючи при цьому, яка з цих ознак є більш вагомю або основною при визначенні спеціального суб'єкту [14].

У ст. 1.3.1 проекту КК України визначається, що видами службових осіб є: публічна службова особа; іноземна публічна службова особа, службова особа юридичної особи приватного права. «Публічна службова особа» має наступну дефініцію:

а) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – службова особа, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських чи контрольно-ревізійних обов'язків, в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, зазначена у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

б) службова особа, яка виконує такі обов'язки в юридичній особі публічного права;

в) особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, тобто відповідно до закону та на підставі ліцензії, включення до реєстру чи укладення публічного договору надає публічні послуги, що створюють правові наслідки для інших осіб (зокрема, нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, незалежний посередник, член трудового арбітражу, суб'єкт державної реєстрації прав, третейський суддя).

З одного боку, відповідне рішення запровадить однаковий кримінально-правовий захист в контексті досліджуваної проблематики, а саме – суспільних відносин, що забезпечують здійснення нотаріальної діяльності (якщо суб'єктом є як посадова особа органів місцевого самоврядування, яка здійснює нотаріальні дії, так і нотаріус). Із іншого боку, дефініція «публічна службова особа» у проекті КК розширює межі, оскільки охоплює виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських чи контрольно-ревізійних обов'язків, прирівнює до них здійснення професійної діяльності з надання публічних послуг. Відповідно ж до чинного законодавства у листі Міністерства юстиції надається роз'яснення, що у нотаріуса відсутні ознаки службової особи, оскільки нотаріус при здійсненні нотаріальних дій не виконує функції представників влади, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських функцій [15].

«Публічна службова особа» визначена як особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – службова особа, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських чи контрольно-ревізійних обов'язків». У контексті визначеного аспекту щодо посадової особи органів місцевого самоврядування слід зауважити, що визначення містить неточності, а саме: доцільно зазначити «не лише займати посаду, також бути уповноваженим на здійснення конкретних функцій, наприклад організаційно-розпорядчих».

Висновки. Отже, посадова особа органів місцевого самоврядування, що уповноважена на здійснення нотаріальних дій як суб'єкт кримінального правопорушення має: 1) обіймати постійно чи тимчасово в органах місцевого самоврядування посади та уповноважується на здійснення організаційно-розпорядчих функцій; 2) здійснювати нотаріальні дії за спеціальним повноваженням, якими особа наділяється повноважним органом місцевого самоврядування.

References:

1. Pro notariat: Zakon Ukrainy 02.09.1993 № 3425-XII URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text
2. Navrots'kyu V.O. Naskrizni ta vidosobleni ponyattya kryminal'noho prava Ukrainy. URL : newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/21/v-navrotskyj-naskrizni-ta-vidosobleni-ponyattya-kryminalnogo-prava-ukrainy.pdf
3. Pol'shchakov I.V. Mistseve samovryaduvannya v umovakh stanovlennya hromads'koho suspil'stva: teoretyko-pravove doslidzhennya: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kharkiv, 2020. 211 p.
4. Bordenyuk V. Deyaki aspekty spivvidnoshennya mistsevoho samovryaduvannya, derzhavy i hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini. Pravo Ukrainy. 2001. № 12. С. 24-27.
5. Pro mistseve samovryaduvannya: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-BP URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text
6. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovryaduvannya: Zakon Ukrainy vid 07.06.2001 № 2493-II URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text
7. Levkivs'ka N.V. Ponyattya «posadova osoba mistsevoho samovryaduvannya»: problemni pytannya pravovoho rehulyuvannya v Ukraini URL : academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Levkivska_NV.pdf
8. Pro sudovu praktyku u spravakh pro khabarnytstvo: Postanovi Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy N 5 vid 26.04.2002 URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text
9. Oleksandrivs'kyu mis'rayonnyy sud Kirovohrads'koyi oblasti. Sprava №: 398/632/13- к
10. Andrushko P.P., Stryzhevs'ka A.A. Zlochyny u sferi sluzhbovoyi diyal'nosti: kryminal'no-pravova kharakterystyka. Navchal'nyy posibnyk. K., Yurystkonsul't, 2006. 342 p.
11. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy № №323/3359/17 URL : advokatrada.cn.ua/%D0%B2%D1%81-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%

Б8%D0%B2%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0/

12. Strel'tsov YE.L. «Novi» katehoriyi spetsial'noho sub'yektu ta tradytsiyni otsinky yikh oznak. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: yurysprudentsiya: zb. nauk. prats'. 2012. Vyp. 13 P. 94-98.

13. Kirichenko V.F. Vidy dolzhnostnykh prestupleniy po sovetскому ugolovnomu pravu. M., 1959. 184 p.

14. Korotyuk O.V. Notarius yak special sub"kt zlochin: monograph. K. : OVK, 2015 224 p.

15. Strel'tsov YE.L. «Novi» katehoriyi spetsial'noho sub'yektu ta tradytsiyni otsinky yikh oznak. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: yurysprudentsiya: zb. nauk. prats'. 2012. Vyp. 13 P. 94-98.

16. Shchodo rezul'tativ rozhl'yadu zvernennya: lyst Ministerstva yustyt'siyi Ukrayiny vid 29.09.2011 r. № K-32004-13.1

Должностное лицо органов местного самоуправления, уполномоченное на совершение нотариальных действий, как субъект уголовного правонарушения

Чижиков Александр, e-mail: chyzhykov86@gmail.com

Таврический государственный институт имени В.И. Вернадского, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье рассмотрены особенности определения должностного лица органов местного самоуправления как субъекта должностных преступлений. На основании анализа судебной практики определены признаки должностного лица органов местного самоуправления с учетом особенностей осуществления делегированных полномочий по нотариальным действиям. Рассмотрено определение «публичного должностного лица», которое предоставляется в проекте УК Украины и проанализированы значения таких изменений в контексте рассматриваемой проблематики.

Ключевые слова: субъект уголовного правонарушения, должностное лицо органов местного самоуправления, совершение нотариальных действий, служебные преступления, уголовная ответственность.

SOME ISSUES OF TRANSFORMATION OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN THE FIELD OF URBAN PLANNING IN MODERN CONDITIONS

Olga V. Haran

The Department of Administrative and Commercial Law
Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6757-6309>
e-mail: admin.kaf@ukr.net

Abstract. The article analyzes the current directions of transformation of the institute of administrative responsibility in the field of urban planning, taking into account the bills № 5655, № 5656 and № 5877, № 5071. It is established that strengthening of administrative responsibility will be possible due to a complex combination of certain measures, namely: a) increase of penalties; b) changing the composition of offenses in the field of urban planning, taking into account today's challenges; c) ensuring compliance with the instructions of the controlling bodies regarding the objects of unauthorized construction by temporary arrest of the objects of illegal (spontaneous) construction; d) transformation of mechanisms for consideration of cases on administrative offenses; e) expanding the range of entities that may be subject to administrative penalties.

Keywords: administrative responsibility, town-planning activity, temporary arrest of objects of illegal (unauthorized) construction; entities subject to administrative penalties.

Актуальність. Сфера містобудівної діяльності є однією із ключових в національній економіці. Тому викликами сьогодення є проведення реформування зазначеної сфери із урахуванням імперативів часу та міжнародних стандартів. Метою таких трансформацій є запровадження концептуально нової прогресивної моделі державного управління у сфері містобудівної діяльності, яка спрямована, перша за все, на задоволення основних природних прав людини на безпечне навколишнє середовище, на комфортне життя, на житло. Реформа містобудівної галузі базується на трьох основних принципах - децентралізації, цифровізації та відповідальності. Також, в Україні гостро стоїть потреба у врівноваженні дерегуляційних заходів передбачених законодавством та підвищення ефективності інституту відповідальності за правопорушення у сфері містобудівної діяльності. Дійсно, адміністративна відповідальність – це важливий інструмент, який є засобом охорони встановленого правопорядку. У зв'язку з вище вказаним, з метою забезпечення умов для належного функціонування та розвитку зазначеної сфери, відповідних змін має зазнати і законодавство яким регулюються питання відповідальності за правопорушення у сфері містобудівної діяльності[1].

Стан дослідження. Вивчення наукових напрацювань, законодавства, судової та правоохоронної практики дає підстави для того, що б констатувати про недостатню розробленість питання стосовно комплексного дослідження із урахуванням потреб сьогодення та міжнародного досвіду у зазначеній сфері. Наявні роботи вчених лише частково висвітлюють проблемні питання притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів та правил під час містобудівної діяльності.

Постановка проблеми. На даний час, реформу містобудування визначають три законопроекти: № 5655 (реформування містобудування), № 5656 (про зміни до Бюджетного кодексу) та № 5877 (про посилення відповідальності). У зв'язку із цим, з метою всебічного й об'єктивного дослідження проблем, пов'язаних із визначенням правової природи адміністративних проступків у сфері містобудування необхідно зупинитися на розкритті основних новел, які впливають на інститут адміністративної відповідальності у сфері містобудування.

Також потрібно враховувати, що протягом 2020 та 2021 років здійснювалося активне оновлення законодавства щодо містобудівних умов, стосовно порядку розроблення проектної документації на об'єкти будівництва, щодо технічних умов, а також пов'язана із цим адаптація регулятивного, земельного та іншого, дотичного до будівельної галузі законодавства – все це зумовлює необхідність здійснення додаткового вивчення форм об'єктивної сторони порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час містобудівної діяльності.

Вклад основного матеріалу. Правова природа адміністративних проступків у сфері містобудівної діяльності є складною і постійно трансформується під впливом оновленого містобудівного законодавства. Дуже велика кількість нормативно-правових актів які створюють правове підґрунтя для здійснення

містобудівної діяльності (загальних та спеціальних), найближчим часом, враховуючи законопроекти: № 5655[2], № 5656[3] та № 5877 [4] будуть змінені.

Наприклад, законопроект № 5071[5] пропонується внесення змін у базисних нормативних актів, які визначають механізм притягнення до адміністративної відповідальності у сфері містобудування. Так, законопроект № 5071 передбачає внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо підвищення відповідальності у сфері містобудівної діяльності та до законів України «Про основи містобудування», «Про місцеве самоврядування», «Про архітектурну діяльність», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності», «Про ліцензування видів господарської діяльності»[6].

І хоча, зазначені законопроекти це не прийняті, але вони дозволяють виокремити основні вектори оновлення інститут адміністративної відповідальності у сфері містобудування.

Перший вектор реформування зазначеної сфери є посилення адміністративної відповідальності у сфері містобудування.

Так, проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності» окреслює шляхи підвищення ефективності інституту відповідальності за правопорушення у сфері містобудівної діяльності»[7].

Посилення адміністративної відповідальності буде можливе завдяки:

а) Збільшенню розміру штрафних санкцій.

б) Підлаштування складів правопорушень у сфері містобудування під виклики сьогодення та врахування оновленого законодавства.

в) Забезпечення виконання приписів контролюючих органів відносно об'єктів самочинного будівництва шляхом тимчасового арешту об'єктів незаконного (самочинного) будівництва.

г) Трансформації механізмів розгляду справ про адміністративні правопорушення.

д) Розширення кола суб'єктів, на яких може бути накладено адміністративне стягнення.

Стосовно збільшення штрафних санкцій. Потреба у зміні розміру штрафних санкцій обумовлена, тим, що встановлені розміри штрафів на сьогоднішній день є неспівставними з масштабами можливої шкоди внаслідок вчинення протиправних дій у сфері містобудування, тому вони потребують перегляду і збільшення. Крім того, на практиці довести вину, наприклад, сертифікованих осіб майже не можливо, що пояснюється недосконалістю чинного законодавства, особливо в частині складів правопорушення у сфері містобудівної діяльності.

Передбачається такі розміри штрафних санкцій:

- штраф за передачу замовнику проектної документації, розробленої з порушенням вимог законодавства (щодо СС1) – 2 837 500 грн.);

- штраф за експлуатацію об'єктів, не прийнятих в експлуатацію, а також наведення недостовірних даних в акті готовності об'єкта до експлуатації, вчинені щодо об'єктів з незначними наслідками (СС1), в тому числі, об'єктів, будівництво яких здійснювалося на підставі будівельного паспорта, – 68000 - 85 000 гривень;

- штраф за порушення строків надання замовникові містобудівних умов та обмежень, будівельного паспорта забудови земельної ділянки, вимагання у замовника документів, не передбачених законодавством, надання таких документів з порушенням законодавства, встановленого порядку, містобудівної документації на місцевому рівні, будівельних норм і правил, – 170 000 - 340 000 грн.

- штраф за порушення вимог закону та строків реєстрації повідомлення про початок виконання будівельних робіт на об'єктах із незначними наслідками (СС1), в тому числі будівництво яких здійснюється на підставі будівельного паспорта, реєстрації акта готовності об'єкта до експлуатації, вимагання під час реєстрації таких актів, документів, не передбачених законодавством, або реєстрація цих документів із порушенням законодавства, – 170 000 - 340 000 грн.

- за невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного будівельного контролю та державного містобудівного нагляду – 102 000 -119 000 грн.

- за недопущення посадових осіб органів державного будівельного контролю на об'єкти будівництва під час здійснення ними державного будівельного контролю – 102 000 - 119 000 грн.[7]

Тобто, враховуючи вище зазначене, у будівництві прослідковується збільшення розмірів штрафів для: для фізичних осіб – ГАПів (головних архітекторів проекту), головних інженерів проекту (ГПів), інженерів-технічного нагляду, відповідальних виконавців; для юридичних осіб та ФОП. І масові штрафи у розмірі в 100-200 тис. грн. – стають реаліями сьогодення, і стосуються проектувальників, підрядників, осіб, що здійснюють авторський та технічний нагляд, замовників.

Для посилення дії адміністративної відповідальності у сфері містобудування потрібно внести зміни до статей 96, 961, 18842 Кодексу України про адміністративні правопорушення, які передбачають зміну складів правопорушень, збільшення штрафних санкцій за правопорушення у сфері містобудівної діяльності [5],[7].

Але існує точка зору, що збільшення штрафів і тимчасовий арешт не вирішать проблем з незаконними будівництвами, а лише несуттєво зменшать кількість самочинних будівництв (і в основному мова буде йти про об'єкти СС1).

Зміна складів правопорушень у сфері містобудування. В сучасних умовах трансформуються концептуальні підходи до адміністративної відповідальності у сфері містобудування, зрозуміло, що це впливає на «осучаснення» складів правопорушень у зазначеній сфері.

За правопорушення у сфері містобудівної діяльності відповідальність настає відповідно до Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» або КУАП.

Наприклад, законопроектом пропонуються внести зміни до статей 96, 961, 188⁴² Кодексу України про адміністративні правопорушення, які передбачають зміну складів правопорушень, збільшення штрафних санкцій за правопорушення у сфері містобудівної діяльності та посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки і самочинне будівництво, що, зокрема стосується і захоплення земель історико-культурного призначення, будівництва з порушенням цільового призначення ділянки тощо [8].

Наступним напрямком модернізації інституту адміністративної відповідальності є забезпечення виконання приписів контролюючих органів відносно об'єктів самочинного будівництва шляхом тимчасового арешту об'єктів незаконного (самочинного) будівництва. Звичайно, практично реалізувати таку заборону можливо лише за умови організації належного обліку стягнень шляхом створення відповідних баз даних.

Серед новел, якими запропоновано доповнити чинне законодавство, є «тимчасовий арешт об'єктів незаконного (самочинного) будівництва». Застосування тимчасовому позбавлення можливості відчуження, користування та розпорядження об'єктів незаконного (самочинного) будівництва стріє: а) припиненню адміністративного правопорушення; б) забезпеченню виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення; в) відшкодуванню заподіяної адміністративним правопорушенням у сфері містобудівної діяльності майнової шкоди особам, суб'єктам господарювання, установам або організаціям та інше.

Під впливом різноманітних чинників, як об'єктивного так і суб'єктивного характеру, прослідковується трансформація механізмів розгляду справ про адміністративні правопорушення. Наприклад, арешт об'єктів самочинного будівництва буде здійснюватися на підставі рішення органу місцевого самоврядування до того, як буде вирішена справа про адміністративне правопорушення. Тобто, депутати органів місцевого самоврядування братимуть на себе функції суду або органів державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду[6].

В проекті Закону України, який прийнято за основу, "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності у сфері містобудівної діяльності" пропонується внести зміни до статей 244⁶, 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині процедурних питань розгляду справ про адміністративні правопорушення[7].

Також, механізми розгляду справ про адміністративні правопорушення будуть поступово змінюватися і під впливом діджиталізація. Наприклад, Мінрегіон продовжує процес цифровізації містобудівної галузі. Наразі міністерство розпочинає роботу з оцифрування близько 170 чинних державних будівельних норм та змін до них. Це дозволить забезпечити доступність текстів ДБН та створить зручні умови роботи для фахівців будівельної сфери[9].

Потрібно зазначити, що оцифровані документи будуть доступні у Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва, що зробить процедуру розгляду справ більш прозорою та зручною.

Також в рамках реформи розширюються повноваження органів місцевого самоврядування в питанні контролю над процесом будівництва, а це звісно, призведе до поступової зміни механізму розгляду справ про адміністративні правопорушення в сфері містобудування.

Наступним напрямком модернізації інституту адміністративної відповідальності є розширення кола суб'єктів, на яких може бути накладено адміністративне стягнення. Суб'єктами адміністративних проступків у сфері містобудівної діяльності можуть виступати як « професійні гравці» (архітектори; забудовники; проектні організації; виробники будівельних матеріалів, виробів, конструкцій; особи відповідальні за проведення авторського та технічного нагляду та інші) , так і «не професійні гравці».

Основними тенденціями національного законодавства є розширення кола суб'єктів відповідальності за рахунок фізичних осіб – підприємців, а це буде сприяти ускладненню, і так занадто складної системи. Також, доцільним буде чітко визначитися до яких суб'єктів містобудівної діяльності який нормативний акт застосовується.

За правопорушення у сфері містобудівної діяльності відповідальність настає відповідно до Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності», або КУАП, із урахуванням великої кількості Законів України, а саме: «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI; «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002 № 3059-III; «Про основи містобудування» від 16.11.1992 № 2780-XII; «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» від 22.12.2006 № 525-V; «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 № 687-XIV; « «Про будівельні норми» від 05.11.2009 № 1704-VI; «Про відповідальність за

правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 14.10.1994 № 208/94-ВР; «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-ІV; «Про енергетичну ефективність будівель» від 22.06.2017 № 2118-VIII та інших.

На даний час, система суб'єктів, на яких може бути накладено адміністративне стягнення і так достатньо складна, зокрема: замовник, місцеві органи містобудування та архітектури, постачальники послуг, проектні організації, експертні, атестовані і сертифіковані особи, виконавці будівельних робіт та інші.

Але враховуючи Закон України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» [10] система суб'єктів, на яких може бути накладено адміністративне стягнення має такий вигляд: Суб'єкти містобудування, які здійснюють проектування об'єктів та експертизу проектів будівництва; Суб'єкти містобудування, які є замовниками будівництва об'єктів, Суб'єкти містобудування, які є замовниками будівництва об'єктів; Суб'єкти містобудування, які виконують будівельні роботи; Суб'єкти містобудування, які здійснюють господарську діяльність з будівництва об'єктів, що за класом наслідків належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками за переліком видів робіт, які визначаються Кабінетом Міністрів України, що підлягає ліцензуванню, чи доручають виконання окремих видів робіт відповідальним виконавцям, які згідно із законодавством повинні мати кваліфікаційний сертифікат; Суб'єкти містобудування, які виготовляють будівельні матеріали, вироби та конструкції; Суб'єкти містобудування, що залучаються органами державного архітектурно-будівельного контролю до проведення перевірок.

Так, у контексті децентралізації влади здійснюється передача повноважень державним реєстраторам та особам на яких покладено повноваження державного реєстратора речових прав на нерухоме майно: нотаріусам, посадовим особам органу місцевого самоврядування, з надання адміністративних послуг у сфері містобудівної діяльності щодо підтвердження державою певних фактів. До таких фактів, відповідно проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності» можливо віднести:

- отримання права на виконання підготовчих та будівельних робіт, зміни у відомостях про таке право;
- зупинення, поновлення, припинення права на виконання підготовчих та будівельних робіт;
- завершення підготовчих робіт з демонтажу (знесення) об'єкта нерухомого майна (будинку, будівлі, споруди);
- прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів шляхом внесення про це запису до

Реєстру будівельної діяльності Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва [2].

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1340 «Деякі питання функціонування органів архітектурно-будівельного контролю та нагляду» [11] на заміну Державній інспекції містобудування та Державній сервісній службі містобудування, що були утворені 13 березня 2020 р. замість Державної архітектурно-будівельної інспекції України, було утворено новий орган - Державна інспекція архітектури та містобудування України (ДІАМ), діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра розвитку громад та територій і який реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду [11].

Основними завданнями ДІАМ є:

- надання (отримання, реєстрація), документів, що дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт, прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів.
- відмова у видачі таких документів, або анулювання (скасування) документів, що дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт, прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів.

Висновки. Містобудівна сфера знаходиться у стані очікування змін «правил гри». Свідченням цього є реєстрація законопроектів № 5655, № 5656 та № 5877, №5071. Звісно, до остаточного їх прийняття частина правил буде змінена, але основні засади «осучаснення» інституту адміністративної відповідальності збережуться. Реформа містобудівної галузі базується на трьох складових : цифровізації(діджиталізація), децентралізації та відповідальності. Завдяки цьому планується досягнути балансу між дерегуляційними заходами, передбаченими законодавством, та підвищенням ефективності інституту відповідальності за правопорушення у сфері містобудівної діяльності. Посилення адміністративної відповідальності буде можливе завдяки комплексному поєднанню певних заходів, а саме: а) збільшення штрафних санкцій; б) зміні складів правопорушень у сфері містобудування із урахуванням викликів сьогодення; в) забезпечення виконання приписів контролюючих органів відносно об'єктів самочинного будівництва шляхом тимчасового арешту об'єктів незаконного (самочинного) будівництва; г) трансформації механізмів розгляду справ про адміністративні правопорушення; д) розширення кола суб'єктів, на яких може бути накладено адміністративне стягнення.

References:

1. *Vvedennia zhorstkoi kryminalnoi ta administratyvnoi vidpovidalnosti za porushennia u sferi mistobuduvannia. Proholosovano zakonoproekt (2021)*[Introduction of strict criminal and administrative liability for violations in the field of urban planning. The bill was passed].URL : <https://expert1.org.ua/vvedennya-zhorstkoyi-kryminalnoyi-ta-administratyvnoyi-vidpovidalnosti-za-porushennya-u-sferi-mistobuduvannya-progolosovano-zakonoproekt/> (In Ukrainian).

2. *Pro vnesennia zmin do deiaktykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo reformuvannia sfery mistobudivnoi diialnosti : Proiekt Zakonu Ukrainy №5655 (2021).*[On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Reform of the Sphere of Urban Development Activity: Draft Law of Ukraine №5655].URL : nesennya-zmin-do-deyakikh-zakonodavchikh-aktiv-ukraini-shchodo-reformuvannya-sferi-mistobudivnoi-diyalnosti (In Ukrainian).

3. *Pro vnesennia zmin do Biudzhethoho kodeksu Ukrainy shchodo zarahuvannia okremykh administratyvnykh zboriv za derzhavnu reiestratsiiu u sferi mistobudivnoi diialnosti : Proiekt Zakonu Ukrainy № 5656* [On Amendments to the Budget Code of Ukraine Concerning the Enrollment of Certain Administrative Fees for State Registration in the Sphere of Urban Development: Draft Law of Ukraine № 5656].URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI05426A.html(In Ukrainian).

4. *Pro vnesennia zmin do deiaktykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia mistobudivnoi diialnosti ta reformuvannia derzhavnoho arkhitekturno-budivelnoho kontroliu ta nahliadu : Proiekt Zakonu № 5071* [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of Urban Development Activities and the Reform of State Architectural and Construction Control and Supervision: Draft Law № 5071].URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71100 (In Ukrainian).

5. *Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti u sferi mistobudivnoi diialnosti : Proiekt zakonu Ukrainy vid 01.09.2021 № 5877* [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Responsibility in the Sphere of Urban Development: Draft Law of Ukraine of September 1, 2021 № 5877]. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI05878A.html (In Ukrainian).

6. Brykailo, Yu. *Suttievi zminy u sferi mistobuduvannia, arkhbudkontroliu ta nahliadu (zakonoproiekt)* [Brikaylo Y. Significant changes in the field of urban planning, architectural control and supervision (bill)]. URL : <https://dreamdim.ua/uk/zminy-u-sferi-mistobuduvannya>(In Ukrainian).

7. *Pryiniato za osnovu proiekt Zakonu "Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti u sferi mistobudivnoi diialnosti* [The draft Law "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Responsibility in the Sphere of Urban Development" was adopted as a basis]. URL : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/217794.html> (In Ukrainian).

8. *Za porushennia u mistobuduvanni posyliat vidpovidalnist* [Responsibility for violations in urban planning will be increased]. URL : <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/za-porushennya-u-mistobuduvanni-posyliat-vidpovidalnist/>

9. *Derzhavni budivelni normy ta zminy do nykh otsyfruiut* [State building codes and changes to them are digitized]. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/derzhavni-budivelni-normy-ta-zminy-do-nyh-otsyfruyut/>(In Ukrainian).

10. *Zakon Ukrayini Pro vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi mistobudivnoyi diialnosti : vid 14.10.1994 № 208/94*[Law Ukrayini Pro vidpovidalnist za pravoporushennia in sphere of mistobudivnoyi diialnosti: vid 14.10.1994 № 208/94]. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208/94-vp>. (In Ukrainian).

11. *Deiaki pytannia funktsionuvannia orhaniv arkhitekturno-budivelnoho kontroliu ta nahliadu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 hrudnia 2020 r. № 1340* [Some issues of functioning of architectural and construction control and supervision bodies: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 23, 2020 № 1340]. (In Ukrainian).

Некоторые вопросы трансформации административной ответственности в сфере градостроительства в современных условиях

Гаран Ольга Владимировна, e-mail: admin.kaf@ukr.net,
Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова, Одесса, Украина.

Аннотация. В статье анализируются современные направления трансформации института административной ответственности в сфере градостроительной деятельности с учетом законопроектов № 5655, № 5656 и № 5877, № 5071. Установлено, что ужесточение административной ответственности будет возможно благодаря комплексному сочетанию определенных мер, а именно: а) увеличение штрафных санкций; б) изменении составов правонарушений в области градостроительства с учетом вызовов; в) обеспечения выполнения предписаний контролирующих органов в отношении объектов самовольного строительства путем временного ареста объектов незаконного (самочинного) строительства; г) трансформации механизмов рассмотрения дел об административных правонарушениях; д) расширение круга субъектов, на которых может быть наложено административное взыскание.

Ключевые слова: административная ответственность, градостроительная деятельность, временный арест объектов незаконного (самочинного) строительства; субъекты, на которые может быть наложено административное взыскание.

FOREIGN EXPERIENCE OF BRINGING TO CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR HIGH TREASON

Yuri Kononenko,

Postgraduate student of Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
e-mail: kononenko_yuri@ukr.net

Abstract: Analyzing Part 2 of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine, we consider it useful to refer to criminal law of foreign countries. This will allow you to compare common and different in the regulation of the norm of exemption from criminal responsibility for treason, identify positive and negative traits, and, for opportunities to gain positive experience. So, after analyzing the rules on exemption from criminal responsibility for treason of states such as the Federal Republic Germany, the Republic of Belarus, the Republic of Poland and the Republic of Kazakhstan, came to the conclusion that they are similar to Part 2 of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine, but have some differences. In particular, in Ukraine one of the reasons is not to take any action on execution of a criminal task of a foreign state, foreign organization or their representatives, and in the legislation of Belarus, Germany, Poland, the basis is voluntary cessation of the crime, but with additional grounds. In particular, if the person was coerced, if he had to be distracted harmful effects, etc. In addition, in Poland, in general, are fixed separately grounds for dismissal for preparation and attempt to commit a crime. Thus, although not all countries provide for criminal the law provides for the possibility of releasing a person from criminal liability for treason, but this approach is shared by a number of states. Oh, because Today, the national security of any country is in such danger tendency to regulate and apply the institution of exemption from criminal liability can be assessed positively.

Keywords: crime, criminal law, subject of the crime, espionage, subversion, national security, territorial integrity and inviolability.

Analyzing Part 2 of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine, we consider it useful to refer to criminal law of foreign countries. This will allow you to compare common and different in the regulation of the norm of exemption from criminal responsibility for treason, identify positive and negative traits, and, for opportunities to gain positive experience.

The main systems of law include: 1) Romano-Germanic; 2) general law (Anglo-Saxon) and 3) socialist. There are also groups of countries that have specifics to these systems of law. These are Muslim countries, Hindu and Jewish law, as well as the Far East, Africa and Madagascar [1]. The Romano-Germanic system includes the law of the countries in which legal science developed on the basis of Roman law. A feature of this legal system is that in the foreground are the rules of law, which are considered as norms of behavior that meet the requirements of justice and morality. Consider the legislation of the countries that are part of the Romano-Germanic law system, as Ukraine is trying to get closer to this family.

Let's start consideration of foreign criminal law with Federal Republic of Germany. Criminal Code of Germany as amended on November 13, 1998 year in the Special Part contains Chapter II "Treason" and threats to external security " [2]. About 10 articles regulate this species crimes, but only one of them provides an incentive rate. Trace note that § 94 "Treason" does not contain an indication of exemption from criminal liability. Instead, §98 "Treasonous agent activity ", which consists in activities in favor of a foreign state, directed to receive or transfer a state secret or to consent to its implementation of this activity to a foreign state or its representative, provides for exemption from certain features. First, the provisions of this article do not only apply for German citizens, secondly, paragraph 2 of this article contains a rule, according to which the court may mitigate or release from punishment if a person voluntarily renounce the act and notify the authorities civil service. That is, it is a right, not an obligation, of the court. Third, the same paragraph provides for the mandatory release of a person if there are grounds in aggregates: 1) a person was forced to commit an act through coercion of a foreigner the state or its representatives and 2) voluntarily renounced these acts and immediately inform the relevant authority. So, in German In criminal law, voluntariness is a sign of rejection committing an act, not an application to law enforcement agencies; in addition, from the wording of the disposition of the article shows that the subject of the crime is released and for the initiated act, but with one condition - coercion of a foreign state.

The Criminal Code of the Republic of Belarus of June 2, 1999 contains Chapter 32 "Crimes against the state" [3]. It is in the note to Art. 356 "Treason" of this The chapters provide grounds for the release of a person from criminal liability for this crime. To do this, a person must: 1) voluntarily and timely declare state bodies on the actions committed by her; 2) terminate the activities aimed at to harm the national security of the Republic of Belarus; 3) to promote in the prevention of

harmful effects. The last reason is not peculiar to criminal legislation of Ukraine, it sees both positive and negative sides. Yes, it is thanks to the effective work of the relevant bodies and the assistance of the person who has communicated directly with the enemy of the state, knows specific information, negative consequences for national security can be prevented states. However, if it is impossible or extremely difficult to prevent, the person, fearing punishment, will stop this activity, but will not apply to public authorities, or, conversely, will continue to commit criminal offenses a task that will do even more damage to the state.

The Criminal Code of the Republic of Poland, adopted by the Law of June 6, 1997, in Chapter XVII "Crimes against the Republic of Poland" [4] provides for liability for encroachment on the external and internal security of Poland. Article 131 contains incentive standards. Yes, a person is not subject to punishment for attempting to participate in foreign intelligence activities against Poland (espionage), if it "Voluntarily ceased further activities and opened the body, competent to consider crimes, all significant circumstances of the act. To in addition, this article states that a person is not subject to punishment for preparing for of this crime, if there is a voluntary refusal to commit an act. In § 2 Art. 131 states that a person who: 1) is not subject to punishment for a crime. voluntarily ceased further activities; 2) has made significant efforts, aimed at preventing the commission of the intended prohibited act; 3) disclosed to the body competent to investigate crimes, all significant circumstances committed act.

So, compared to the criminal legislation of Ukraine, Polish establishes the basis of incentive rules with certain features. So, exemption from criminal liability for participation in foreign activities intelligence against Poland is regulated in the stages of preparation and assassination attempt on crime commitment. Instead, under Part 2 of Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine dismissal for espionage is possible only at the stage of preparation. So, there is a significant difference that under Polish law a person may be exempted from liability, even if she has commenced criminal activity.

The national incentive rate is similar in content to the norm provided for in Part 2 of Art. 337 "Treason" of the Criminal Code of the Republic Moldova of 18 April 20023 [6]. The same is exempt from criminal responsible citizen of the Republic of Moldova, recruited abroad intelligence service to conduct hostile activities against the Republic Moldova, if he, as in Ukraine, "for the execution of the criminal he did not take any action and voluntarily declared his opinion to the authorities liaison with a foreign intelligence service. "

It should be noted that the criminal law of Belgium, Italy, France, Switzerland does not provide for exemption from criminal responsibility for treason.

So, after analyzing the rules on exemption from criminal responsibility for treason of states such as the Federal Republic Germany, the Republic of Belarus, the Republic of Poland and the Republic of Kazakhstan [6], came to the conclusion that they are similar to Part 2 of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine, but have some differences. In particular, in Ukraine one of the reasons is not to take any action on execution of a criminal task of a foreign state, foreign organization or them representatives, and in the legislation of Belarus, Germany, Poland, the basis is voluntary cessation of the crime, but with additional grounds. In particular, if the person was coerced, if he had to be distracted harmful effects, etc. In addition, in Poland, in general, are fixed separately grounds for dismissal for preparation and attempt to commit a crime.

Thus, although not all countries provide for criminal the law provides for the possibility of releasing a person from criminal liability for treason, but this approach is shared by a number of states. Oh, because Today, the national security of any country is in such danger tendency to regulate and apply the institution of exemption from criminal liability can be assessed positively.

References:

1. Davyd R., Zhoffe-Spynozy K. (1998) *Osnovnie pravovie systemi sovremennosti* [Basic legal systems of today]. Moskva: *Mezhdunarodnye otnosheniya* [International Relations], 1998. P. 21, 25. 2 (In Russian)
2. *Uholovnij Kodeks Federativnoi Respublyky Hermany ot 13 noiabria 1998* [Criminal Code of the Federal Republic of Germany of November 13, 1998]. URL: <http://constitutions.ru/?p=5854&page=3> (In Russian)
3. *Uholovnij kodeks Respublyky Belarus ot 2 yiunia 1999* [Criminal Code of the Republic of Belarus of June 2, 1999]. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}> (In Russian)
4. *Uholovnij kodeks Respublyky Polsha ot 6 yiulia 1997* [Criminal Code of the Republic of Poland of July 6, 1997]. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817> (In Russian)
5. *Uholovnij kodeks Respublyky Moldova ot 18 aprilia 2002* [Criminal Code of the Republic of Moldova of April 18, 2002]. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (In Russian)
6. *Uholovnij kodeks Respublyky Kazakhstan ot 3 yiulia 2014* [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014]. URL: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-respublikkazaxstan/#more-50> (In Russian)

Зарубежный опыт привлечения к уголовной ответственности за государственную измену

Кононенко Юрий Сергеевич, e-mail: kononenko_yuri@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Анализируя часть 2 статьи 111 УК Украины, считаем целесообразным обратиться к уголовному законодательству зарубежных стран. Это позволит сравнить общее и разное в регулировании нормы освобождения от уголовной ответственности за государственную измену, выявить положительные и отрицательные черты, а также возможности для приобретения положительного опыта. Так, проанализировав нормы об освобождении от уголовной ответственности за государственную измену таких государств, как Федеративная Республика Германия, Республика Беларусь, Республика Польша и Республика Казахстан, пришли к выводу, что они аналогичны ч. 2 ст. 111 УК Украины, но имеют некоторые отличия. В частности, в Украине одной из причин является непринятие каких-либо действий по исполнению преступного задания иностранного государства, иностранной организации или их представителей, а в законодательстве Беларуси, Германии, Польши основанием является добровольное прекращение преступления, но с дополнительными основаниями. В частности, если лицо было подвергнуто принуждению, если его пришлось отвлечь вредным воздействием и т. д. Кроме того, в Польше вообще отдельно фиксируются основания для увольнения за приготовление и покушение на совершение преступления.

Таким образом, хотя не во всех странах уголовная ответственность предусмотрена законом, предусмотрена возможность освобождения лица от уголовной ответственности за государственную измену, однако такой подход разделяется рядом государств. Сегодня национальная безопасность любой страны находится в опасности, тенденцию регулирования и применения уголовной ответственности можно оценить положительно.

Ключевые слова: преступление, уголовное право, объект преступления, шпионаж, подрывная деятельность, национальная безопасность, территориальная целостность и неприкосновенность.

ON THE SITUATION AND CERTAIN ISSUES OF APPROXIMATING THE LEGISLATION OF UKRAINE ON PAYMENT SYSTEMS TO THE EUROPEAN UNION LEGISLATION

Anastasia S. Kovalchuk,
Yaroslav Mudryi National Law University,
e-mail: oh_stacy@ukr.net

Abstract. The article highlights the results of research on issues related to determining the state and problems in the field of approximation of Ukrainian legislation on payment systems to that of the European Union. It is emphasized that in legal science there is a variety of approaches to understanding the concept of "approximation of national legislation of Ukraine on payment systems to the EU legislation." Within the context of the European integration processes, the main purpose of approximation of the national legislation of Ukraine on payment systems to the EU legislation is to eliminate fundamental differences in the legal regulation of payment services, create uniform basic approaches to its operation and ensure their protection.

Keywords: approximation of legislation, EU acquis, EU–Ukraine Association Agreement, harmonization of legislation, integration of legislation, legislation on payment systems, National Bank of Ukraine, payment system, payment service, unification of legislation.

The relevance of the topic of this article is determined by the need in clarifying the situation with fulfilment of the obligations taken by Ukraine in the context of the European integration processes in the field of payment systems legal regulation under intensifying globalization and economy internalization, as well as accounting for the tendencies stemming from the world economic crisis and the unfavorable consequences of introducing quarantine restrictions due to the spread of COVID-19. A clear outline of the current problems of approximating the Ukrainian legislation on payment systems to that of the European Union and determining the ways to overcome them is a token of addressing to the urgent issues in law enforcement as well as a means of forming a transparent and clear modern market environment for rendering payment services at the level of the current international standards.

Previous research of the problem. The issues of harmonizing the national legislation of Ukraine with the EU legislation both in general and at the level of specific branches have repeatedly become the subject of different research. Accordingly, they are in the field of vision of both representatives of individual legal sciences and specialists in the general theory of law. The issues of defining the notion, the peculiarities in organizing and operation of payment systems in the European Union and Ukraine, the specifics in the international and the Ukrainian payment services markets organization are studied not only by practicing scientists but are also part of scientific interest for specialists in economic theory and political studies. Such topics were extensively studied in the works by Alisov E.O., Anistratenko O.O., Muzyka-Stefanchuk O.A., Litoshenko A.V., Pozhydayeva M.A., Salo S.M., Stoyan V.I., Trubin I.O., Tsymbaliuk I.V., Chechulina O.O., Yuschishyna L.O., Yamkovyi V.I., et al. In their majority, the scientific publications dwell on the problems which are of applied character, the ones related to individual aspects of payment systems operation as a component of the national banking system, or they highlight the specifics in the contents of individual legal acts of the European Union legislation, while no attempts at carrying out a wholesome, comprehensive research in peculiarities of approximating the Ukrainian legislation on payment systems to that of the EU have been made so far. This is seen as one of the reasons for implementing the foreign experience in Ukraine without sufficient critical thinking and prognostication of possible consequences for the national economy, including its economic security.

Considering the mentioned above, the goal of this article is actuating the issue of adjustment of Ukrainian national payment systems legislation to that of the EU, as well as delineating certain theoretical problems in this area and search for ways to overcome them.

Main material exposition. Since the time of Ukraine's signing the Partnership and Cooperation Agreement with the European Union and its member states in 1994, the integration plays the determining role in political and economic life of the state, it is a component to be considered in making strategic decisions in the issues of forming the state [1]. The adherence to this course is clearly observed in the signed Agreement on Association between Ukraine, on one side, and the European Union, the European Atomic Energy Community and its member states on the other side (hereinafter the Association Agreement) [2]. As a result, Ukraine has undertaken to carry out harmonization of the national legislation with the EU acquis in many areas, financial services included.

In this context, it is needed to take into consideration a wide range of theoretical and applied problems linked with implementation of such obligations due to the fact that harmonizing different legal systems is a complex and long-term process. These peculiarities of the process were accentuated on in various publications. This specifics is addressed to, among other researchers, by Chabah O.M. [3, 49], Shemshuchenko Yu.S. [4, 35], Shnyrkov O.O. [5, 137], Yamkovyi V.I. [6, 33] et al. As Izarova I.O. stresses, the research linked with harmonizing in various branches of juridical science have greatly intensified in Ukraine lately, but the contents of the “harmonizing” as a legal category remains controversial [7, 109].

In this context, a separate problem is the lack of unified understanding of the correlation between similar terms of “approximation”, “harmonization”, “rapprochement of the Ukrainian legislation with that of the EU”, “integration”, “unification”, etc. This issue is also accentuated on in the works by Ordulya E.Ye. [8, 11], Kubko Ye.B. [4, 20], Mischenko A.V. [9], Yakoviuk I.V. [10, 34] et al.

The authors support the position by Tryhlib K.O. who justly points to the fact that terminology as one of the means of juridical techniques is of next to the chief importance in formulating the texts of regulating-and-legal acts, while terminological inconsistencies lead to collision of norms and erroneous decisions in legal practices. Her thought about the connection between the unification of the applied terminology and the harmonization (adaptation) of Ukraine’s legislation, in particular to the European law [11] is also worth attention. Indeed, due to incoordination in terminology, the process of different legal systems approximation slows down and complicates, obstacles arise in understanding the ways of overcoming the collisions and determining the directions in lawmaking.

This verbal diversity is vividly reflected in a given by Tarasov O.V. example of the terms and expressions used in the Agreement on Association of Ukraine with EU that denote the same or similar phenomena: “adapting” (preamble, art. 1, clause 2, para. d); art. 53, cause 2, para. a), and others), “approximation” (art. 59, cause 1, para. c); art. 64, clause 1; art. 66, clause 4 and clause 11; art. 67, clause 2, art. 70, clause 3; art. 84 and others), “rapprochement” (art. 56; art. 352; art. 403; art. 405), “coordination” (art. 57, clause 3), “attaining of correspondence” (art. 56, cause 1), “bringing legislation in correspondence” (art. 56, clause 5), “implementation of the corresponding international standards at the national level” (art. 387, clause 1, para. b)), “implementation” (preamble; art. 8; art. 11, clause 1 and clause 2, para. a); art. 12; art. 16, clause 2, para. i); art. 20 and others), “harmonization” (art. 347, clause 3; art. 405) and others [12, 30-31].

In the Guiding Principles for Ukrainian public management concerning the approximation to the EU law, it is also accentuated that the Association Agreement and various political documents contain such notions as “harmonization”, “leveling”, “rapprochement”. The obligation is laid on Ukraine “to gradually make internal legislation compatible”, “to adapt its legislation”, “to bring its legislation in correspondence”. It is noted, in particular, that in the light of academic research, all these terms should be distinguished to ensure the correspondence of draft laws to the Association Agreement because most of these terms are interchangeable [13]. Nevertheless, in practice the mentioned distinguishing and matching has not been accomplished up to now. In the course of the issuing scientific discussion, different positions based on the vision of the stated problem by different scientists have been expressed, but the final solution has not been achieved yet, which stipulates a need in further scientific research and broadening the discussion of this issue.

In Medvedyev’s Yu.L. opinion, it is quite natural that such abundance of terms stipulates the need in a precise clarification of their meaning, defining the differences between them and the expediency of their usage in national regulating-and-legal acts [14, 54]. This vision clearly justifies the need in further scientific research to overcome the current terminological inconsistency and confusion, calls for development of general theoretic approaches to understanding specific scientific categories. This is determined by the needs of law enforcing practices in terms of their matching and interpretation, as well as setting the directions and limits of law-making activities. Only through a clear understanding of the goal, the directedness and the essence of the integration tasks undertaken by Ukraine is their fulfilment possible, including in the area of legal regulation of payment systems, as well as forming favorable conditions for functioning of the national payment services market.

Understanding of the significance and urgency for solving the issue in question is applicable not only to Ukrainian scientists and practitioners. European specialists are also interested in studying this phenomenon. For the European science, this issue has its own history. Thus, as early as the period of the European common market formation, Monaco Riccardo wrote, considering the difficulties in harmonizing the national legislative systems, that “we have explained what the approximation of laws is composed of: to “approximate” certainly means to make a standard approximately similar to another standard taken as a model. Nevertheless, it may so happen that in a particular case some different member states do not have a rule which meets the Common market requirements extensively, so that the model whereof we might draw the inspiration for the appeasement work could not be established in any possible way” [15, 568]. This is to say that even nowadays the issue of removing the discrepancies between legal systems of both individual EU member states and the national legal systems and that of the European Union itself cannot be considered as ultimately settled. It remains topical up to now even despite this phenomenon’s repeatedly becoming an object of scientific interest in the context of European integration.

For instance, Małgorzata Paszkowska and Krzysztof Czubochoa accentuate on the link of Directives with the phenomenon of harmonization. They believe that the main goal of the directives is not unification of law, but rapprochement of legislation (legislation harmonization) [16, 130]. That is, these authors, in fact, identify harmonization with legislation rapprochement.

Considering the issue on the theory and the concepts of forming the EU in the context of the Polish integration policy, Beata Master singles out the notion of “harmonization” as one of the components of approximation, integration. Nevertheless, apart from mentioning that in the European research harmonization is associated mostly with law, the author does not go into a detailed analysis of this phenomenon [17, 26, 270]. Nevertheless, this does not mean that no attempts have been made to elucidate the peculiarities in legislation harmonizing as a law phenomenon in scientific works.

In particular, Piotr Sylwestrzak views harmonization as a special way of unification of ties between legal systems. Depending on a number of criteria, he distinguishes the following types of harmonization: 1) hard and soft; 2) direct and indirect; 3) complete, optional, partial, and minimal [18, 21-22]. The above attests to considerable attention to the issue in question, the topicality of which does not diminish with time and demonstrates certain achievements in this area that reflect the results of scientific research of many years and scrupulous law-making work.

At the same time, it is impossible to think that the problem has got its ultimate solution. Thus, Uroš Čemalović points out the difficulties in distinguishing the notions of “approximation” and “harmonization” of national legal systems, which gave rise to an important theoretical problem, and can complicate the defining of the most important intentions of the European legislative body in this area. He accentuates, in particular, on ambiguity of the rapprochement concept in the Agreement on Founding the European Community where different terms are used, and reasonably raises the issue of a possible hierarchy of the notions of “coordination”, “harmonization”, “integration”, and “coexistence” [19, 242]. That is, the problem of terminological ambiguity is not only of national relevance, but is also linked with international relations, enters the international level of legal regulation, represents the need in forming a coordinated international, supranational law order. This stipulates the need in further scientific research in order to develop a clear model of harmonizing national legislation systems with the European Union legislation, to form a general theoretical concept of harmonizing national legislations, which will be adapted to strategic European integration processes.

In this case, it is possible to speak of the experience of both individual countries gained in the process of forming the European Union and the accumulated practices of the EU bodies in all the years of its existence. This issue relates both to the newly accepted EU members and to drafting corresponding agreements on association with the states that share common European civilization values or are targeted at close cooperation with the united Europe through forming free trade zones. To be more precise, the agreements with such states as the Republic of Poland [20, 2], the Republic of Georgia [21, 4], Jordan [22, 3] and others are meant. And while for the countries with the continental system of law this work is easier in terms of common theoretical foundations determined by the peculiarities in the history of the European law evolvement, for the countries with a different legal traditions such work is painstaking. Such a situation gets even more complicated due to considerable differences in economic, cultural, political areas, etc. Nevertheless, the gained experience is worth consolidation, all-sided study and proliferation even if it attests to a rather slow dialogue between “cultures and civilizations” [23, 96, 119-122], because it facilitates overcoming the inconsistencies concerning both the theoretical component of the integration processes and concerning law-making and law enforcement practices in this respect.

In this context, it seems expedient to mention Kuznetsova’s N.S. point of view, who believes that the terms “harmonization”, “unification”, “adapting”, “approximation” when matched are often used as the same notion, albeit each having its peculiarity considering the etymological meaning of the term itself, as well as the peculiarities of its usage in practice [24, 67]. Omelchenko A.V. keeps to the same position pointing out that such notions as “legislation adaptation”, “legislation harmonization”, “legislation implementation”, “rapprochement of legislation” reflect in essence the same phenomenon, but are used to define different means and different levels (degrees) of legal systems’ approximation [25, 366]. From these methodological positions, let us view the peculiarities of approximating the national legislation of Ukraine on payment systems to the EU acquis.

The term “approximation” refers to financial services in the art. 133 of the official English text of the Agreement on Association of Ukraine with EU [26]. In the official Ukrainian variant of this agreement this term denotes ensuring a gradual bringing up of the current law and future legislation of Ukraine to conformity with the EU acquis [2]. In the Guiding principles for Ukrainian public management concerning approximation to the EU law, it is also stressed that one of the most important requirements set by the Association Agreement is rapprochement of the Ukrainian legislation to that of the EU. This is not new, for Ukraine was also obliged to harmonize its legal order with the EU legislation in accordance with the previous Cooperation and Partnership Agreement. Nevertheless, the extent of rapprochement provided for nowadays is unprecedented and exceeds greatly what was provided for by the Cooperation and Partnership Agreement [13, 9].

Yet, the phrase “will be gradually made compatible with the EU acquis” present in the English text of art. 133 of the Agreement on Association of Ukraine with the EU [26] can be translated in Ukrainian as “will gradually become similar to the EU legislation”. The adjective “compatible” can be translated as “consistent”, “consonant”, “similar”. That is, such obligation is possible to be perceived just as a need in ensuring compatibility of the National legislation of Ukraine to the EU acquis, which supposes the absence of insurmountable controversies in legal regulation. Therefore, the provisioned extent of correlation will be somewhat lower, which denotes a less categorical demand concerning unification of different legal systems.

Still again, at such approach there is no correlation between the essence of obligation and the specifics of the mode to implement it. In this case, attention should be paid to the content of art. 2 of the Supplement XVII to the Agreement of the Association of Ukraine with EU, which sets out the main principles and obligations concerning the regulating-and-legal approximation. It is provisioned, in particular, that the norms of the legal acts specified in Appendices XVII-2 – XVII-5 are binding for the Parties according to horizontal adaptation and procedural norms provisioned by Appendix XVII-1 and to the specific agreements provisioned by Appendices XVII-2 – XVII-5. The Parties undertake to ensure complete and full implementation of these provisions. Noteworthy, if a legislative act is an EU Regulation or an EU Decision it should become, as such, a part of the national legislation of Ukraine; if a legislative act is an EU Directive, the competent bodies of Ukraine retain the right of choosing the form and the mode of its implementation [27].

At the same time, Appendix XVII-2, “The Regulations to be Applied to Financial Services” of Appendix XVII to the Agreement on Association of Ukraine with the EU contains special adaptations for each individual act, which are given in the table below.

Table 1.

The provisions of the European Union acts to be applied to areas covered by the approximation regulation	The schedule of fulfilling the obligations
Directive 98/26/EU by the European Parliament and the Council of May 19, 1998 on residual settlements in payment systems and securities settlement systems	The provisions of the Directive are to be implemented within 6 years following the date of entry into force of this Agreement
Directive 2009/44/EU by the European Parliament and the Council of May 6, 2009 which introduces changes to Directive 98/26/EU on residual settlements in payment systems and securities settlement systems and Directive 2002/47/EU on financial security for related systems and credit claims	The provisions of the Directive are to be implemented within 6 years following the date of entry into force of this Agreement
Directive 2007/64/EU by the European Parliament and the Council of November 13, 2007 on payment services in the national market, which brings changes to Directives UA/EU/Appendix XVII-2/ua 10 №№ 97/7/EU, 2002/65/EU, 2005/60/EU and 2006/48/EU and repeals Directive 97/5/EU.	The provisions of the Directive are to be implemented within 5 years following the date of entry into force of this Agreement

Moreover, according to para. 2 of Section II of the All-state program for adapting the legislation of Ukraine to the European Union legislation, adaptation is defined as the process of bringing the laws of Ukraine and other regulating-and-legal acts in line with the *acquis communautaire* [28]. That is, considering the mentioned afore, it is possible to state that specifics of harmonizing the national legislation of Ukraine on financial services with the EU *acquis* is to a greater extent characteristic of adaptation than of approximation. It is noteworthy that this process is unilateral due to the fact that mutual coordination of the EU *acquis* and the national legislation of Ukraine is not provisioned. A variability of possible actions in this case is not provided for.

It should be noted that one of characteristic features of adapting the legislation of Ukraine to that of the European Union is the need in carrying out comparative legal research on correspondence of Ukrainian legislation to the European Union *acquis* in priority areas. To the latter, banking law and financial services were referred, which was provisioned by Section V of the All-state program for adapting the legislation of Ukraine to that of the European Union [28]. As Mischenko S.V. notes, the development of payment systems in Ukraine evolves according to international practices and, generally, corresponds to European approaches to regulating of payment systems and non-cash payments instruments [29, 27].

Generally speaking, the authors do not mind such position, because it corresponds to the current matter of things. Otherwise, Ukraine would not be able to support the necessary economic ties with its strategic partners and carry out international trade first of with the European Union. To ensure a due level of international economic cooperation, to form conditions for unobtrusive movement of financial resources and investment activity, the necessity of this work for the state is indisputable both in strategic and tactical sense.

The main strategic goal of harmonizing the national legislation of Ukraine on payment systems with that of the EU should be not aspiration for simple mechanical incorporation of corresponding European directives into

Ukrainian regulating-and-legal acts, but a due legal support of formation and functioning of the national payment environment integrated with the European economic zone. To attain this it is necessary to detect possible collisions, primarily principal differences in legal regulation of payment services, formation of unified basic approaches to their operation and securing their protection.

To this effect, the National Bank of Ukraine presented in June of 2019 the Concept of the new model of legislative regulation of payments market and money transfer [30]. The most significant tactical step in this direction, though, was the adoption on June 30, 2021 of the Law of Ukraine “On Payment Services”. In the explanatory note to the law, the collective of authors points out that the Law currently regulates only one type of payment services – financial service of money transfer which means the movement of a certain sum of money in order to be accounted to the payee or to be handed out to them in the cash form. The Law of Ukraine “On Payment Services” is aimed at implementation of the corresponding EU Directives’ provisions and introduces nine types of payment services, seven of which being financial payment services, while two – non-financial, which are becoming widespread in EU states and need separate regulating, namely:

1) services on crediting cash to customers’ accounts, as well as all services related to opening, servicing, and closing of customers’ accounts (except online wallets);

2) services for withdrawal of funds from user accounts, as well as all services related to opening, servicing, and closing of customers’ accounts (except online wallets);

3) services for payment transactions with the user’s own funds from account to the user’s account (except online wallets), including:

a) credit transfer;

b) debit transfer;

c) other payment operations, including the use of payment instruments;

4) services for payment operations from/to a customer’s account (except payment operations with digital money) on condition that funds for the payment operation are debited to the customer on conditions of credit, including:

a) a credit transfer;

b) a debit transfer;

c) other payment operations (including those with the use of payment instruments);

5) services for emission of payment instruments and/or acquiring of payment instruments;

6) services for money transfer without opening an account;

7) services for emission of digital money and payment operations with it, including opening and servicing of digital wallets.

2. To non-financial payment services pertain:

1) services for initiating a payment operation;

2) services for providing information from accounts [31].

To conclude, it should be borne in mind that very soon Ukraine will have to test in practice the ability of the new law to ensure necessary conditions for economic European integration and the possibility of large-scale improvement of the national financial services area involving, among other things, payment environment modernization, adapting it to current world challenges. In this process it will be needed, on the one hand, to harmonize the inner national legislation acts with the provisions of the new legislative act, to develop new forms and methods of payment services area management, to detect and eliminate possible collisions while, on the other hand, to maintain monitoring of correspondence of the carried out reforms to the spirit of the EU acquis. The foundations for these processes are long-term ties between Ukraine and the European Union in economic, political, and other areas that are manifested, among other things, through the Eastern Partnership policies and due fulfilment of obligations undertaken in accordance with the Agreement on Association between Ukraine from one side and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states on the other side.

References:

1. Ugoda pro partnerstvo i spivrobitnetstvo mig Ukrainoyu i Evropeys`kymy Spivtovarustvamy ta yikh dergavamy-chlenamy. [Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Community and Their Member States. The Official Bulletin of Ukraine. 2006. № 24. Art. 203]. (In Ukrainian).

2. Ugoda pro asociatciyu mig Ukrainoyu, z odnieyi storony, ta Evropeys`kym Soyuzom, Evropeys`kym Spivtovarystvom z atomnoyi energiyi i yikh dergavamy-chlenamy [Agreement on Association between Ukraine on the one side and the European Community, European Atomic Energy Community and their member states on the other side. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011]. (In Ukrainian).

3. Chabah O.M. Pravova garmonizatsiya yak neobkhidna skladova evrointegratsiynykh protsesiv Ukrainy [Chabah O.M. Legal harmonization as a necessary component of Ukraine’s European integration processes. The Legal Bulletin. 2014. № 3 (32). pp. 46-50]. (In Ukrainian).

4. Problemy harmoniatciyi zakonodatel'stva Ukrainu i stran Evropu [The problems of legislations of Ukraine and the European countries. Edited by Ye.B. Kubko, V.V. Tsvetkov. Kyiv: Yurinkom Inter. 2003. 583 p.]. (In Russian).
5. Shnyrkov O.O. Spivrobitnetstvo Ukrainy ta ES u sferi tekhnichnogo regulyuvannya [Shnyrkov O.O. Cooperation between Ukraine and the EU in the field of technical regulation. Topical issues of international relations. 2015. Ed. 126 (part. I). pp. 136-144]. (In Ukrainian).
6. Yamkovyi V.I. Harmoniatciya zakonodavstva Ukrainy z pravom Evropeys`kogo Soyuzu yak odyń z etapiv yogo adaptatciyi do evropeys`kykh pravovykh standartiv [Yamkovyi V.I. Harmonization of Ukraine's legislation with that of the European Union as one of the stages of its adaptation to the European legal standards. Donbas Legal Bulletin. 2018. № 2 (63). pp. 33-39]. (In Ukrainian).
7. Izarova I.O. Teoretychni i practychni zasady garmonizatciyi tcyvil`nogo protcesu Evropeys`kogo Soyuzu ta Ukrainy [Izarova I.O. Theoretical and practical foundations of harmonizing the civil process of the European Union and Ukraine. Dissertation thesis for the Doctor of Legal Sciences degree. Kyiv: NASc of Ukraine; V.M. Koretskyi Institute of State and Law, 2016. 435 p.]. (In Ukrainian).
8. Orduli E.Ye. Harmonizatciya zakonodavstva Ukrainy pro intelektual`nu vlasnist` zgidno z vumogamy Ugody TRIPS. [Orduli E.Ye. Harmonizing the legislation of Ukraine on intellectual property according to the requirements of the TRIPS Agreement. Dissertation abstract for the Candidate of Legal Sciences degree. Kyiv: NDI for Intellectual Property at NAPrN of Ukraine. 2021. 19 pp.]. (In Ukrainian).
9. Mischenko A.V. Pproblema harmoniatciyi zakonodavstva u sferi transportu. [Mischenko A.V. The problem of harmonizing legislation on sphere of the transports. Current issues of legal science and practice: Theses of scientific reports at the all-Ukrainian science-and-practical conference for young scientists and applicants for a scientific degree. Edited by Prof. M.I. Panov. Kharkiv: National Academy of Law of Ukraine. 2007. 349 p. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI/SB_22.htm]. (In Ukrainian).
10. Yakoviuk I. Adaptatciya i harmonizatciya zakonodavstva v umovakh integracii: problema spivvidnoshennya. [Yakoviuk I. Adaptation and harmonization of legislation under condition of integration: the issue of correlation. The Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2012. № 4. pp. 29-42]. (In Ukrainian).
11. Tryhlib K.O. Terminologichni kolizii v normotvorchiy diyal`nosti. [Tryhlib K.O. Terminological collisions in law-making activities. Theory and practices of law studies: online scientific professional edition. 2011. Vol 1, № 1. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/62242/57832>]. (In Ukrainian).
12. Tarasov O.V. Adaptatciya, implementatciya tchi harmonizatciya prava ES? [Tarasov O.V. Adaptation, implementation or harmonization of the EU legislation? European integration within the context of current geopolitics: collection of scientific articles on the materials of scientific conference, Kharkiv, May 24, 2016. Edited by A.P. Getman, I.V. Yakoviuk, V.I. Samoscheno, et al. Kharkiv: Pravo PH, 2016. 536 pp.]. (In Ukrainian).
13. GUIDELINES FOR UKRAINIAN GOVERNMENTAL ADMINISTRATION ON APPROXIMATION WITH EU LAW. Kyiv, 2018. 103 p. URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/a4u_legal_approximation_guidelines_en_2018.10.pdf.
14. Medvedyev Yu.L. Nablygennya prava Ukrainy do prava Evropeys`kogo Soyuzu: ponyatiyno-kategoriyniy aparat ta sposoby uzgodgennya. [Medvedyev Yu.L. Approximation of Ukraine's law to that of the European Union: the notion-and-categorical apparatus and ways of harmonizing. The Bulletin of E.O. Didorenko Lugansk State University of Internal Affairs. 2014. № 1. pp. 52-59]. (In Ukrainian).
15. Citer ce document / Cite this document: Monaco Riccardo. Le rapprochement des législations nationales dans le cadre du marché commun. In: Annuaire français de droit international, volume 3, 1957. Pp. 558-568; doi: <https://doi.org/10.3406/afdi.1957.1343>; https://www.persee.fr/doc/afdi_0066-3085_1957_num_3_1_1343. P. 568.
16. Małgorzata Paszkowska, Krzysztof Czubocha. Ogólne zasady prawa w systemie prawnym Unii Europejskiej. URL: http://znze.wsiz.rzeszow.pl/z04/7_Malgorzata_Paszkowska_Krzysztof_Czubocha_Ogolna.pdf.
17. Master Beata. Teorie i koncepcje zjednoczeniowe Unii Europejskiej w założeniach programowych oraz w praktyce polskiej polityki integracyjnej. Uniwersytet Śląski w Katowicach. Wydział nauk społecznych. Instytut nauk politycznych i dziennikarstwa. Katowice. 2014. 454 p.
18. Sylwestrzak Piotr. Transpozycja prawa unijnego do polskiego porządku prawnego na przykładzie prawa ochrony środowiska. Praca magisterska. Uniwersytet Wrocławski. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii. Instytut Nauk Administracyjnych. Zakład Prawa Administracyjnego, 2010. Wrocław. URL: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30061/edition/35567/content>.
19. Čemalović Uroš. Framework for the Approximation of National Legal Systems with the European Union's Acquis: From a Vague Definition to Jurisprudential Implementation. URL: https://www.researchgate.net/publication/292354679_Framework_for_the_Approximation_of_National_Legal_Systems_with_the_European_Union%27s_Acquis_From_a_Vague_Definition_to_Jurisprudential_Implementation.
20. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:260:FULL&from=en>.

21. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:261:FULL&from=en>.

22. Euro-Mediterranean Agreement establishing an Association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Hashemite Kingdom of Jordan, of the other part URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:260:FULL&from=en>.

23. Trofimova O.E. Evolyuciya sredizemnomorskoy politiki Evrosoyuza: put` ot sotrudnitchestva k integratsii. [Trofimova O.E. Evolution of the EU's Mediterranean policies: the road from cooperation to integration. M.: IMEMO RAN, 2011. 122 pp.]. (In Russian).

24. Kuznyetsova N.S. Problema vidpovidnosti tsyvil`nogo zakonodavstva Ukrainy standartam Evropeys`kogo prava. [Kuznyetsova N.S. The problem of compliance of the civil law of Ukraine with the European law standards. The University Scientific Notes. 2005. № 1-2. pp. 66-69]. (In Ukrainian).

25. Omelchenko A.V. Harmonizatsiya zovnishnyoeconomichnogo zakonodavstva Ukrainy iz vymogamy Svitovoyi Organizatsii Torgivli (organizatsiyno-pravovi zasady). [Omelchenko A.V. Harmonization of foreign economy legislation of Ukraine with the World Trade Organization requirements (organization-and-legal foundations). The Topical Issues of State and Law. 2011. Ed. 60. pp. 366-372]. (In Ukrainian).

26. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. 29.5.2014. Official EN Journal of the European Union. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf.

27. DODATOK XVII. NORMATYVNO-PRAVOVE NABLYGENNYA. [APPENDIX XVII REGULATING-AND-LEGAL APPROXIMATION. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-associaciyu/17_Annexes.pdf]. (In Ukrainian).

28. Pro Zagal`nodergavnu programu adoptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Evropeys`kogo Soyuzu. [On All-State Program of Adapting the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union: The Law of Ukraine of March 18, 2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#n161>]. (In Ukrainian).

29. Mischenko S. Vdoskonalennya systemy bezgotivkovykh rozdribnykh plateziv. [Mischenko S. Improvement of the cashless retail payments system. The Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy. № 5 (158), 2014. pp. 22-28]. (In Ukrainian).

30. Natsionalnyi bank prodovguye vykonuvaty zaplanovani zakhody u sferi evropeyskoyi integratsiyi. [The National Bank Goes on Fulfilling the Envisioned Tasks in the Field of European Integration. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovguye-vikonuvati-zaplanovani-zahodi-u-sferi-yevropeyskoyi-integratsiyi>]. (In Ukrainian).

31. Poyasnyval`na zapyska do proektu Zakonu Ukrainy "Pro platigni poslугy". [Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Payment Services". http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70412]. (In Ukrainian).

О состоянии и некоторых вопросах сближения законодательства Украины о платежных системах с законодательством Европейского Союза

Ковальчук Анастасія Сергіївна, e-mail: oh_stacy@ukr.net

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна

Анотация: в статье отображены результаты исследования вопросов, связанных с определением состояния и проблем в области сближения украинского законодательства о платежных системах с законодательством Европейского Союза. Подчеркивается, что в юридической науке существует множество подходов к пониманию понятия «сближение национального законодательства Украины о платежных системах с законодательством ЕС». В контексте евроинтеграционных процессов основной целью сближения национального законодательства Украины о платежных системах с законодательством ЕС является устранение принципиальных различий в правовом регулировании платежных услуг, создание единых базовых подходов к их функционированию и обеспечению защиты.

Ключевые слова: сближение законодательства, *acquis* ЕС, Соглашение об ассоциации между ЕС и Украиной, гармонизация законодательства, интеграция законодательства, законодательство о платежных системах, Национальный банк Украины, платежная система, платежные услуги, унификация законодательства.

INSTITUTE OF "TESTING": THE EXPERIENCE OF SOME FOREIGN COUNTRIES

Harehyn Muradian

Odesa State University of Internal Affairs Odesa, Ukraine
e-mail: garikmuradyan34@gmail.com

Abstract: The article examines the experience of some foreign countries in terms of the regulation of the institution of testing in criminal law. Attention is focused on the fact that the criminal legislation of many countries defines a large number of names of the analyzed institution. It has been established that the terminology used by the legislator in different countries in relation to institutions, which, in their degree and content, are types of conditional non-application (non-fulfillment) of the punishment imposed by the court, are also quite different. You can also do it with good health. The experience of such countries as England, USA, Sweden, Germany, France, Lithuania, Belarus has been studied. It has been determined that the peculiarity of the individualization of the application of the boundaries of the probationary period is that, in accordance with the properties of the convicted person, the probationary period can be established only in relation to a part of the punishment imposed by the court, it can last only a few months, it can change, depending on the behavior of the convicted person as in the direction of reduction, and in the direction of increase, which is not provided for by domestic legislation.

Keywords: institute of "trial", probationary lines, execution of punishment, release from punishment, serving punishment, correctional process, convicted persons, probation, conditional suspension of punishment.

У напрямі протидії негативним явищам, що спричиняють правопорушення в суспільстві, наша держава обрала курс на гуманізацію та демократизацію кримінально-правової політики. Таким чином, найважливішими умовами подальшої демократизації суспільства, послідовної реалізації конституційних принципів, захисту прав і свобод громадян є посилення боротьби зі злочинністю, усунення детермінантів злочинності, забезпечення швидкого та повного розкриття кримінальних правопорушень та, як наслідок, захисту суспільства.

Умовне засудження є одним з найбільш «молодих» способів впливу на злочинця і стало результатом еволюції інституту покарання, що виразилася в поступовій заміні жорстоких його видів м'якшими і цивілізованими.

Кримінально-правова політика великого числа зарубіжних країн в останні десятиліття схилилася на користь альтернатив позбавлення волі. У багатьох країнах широке застосування альтернативних кримінально - правових заходів окрім гуманітарних міркувань засноване на прагматичних аргументах економії витрат на тюремне ув'язнення і його наслідків. У зарубіжному праві існують кримінально-правові інститути, що дозволяють реально не застосовувати передбачене за вчинення кримінальне правопорушення покарання, а при наявності певних умов замінювати його іншими заходами кримінально-правового характеру. До таких інститутів можна віднести інститут пробації та інститут умовного засудження (інститут випробування).

Законодавчі акти різних держав по-різному трактують юридичну природу і зміст інституту випробування (умовного засудження), але не дивлячись на це статистичні дані свідчать про його значне поширення і про істотне збільшення обсягу застосування в даний час. Законодавець передбачає досить гнучку процедуру призначення, в основі якої закладено диференційований суддівський підхід, а також прогресивний механізм виконання названого заходу кримінально - правового характеру. Вважаємо, що функцію по контролю за поведінкою умовно засуджених слід розглядати як кримінально - виконавчу діяльність, яка протікає в рамках кримінальних і кримінально-виконавчих правовідносин. Очевидно, що ефективність реалізації умовного засудження багато в чому залежить від того, наскільки чітко і злагоджено здійснюється в рамках такої категорії засуджених виховно-профілактичний вплив з боку контролюючих органів, від їх кадрового забезпечення та професійного рівня співробітників. Зазначена проблема, на наш погляд, обумовлює необхідність її самостійного дослідження [6, С. 629; 2, С. 129].

Дореволюційні, радянські, а потім і вітчизняні вчені - криміналісти багато привнесли в розвиток умовного засудження (інститут випробування), проте, для більшої ефективності не слід нехтувати закордонним досвідом застосування умовного засудження, тим більше, що тривалий час даний інститут розвивався в різних країнах по-різному з притаманними національному законодавству особливостями, при чому даний процес, незважаючи на деяку глобалізацію і в правовій сфері, триває, що особливо вбачається навіть на прикладі колишніх радянських республік. Отже, вважаємо, що є необхідним ретельне вивчення найбільш ефективних законодавчих конструкцій, які стосуються умовного осуду в різних державах для використання цих напрацювань в кримінальному та кримінально-виконавчому праві України.

У кримінальному законодавстві багатьох країн світу відзначається велика кількість найменувань аналізованого інституту. Термінологія, яка використовується законодавцем різних країн щодо інститутів, які за сутністю та змістом є видами умовного незастосування (невиконання) призначеного судом покарання, є також досить різною. Ці інститути отримали назву: «відстрочка виконання покарання», що розглядається як особливий режим виконання покарання (Франція); «умовна відстрочка покарання», яка розглядається як правовий наслідок діяння (Німеччина); «умовне покарання (умовне засудження) без здійснення нагляду» як вид покарання (Швеція); «призупинення виконання покарання у виді позбавлення волі», як альтернативна міра по відношенню до позбавлення волі (Іспанія); «пробація» як альтернативний вид покарання (Англія); осуд з умовним незастосуванням покарання (КК Білорусії). В окремих країнах вони визначаються і як покарання (Фінляндія, Латвія), і як інші заходи кримінально-правового характеру (Данія), як звільнення від покарання (Естонія) [7, С. 174; 14, С. 28-31, 35-36; 11, С. 43-46; 219- 228; 16, С. 48-50; 12, С. 33-36; 8, С. 129.] Наведена термінологія позначає одне і те ж саме: звільнення особи, яка винна у вчиненні кримінального правопорушення, на певний випробувальний термін від виконання покарання (а в деяких країнах - від кримінальної відповідальності) з пред'явленням до цієї особи певних вимог поведінки, невиконання яких тягне реальне виконання покарання (або притягнення до кримінальної відповідальності).

Інститут пробації близький за своєю суттю до діючих в Україні кримінально-правових інститутів умовного засудження і відстрочки виконання покарання вагітним жінкам і жінкам, які мають малолітніх дітей [17, С. 380.]

Інститут пробації до теперішнього часу існує в багатьох зарубіжних країнах, включаючи Англію, США, Швецію та інші. Отже, пропонуємо розглянути деякі положення регламентації інституту пробації у вказаних країнах.

Англія. Пробація (система випробування) як особлива міра кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила злочин, в Англії вперше з'явилася в 1809 р., коли судді отримали в силу статутного права можливість не застосовувати до винного покарання, але зобов'язувати його з'являтися до суду для постановлення про нього вироку, якщо він не буде вести себе відповідно до вимог, які йому ставляться. Остаточно цей інститут оформився в 1887 році у зв'язку з прийняттям Закону «Про випробування вперше засуджених». Ми приєднуємося до думки М. Грюнхута, який вважає, що цей закон заклав «... основи сучасної системи умовного засудження ...» [3, С. 8].

Стандартні мінімальні правила щодо застосування заходів, які пов'язані з тюремним ув'язненням визначають пробацію як «умовну відстрочку виконання покарання з розташуванням на цей час злочинця під індивідуальний нагляд із забезпеченням над ним керівництва або проведення виправного курсу» [4, С. 206].

Наведене визначення в значною мірою відноситься і до пробації в англійському кримінальному праві. Наказ про пробації може бути виданий тільки в тому випадку, коли підсудний висловить готовність підкоритися цим вимогам. Суд повинен роз'яснити йому наслідки невиконання встановлених у вирокі вимог або здійснення нового злочину. У разі незгоди підсудного він може бути підданий більш суворих заходів (включаючи тюремне ув'язнення).

США. У США режим пробації виник в штаті Массачусетс в 1840 р. Першим в цій області був Джон Август - швець і філантроп з Бостона, який в 1841 р. виступив в якості поручителя за одного п'яницю, переконавши суд призначити номінальний штраф в сумі одного цента (в оплату судових витрат) замість звичайного покарання - поміщення у «виправному домі» [5, С. 121].

Умовне засудження в США регулюється як федеральним законодавством, так і КК всіх штатів. У деяких штатах пробація неможлива, якщо є судимість або якщо не відшкодовані всі судові витрати, а також передбачене покарання не перевищує 10 років позбавлення волі.

При призначенні пробації суд враховує характер злочину, обставини його вчинення, біографію обвинуваченого. Заборонено застосовувати пробацію в разі, коли суд виносить вирок за більш ніж один злочин і призначає покарання у вигляді тюремного ув'язнення за будь-яке з цих злочинів. В інших випадках пробація не може бути призначена тільки в разі, якщо це «несумісне з цілями правосуддя» (наприклад, засуджений був раніше умовно-достроково звільнений і знову вчинив злочин) [11, С. 135-136].

Пробація - це не тільки виконання умов, запропонованих судом засудженому, але це і нагляд за ним з боку служби пробації. Єдиної служби пробації в США немає, нерідко цю службу виконують поліцейські, наділені широкими правами, аж до арешту підопічного без ордеру.

Аналіз викладеного матеріалу свідчить про загальну тенденцію у США, вдосконалення системи виконання пробації та контролю за умовно засудженими на всіх рівнях, включаючи законодавчий.

Швеція. Пробація може бути призначена як самостійна кримінально-правова міра в тих випадках, коли суд дійде висновку, що покарання у вигляді штрафу недостатньо (ст. 1 гл. 28 КК). Разом з тим пробація як комплекс специфічних заходів, може супроводжувати умовно-дострокове звільнення (ст. 10 гл. 26 КК) [15, С. 215].

Необхідно відзначити, що особливістю шведського варіанта пробації як самостійного заходу є те, що вона може поєднуватися до цілої низьки кримінально-правових заходів: виплата штрафу, виконання безоплатних суспільно корисних робіт, з короткостроковим позбавленням волі - в той час як, наприклад, в США одночасне призначення пробації і будь-якого покарання (позбавлення волі, штрафу), скоріше, виняток, ніж правило.

Пробація може поєднуватися з тюремним ув'язненням, тривалість якого складає не менше чотирнадцяти днів і не більше трьох місяців. У цих випадках не допускається призначення штрафу або безоплатних суспільно корисних робіт.

Спільне призначення пробації та позбавлення волі дозволяється тільки тоді, коли це «безумовно необхідно, враховуючи кримінальну значимість злочину або попередню злочинну діяльність обвинуваченого» (ст. II гл. 30 КК Швеції).

Німеччина. Інститут умовного засудження в Німеччині з'явився лише в 1953 р. (цікаво помітити, що в сусідній з Німеччиною країні - Австрії - умовне засудження було закріплено в 1920 р.) [9, С. 206]. Кримінальний кодекс ФРН 1871 року в редакції 1975 р. знає дві форми умовного засудження: «умовна відстрочка призначення покарання» і «умовна відстрочка виконання покарання».

Перша форма застосовується лише у відношенні неповнолітніх та за умови, що у суду немає достатніх доказів того, що неповнолітній, винний у вчиненні злочину, тим самим проявив шкідливі нахили, які б слід виправляти за допомогою покарання у вигляді позбавлення волі. Призначення покарання відкладається на період випробувального терміну від 1 року до 2 років.

До другої форми умовного засудження (власне пробації) суди вдаються тоді, коли винний засуджується до позбавлення волі на строк до 1 року (в виняткових випадках - до 2 років), і якщо у суду, виходячи з обставин справи, є підстави вважати, що сам факт постановлення вироку до позбавлення волі в достатній мірі здатний попередити вчинення нових злочинів засудженим. При цьому винному призначається випробувальний термін від 2 до 5 років.

Слід зазначити, що ряд положень, що відносяться до цієї форми умовного засудження, були запозичені німецьким законодавцем з австрійського кримінального законодавства [10, С. 640], хоча з 1938 до 1945 р.р. Австрія розглядалася як частина Німеччини.

На нашу думку, цей факт є свідченням того, що і «великі» держави з користю для себе можуть використовувати кримінально-правові ідеї «малих» країн.

Аналізуючи застосування пробації в зарубіжних країнах, не можна не відзначити наступне. Незважаючи на те, що інститут пробації використовується в багатьох країнах, все ж останнім часом відбувається втрата довіри до служби пробації. Такий стан склався, наприклад, в Англії і США [9, С. 343]. Причиною втрати довіри до цього заходу стало те, що пробація стала широко розповсюдженим засобом, в той час як фінансування цієї служби і чисельність її персоналу скорочувалися. У більшості випадків правопорушники, які перебувають на режимі пробації, виявилися мало контрольованими, і їх обов'язок зводився лише до зустрічі один раз в місяць із співробітником служби пробації, що викликало неприйняття цієї міри покарання з боку громадськості. Видається очевидним, на наш погляд, що при застосуванні пробації необхідним є покладення на правопорушників більш жорстких і обтяжливих зобов'язань.

Франція. Особливістю кримінального законодавства Франції є те, що випробуванню надається самодостатнє правове значення, оскільки за обсягом примусу законодавець розглядає випробування як особливий режим виконання покарання. Відстрочка виконання покарання з режимом випробування у Франції встановлюється на термін від 18 місяців до 3 років. Отже, законодавець використовує категорію «випробування». Протягом іспитового строку здійснюється судовий контроль за дотриманням особою покладених обов'язків, перелік яких відповідно до закону може бути суттєвим. У повному обсязі цей перелік передбачає обов'язок засудженого з'являтися за викликом; надавати інформацію про зміну свого місця проживання, роботи, навчання, переміщення до іншого місця на строк більше 15 діб; здійснювати будь-яку професійну діяльність; продовжити освіту або професійне навчання; проживати в певному місці; підкорятися заходам медичного спостереження та лікування, а за потреби госпіталізації; виплачувати аліменти; відшкодувати повністю або частково збитки, спричинені злочином; утриматися від керування певними видами транспорту; не займатися певними видами професійної діяльності; не перебувати в місцях продажу спиртних напоїв; утриматися від спілкування з певними особами (потерпілими, співучасниками злочину); не зберігати і не носити зброю, виконати суспільно-корисні роботи (від 40 до 240 годин) тощо [11, С. 222-224].

У країнах СНД кримінальне законодавство містить норми, що передбачають звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо суд, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. У цьому випадку він постановляє звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо той протягом встановленого іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки.

Такого роду норми, зокрема, в Кодексі Латвії (ст. 55), Грузії (ст. 63-67), Азербайджану (ст. Ст. 70, 71) і Казахстану (ст. Ст. 63, 64) іменуються як умовний осуд. Відповідно до КК Республіки Білорусь можливо як осуд з умовним незастосуванням покарання (ст. 78), так і осуд з відстрочкою виконання покарання (ст. 77). Згідно КК України умовне засудження і відстрочка виконання вироку об'єднані в категорію «звільнення від відбування покарання з випробуванням» (ст. 75-79). Стаття 75 КК Литви застосовує поняття відстрочка виконання покарання, або, пробація.

Литва. Законодавець в новому КК не тільки зберіг норми, що регламентують відстрочку виконання покарання (пробацію), але і вдосконалив їх в тому сенсі, що розширив коло осіб, до яких вони можуть бути застосовані [1, С. 202]. Так, ст. 75 КК закріплено, що особам, покараним штрафом, арештом або позбавленням волі за один або кілька кримінальних проступків, злочини невеликої тяжкості або менш тяжкі умисні злочини терміном не більше ніж на три роки або не більше шести років за злочини, вчинені з необережності, суд може відстрочити виконання призначеного покарання тривалістю від одного року до трьох років. При цьому суд повинен переконатися, що є всі підстави для досягнення цілей покарання без реального його виконання. Разом з тим, суд ставить засудженому протягом певного терміну виконання конкретні обов'язки.

До таких обов'язків належать: 1) відшкодування або загладження заподіяної злочином шкоди; 2) вибачення перед потерпілим; 3) надання потерпілому допомоги в період його лікування; 4) направлення на роботу або реєстрація на біржі праці, неможливість змінювати місце роботи без згоди суду; 5) приступити або продовжувати навчання або отримати спеціальність, 6) проходження курсу лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії чи венеричного захворювання (за попередньою згодою засудженого); 7) неможливість змінювати місце проживання без попередньої згоди органів, які виконують відстрочку покарання; 8) безоплатна робота тривалістю до 300 годин на громадських роботах (за попередньою згодою засудженого).

Якщо під час відстрочки виконання покарання засуджений виконав всі зобов'язання, не здійснював правопорушень і є підстави вважати, що особа знов не зробить злочинних діянь, то суд, після закінчення терміну відстрочки, може взагалі звільнити його від покарання. Законодавчої новелою, як видається, є і припис законодавця, що в тих випадках, коли засуджений виконує покладені на нього зобов'язання, але при цьому здійснює правопорушення, за які йому призначалися заходи адміністративного або дисциплінарного стягнення, суд може продовжити термін відстрочки виконання покарання до одного року.

Білорусь. Переходячи до аналізу засудження з умовним незастосуванням покарання за Кодексом Республіки Білорусь [13], відзначимо, що на відміну від вітчизняного і деяких інших розглянутих вище КК, білоруський КК обґрунтовано обмежує розсуд суду при умовному незастосування покарання. Відповідно до ст. 78 КК цей захід кримінальної відповідальності може бути застосований до особи, яка вперше засуджена до позбавлення волі на строк до п'яти років або до покарання у виді поміщення у дисциплінарну військову частину.

Умовне незастосування покарання не може бути призначено особі, засудженій за тяжкий або особливо тяжкий злочин, іноземному громадянину, і особі без громадянства, яка не проживає постійно в країні.

Що стосується особи, яка вперше вчинила злочин, що не є тяжким або особливо тяжким, можливо і винесення обвинувального вироку без призначення покарання, якщо судом буде визнано, що внаслідок тривалої бездоганної поведінки після злочину ця особа довела своє прагнення до законослухняної поведінки і з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки злочину і особи винного його подальше виправлення можливе без застосування покарання, але в умовах здійснення за ним профілактичного спостереження (ст. 79 КК РБ).

Підсумовуючи зазначене, доходимо висновку, що кримінальне законодавство держав континентальної Європи з розвитком інтеграційних процесів має ставати все більш уніфікованим. Відповідно, вітчизняне кримінальне законодавство має наслідувати дієвий позитивний зарубіжний досвід відправлення кримінального правосуддя стосовно засуджених осіб, виправлення яких є можливим без ізоляції від суспільства. Незважаючи на різні історичні витоки, напрями розвитку й реформування кримінально-правових інститутів умовного призначення та виконання покарання в різних країнах світу, вихідною принциповою тезою є визнання чіткої взаємозалежності між ефективністю кримінального правосуддя та ступенем урахування особистісних властивостей особи засудженого на будь-якій стадії кримінального правосуддя. Як позитивний досвід інших країн світу слід сприймати те, що зарубіжний законодавець використовує будь-які можливості для диференціації та індивідуалізації застосування альтернативних по відношенню до ув'язнення кримінально-правових заходів. Такий підхід пояснює наявність у зарубіжному законодавстві досить значної кількості альтернатив щодо визначення доцільного обсягу правообмежень і терміну іспитового строку. Проблема правового статусу засудженого під час іспиту пов'язана із проблемою визначення доцільного обсягу примусу. Ступінь його суворості має відтворювати особистісні властивості засудженої особи, ступінь її небезпечності для суспільства. Термін «випробування» використовується лише деякими країнами світу (зокрема, цей термін застосовується в КК

Франції). Проте загально визначено є те, що будь-які обов'язки загального та спеціального характеру становлять зміст саме випробування засудженої особи протягом певного часу. Для одних це випробування буде полягати лише у факті засудження та вимоги не вчиняти нового кримінального правопорушення (мінімальний обсяг кари), для інших, крім зазначеного обсягу кари, випробування передбачає необхідність перетерпіти значну кількість додаткових як загальних, так і спеціальних обмежень, пов'язаних із дотриманням визначених судом зобов'язань. І навіть відбути призначене судом покарання (зазвичай у виді громадських робіт). В останньому випадку випробування є досить суворим за обсягом кари кримінально-правовим заходом, а отже, як таким, що може бути застосованим до осіб, які вчинили навіть тяжкі злочини (за певних пом'якшуючих обставин), а відповідно, сприятиме суттєвому скороченню кількості ув'язнених. Особливістю індивідуалізації застосування меж іспитового строку є те, що відповідно до властивостей засудженої особи, іспитовий строк може встановлюватися лише по відношенню до частини призначеного судом покарання, може тривати лише декілька місяців, може змінюватися, залежно від поведінки засудженої особи як у бік скорочення, так і в бік збільшення. Що не передбачено вітчизняним законодавством. Такий підхід, по-перше, свідчить про досить широкі можливості та розсуд суду. По-друге, це є ефективним засобом стимулювання виправлення особи в більш оптимальні терміни. По-третє, саме поточні зміни в обсязі примусу, який є складовою форми кримінальної відповідальності без реального виконання покарання, дозволяють постійно тримати засудженого в стані особистої відповідальності, а отже, формулюють в особи можливості самокерованої відповідальної поведінки. У підсумку все це спрацьовує на користь гуманізації кримінального правосуддя та економії карної репресії стосовно осіб, які можуть виправитися без ізоляції від суспільства.

References:

1. Abramavichyus A., Drakshne A., Pavidonis V. (2004) Osnovnye polozheniya Ugolovnoy Kodeksa Litovskoy Respubliki / Novoe ugovnoye zakonodatelstvo stran SNG i Baltii. M., 2004. 401 p.
2. Voronin Yu.A. (1986) Napravleniya issledovaniy effektivnosti ugovnoy politiki v burzhuaznyh, stranah.// Napravleniya ugovnoy politiki v Borbe s prestupnostyu. Sverdlovsk, 1986. 342 p.
3. Geta M.R. (2000) Probaciya i ee perspektivy v ugovnom prave Respubliki Kazahstan: Avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. yurid. nauk: 12.00.08 / Tom. gos. un-t. Tomsk, 2000. 17 p.
4. Gryunhut. Anglijskoe ugovnoye pravo // Sovremennoe zarubezhnoye ugovnoye pravo / Pod red. A.A. Piontkovskogo. M., 1961. T. 3. P. 177-352.
5. Kubancev, S. P. (2006) Primenenie probacii i dosrochnogo osvobozhdeniya ot otbytiya nakazaniya v vide lisheniya svobody v SShA [Tekst] / S. P. Kubancev // Zhurnal rossijskogo prava. 2006. № 1. P.121–132.
6. Kurs rossijskogo ugovnogo prava. Obshaya chast. / Pol red. V.N Kudryavceva, A V.Naumova. M.: Spark, 2002. 1040 p.
7. Pismenskij Ye.O. (2014) Teoretiko-prikladni problemi zvlennyya vid pokarannya ta jogo vidbuvannya za kriminalnim pravom Ukrayini : monografiya ; nauk. red. d-r yurid. nauk, prof. O.O. Dudorov; MVS Ukrayini, Lugan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E.O. Didorenka. Lugansk : RVV LDUVS im. E.O. Didorenka, 2014. 728 p.
8. Romanova V.P. (2002) Komparativnyj analiz institutov uslovnogo osuzhdeniya i otsrochki ispolneniya prigovora v ugovnom prave Rossii i zarubezhnyh stran // Vestnik Universiteta Rossijskoy akademii obrazovaniya. 2002. № 2. P. 129-132.
9. Smirnov L.B. (2001) Alternativy lisheniya svobody i ih aktualnost // Pravo Rossii na rubezhe tysyacheletij: osnovnye tendencii razvitiya: sb. nauch. trudov. Krasnodar, 2001. P. 343-346.
10. Sovremennoe zarubezhnoye ugovnoye pravo: Chili. Angliya. Greciya. Avstriya. Perevod s nemeckogo. T. 3 / Pod red.: Piontkovskij A.A. (Predisl.); Per.: Liberman S.L. M.: Inostr. lit., 1961. 759 p.
11. Ugolovnoye zakonodatelstvo zarubezhnyh stran (Anglii, SShA, Francii, Germanii, Yaponii). Sbornik zakonodatelnyh materialov / Pod red. I.D. Kozochkina. M.: Izdatelstvo "Zercalo", 1998. 352 p.
12. Ugolovnyj kodeks Ispanii. Pod redakciej i s predisloviem doktora yuridicheskikh nauk, professora N.F. Kuznecovoj i doktora yuridicheskikh nauk, professora F.M. Reshetnikova. M.: Izdatelstvo ZERCALO, 1998. 218 p.
13. Ugolovnyj Kodeks Respubliki Belarus // Nacionalnyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus. 2000. № 75. 2/199
14. Ugolovnyj kodeks FRG / Per. s nem. M. : Izd-vo «Zercalo», 2000. 208 p.
15. Ugolovnyj kodeks Shvecii. http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii
16. Ulla Bundenes. Nadzor za otbyvayushimi nakazanie na svobode / Per. s shved. I.L. Shmid. M.: Yuridicheskaya literatura, 1979. 263 p.
17. Shmarov I.V. (1998) Ugolovno-ispolnitelnoye pravo. M., 1998. 403 p.

Институт «испытания»: опыт некоторых зарубежных стран

Мурадян Гарегин Рафаелович, e-mail: garikmuradyan34@gmail.com
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются опыт некоторых зарубежных стран в части регламентации института испытания в уголовном законодательстве. Внимание сосредоточено на том, что в уголовном законодательстве многих стран определяется большое количество наименований анализируемого института. Установлено, что терминология, которая используется законодателем в разных странах в отношении институтов, которые по своей степени и содержанию являются видами условного неприменения (невыполнения) назначенного судом наказания являются тоже достаточно разными. е також досить різною. Исследован опыт таких стран как Англия, США, Швеция, Германия, Франция, Литва, Беларусь. Определено, что особенностью индивидуализации применения границ испытательного срока является то, что в соответствии со свойствами осужденного лица, испытательный срок может устанавливаться только по отношению к части назначенного судом наказания, может длиться лишь несколько месяцев, может изменяться, в зависимости от поведения, осужденного как в сторону сокращения, так и в сторону увеличения, что не предусмотрено отечественным законодательством.

Ключевые слова: институт «испытания», испытательный срок, исполнения наказания, освобождение от наказания, отбывание наказания, исправительный процесс, осужденные лица, пробация, условная отсрочка наказания.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE DOCTRINE OF LAW ON CRIMINAL LIABILITY FOR ILLICIT TRAFFICKING IN WEAPONS, AMMUNITION, EXPLOSIVES IN UKRAINE

Pavlenko L.M.

postgraduate student by correspondence teaching
Odessa State University Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: kfkpoduvs4a@ukr.net

Abstract. Choosing the state of research on the peculiarities of criminal liability for illicit trafficking in weapons, ammunition, explosives in Ukraine in different historical periods as the subject of this article - we must form an appropriate methodological approach to this study. First, we must keep in mind that the interdisciplinary nature of the problem of arms trafficking significantly expands the boundaries of scientific research, which directly or indirectly should affect the state of legal regulation of this area of public relations. Accordingly, the issues of determining the boundaries of purely criminal law regulation, clarification of the characteristics of the subject of socially dangerous acts, the list of criminally punishable acts, the appropriate amount of criminal liability, etc. were considered as the subject of research in both criminal law (criminological) and criminal-procedural (forensic) nature.

Keywords: illicit trafficking in weapons, ammunition, explosives, trafficking in weapons.

Актуальність. Обираючи стан дослідження особливостей кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї, бойових припасів, вибухових речовин в Україні в різні історичні проміжки часу у якості предмету даної статті, - маємо сформувані і відповідний методологічний підхід у проведенні цього дослідження. По-перше, маємо враховувати що міждисциплінарний характер проблеми обігу зброї значно поширює межі наукових досліджень, які безпосередньо, або ж опосередковано мають впливати на стан правового регулювання цієї сфери суспільних відносин. Відповідно, питання щодо визначення меж суто кримінально-правового регулювання, уточнення характерних ознак предмету суспільно-небезпечного діяння, переліку кримінально-караних діянь, доцільного обсягу кримінальної відповідальності тощо розглядалися у якості предмета дослідження у роботах як кримінально-правового (кримінологічного), так і кримінально-процесуального (криміналістичного) характеру.

Особливістю методологічного підходу є також те, що дане дослідження спрямоване на встановлення витоків та напрямків розвитку теорії кримінального права в більш вузькій сфері ніж сфера кримінально-правового регулювання незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин як така. Пропонуємо із усього доволі багато чисельного переліку наукових досліджень, спеціальних публікацій виокремити лише ті, в яких відстоювалася (розвивалася) наукова позиція щодо доцільності виокремлення у якості самостійного об'єкту кримінально-правової охорони – сфера незаконного впливу на властивості зброї (бойових припасів, вибухових речовин). Результатом посилення цієї позиції та підтримки її з боку законодавця є виникнення у 2012 р. новели кримінального законодавства - ст. 263 – 1 КК.

Розуміння особливостей поступового наближення вітчизняного законодавця до даного рішення передбачає історично-порівняльний (комплексний) аналіз змісту доктринальних положень різних етапів розвитку нашої держави. Пропонуємо звернутися до узагальненого аналізу доктрини права, починаючи з попереднього століття (пострадянського часу) і до сьогодні, умовно виокремлюючи (на підставі змін відповідного законодавства) більш вузькі часові межі.

Постановка проблеми. На підставі узагальненого аналізу положень окремих джерел доктрини права (кримінально-правового, кримінологічного, криміналістичного напрямку) за визначений нами період маємо визначитися із сутністю наукової дискусії щодо меж та критеріїв встановлення спеціального правового режиму обігу вогнепальної зброї; наступністю наукових позицій щодо шляхів посилення профілактичного значення відповідних кримінально-правових положень; тенденціями та змістом результатів дослідження, які безпосередньо, або ж опосередковано вплинули (мають вплинути) на удосконалення кримінального законодавства в частині встановлення підстав та умов застосування кримінальної відповідальності за вчинення відповідних діянь; з'ясувати взаємозв'язок між наступністю наукових доктринальних положень та поступовими системними правовими змінами, яких зазнало кримінальне законодавство України у розглядуваній сфері.

Основний зміст. Передусім пропонуємо звернутися до аналізу розвитку наукової думки про кримінальну відповідальність за незаконні дії, пов'язані із особливо небезпечними властивостями вогнепальної зброї та вибухових речовин (пристроїв), в період, який триває з пострадянського часу,

охоплює проголошення незалежності Україною (1991 р.) і до ухвалення нової версії Кримінального кодексу України (2001 р.). Умовне виокремлення цього періоду обумовлюється, як на наш погляд, декількома чинниками як загально-правового, так і спеціального характеру. По-перше тим, що саме в цей період активізувалися дії по підготовці та науковому обговоренню багатьох проблем подальшого удосконалення кримінального законодавства України, здійснювалося узагальнення змісту та сутності сталих проблем (недосконалостей) чинного вітчизняного кримінального законодавства, відбувалося подальше реформування Кримінального кодексу відповідно до міжнародно-правових стандартів та позитивного міжнародного досвіду тощо. По-друге, на тлі зазначеного все більшої актуальності набувала наукова дискусія щодо доцільності спеціальної криміналізації дій пов'язаних із виготовленням зброї (боєприпасів) та впливом на їх властивості.

Слід зазначити, що конкретно наукова позиція щодо нагальної потреби у окремій криміналізації незаконного виготовлення (перероблення) зброї і боєприпасів на пострадянському просторі була чітко сформульована ще у 1996 році Н.Ф. Кузнецовою. Науковець слушно зазначила, що незаконне виготовлення зброї (боєприпасів) містить ознаки більш небезпечної поведінки, ніж інші діяння, які пов'язані із незаконним обігом зброї та боєприпасів, що доволі часто саме ці дії провокують та обумовлюють наступні дії, що охоплюються поняттям незаконного обігу зброї та боєприпасів (носіння, зберігання, придбання, збут, застосування тощо) [16].

В.П. Власов звертав увагу на те, що зміна властивостей зброї набула масового поширення і тому має бути окремим об'єктом злочину. Зокрема, вчений наголошував, що незаконний обіг зброї являє собою відносно масове соціально-правове явище, утворене сукупністю злочинів та інших правопорушень, пов'язаних як з протиправним володінням (заволодінням), так і з протиправним використанням (застосуванням) зброї та її переробкою, що змінює її тип та властивості [5, С. 6].

Щодо останнього, типовим виразом такого підходу є дисертація А.В. Кофанова «Теоретичні та практичні аспекти криміналістичного дослідження гладкоствольної вогнестрільної зброї», у якій розглядаються результати вивчення питань, які пов'язані з науковими та методичними проблемами криміналістичного дослідження впливу на властивості гладкоствольної вогнепальної зброї. До того ж, сформульовано криміналістичне поняття гладкоствольної вогнепальної зброї, дана її класифікація, узагальнені теорія та практика дослідження переробленої гладкоствольної вогнепальної зброї (спеціального призначення, бойової та мисливської). Тож в дослідженнях криміналістичного характеру практично завжди аналізувалося питання класифікації предмету посягання (в даному випадку – щодо гладкоствольної вогнепальної зброї). [11].

Особлива увага вчених (П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтєвський) зверталася на необхідність розмежування ознак (властивостей), ступеню небезпечності вогнепальної зброї, залежно від способу її виготовлення (вироблення). Відповідно, розмежування зброї, що виготовлена промисловим шляхом, і зброї, яка зазнала змін, або виготовлена незаконним способом, надало підстави для подальшого удосконалення критеріїв її класифікації. Зокрема, пропонувалася класифікація за двома критеріями: за способом виготовлення (заводська, кустарна, саморобна); за особливостями конструкції (стандартна, нестандартна, атипова). До стандартної зброї вчені віднесли автомати, пістолети, пістолети-кулемети, револьвери, штуцери. До нестандартної, - зброю, що виготовлена не промисловим шляхом (обрізи гвинтівок, мисливських рушниць, багатоствольні пістолети, револьвери). До того ж, аналізу піддавався особливий вид саморобної зброї – атипова зброя (саморобні зразки, замасковані під побутові предмети, авторучки, олівці, тростини, запальнички тощо). Виокремлювалася саморобна зброя з використанням заводських деталей. [12, С. 286;13, С. 153]

Підсумовуючи інформацію щодо особливостей доктрини права розглядуваного нами періоду маємо підкреслити наступне. З одного боку, ми маємо визнати справедливою думку А.В. Кофанова про те, що у радянський період питання щодо незаконних дій, пов'язаних із властивостями вогнепальної зброї та вибухових речовин і пристроїв, досліджувались поверхово [10, С. 220]. Кримінальне законодавство того часу (на тлі набуття масового характеру переробки властивостей вогнепальної зброї) не виокремлювало досліджуваний злочин у окремий делікт. Зміна властивостей зброї, боєприпасів і вибухівки розглядалися як складова загального об'єкту злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, коли до видів діяння відносили і зберігання, і незаконний продаж тощо. А проблеми протидії незаконному впливу на властивості зброї розглядалися у контексті протидії незаконному володінню зброєю загалом. З іншого боку, маємо визнати той факт, що мала місце суттєва еволюція наукових поглядів в розглядуваній сфері. Сам факт звернення науковців у спеціальних дослідженнях до питань особливостей кримінальної відповідальності за незаконні дії, пов'язані із зміною властивостей вогнепальної зброї (вибухових речовин, пристроїв), формулювання пропозицій про доцільність виділення даних діянь в окремий склад кримінального правопорушення, - є доволі позитивним явищем в доктрині кримінального права.

Теоретико-правові наукові дискусії з зазначеної проблеми набули більш поглибленого та змістовного характеру з моменту прийняття в Україні нового Кримінального кодексу 2001. Саме цей факт посилює актуальність багатьох кримінально-правових проблем, серед яких значне місце посідали і питання незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин. До того ж, саме в цей час здійснювалася конкретна підготовка до внесення у 2012, 2013 рр. відповідних змін у кримінальне законодавство – напрацьовувалися варіанти визначення конкретного змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак спеціального складу злочину, які в подальшому знайдуть своє відтворення у статті 263-1 КК. Проте, знову ж таки, ці питання завжди розглядалися як складові інших більш широких проблем відповідальності за незаконний обіг вогнепальної та холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин.

Зокрема, за період з 2001 до 2012 рр. в Україні було захищено більше десяти дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» з проблематики, близької до досліджуваної нами. В роботах вітчизняних вчених (Гаврилової К. Ю., Кулик Л.М., Клименко О. С., Майстренко М. М., Міняйло Н. Є., Рибачука В.І., Сарнавського О. М. тощо) у якості предмету дослідження обиралися як суто кримінально-правові, так і кримінологічні аспекти загального та спеціального попередження (запобігання) кримінально-протиправної (злочинної) поведінки, пов'язаної з незаконним обігом (поводженням) зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами; специфічні ознаки складу кримінальних правопорушень (злочинів) проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини; розмежувальні ознаки між кримінальними правопорушеннями (злочинами), які вчиняються зазвичай із використанням зброї; особливості ціннісних властивостей вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, що робить їх привабливими для злочинців, які вчиняють корисливі посягання на право власності інших осіб (держави, громадськості тощо); характер способів здійснення викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; інтенсивність набуття зазначеною кримінально-протиправною поведінкою міжнародно-правового характеру, а отже перетворення даного виду діяння у міжнародну злочинність.

Відповідно, проблема незаконного впливу на властивості вогнепальної зброї (бойових припасів, вибухових речовин) поглинається зазначеними проблемами більш широкого значення. Проте слід зазначити, що зміст та сутність відповідних наукових положень доводить, що, з одного боку, нормативна інституціоналізація в цій частині відбувалася доволі повільно, але з іншого боку, інтенсивність наукових доробок (навіть більш широкого спрямування) створила основу для прийняття законодавцем відповідних рішень у подальшому. Основні доктринальні засади щодо виокремлення спеціального складу кримінального правопорушення, пов'язаного із впливом на властивості вогнепальної зброї (бойових припасів, вибухових речовин), почали формуватися саме після набуття чинності новим Кримінальним кодексом України у 2001 році. Цінність наукових досліджень цього періоду посилює те, що дана проблема вже стає складовою нового напрямку доктрини кримінального права – визначення значення та сутнісних ознак новел кримінального законодавства, фактів суперечливості та недосконалості кримінально-правових положень, а отже шляхів їхнього усунення, зокрема, і в частині регулювання незаконного обігу зброї.

Наукові дискусії і значний обсяг напрацьованого доктринального масиву стали одним з каталізаторів у процесі законодавчого виокремлення у 2012 році спеціальних об'єктивних ознак у окрему статтю 263-1 КК України. Доповнення КК відповідною статтею Законом від 05.07.2012 р. (№ 5064- VI) та внесення в неї в подальшому певних змін Законом від 14.05.2013 р. (№ 228-VII) у підсумку призвели до встановлення кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, перероблення чи ремонт вогнепальної зброї, фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну її маркування, незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв.

Даний факт надав поштовх новим науковим пошукам та підходам, ознаменував сучасний період досліджень в розглядуваній сфері, - з часу набуття чинності статтею 263-1 КК і до сьогодні. Проблема кримінальної відповідальності за незаконні дії, як пов'язані із використанням небезпечних властивостей вогнепальної зброї, вибухових речовин, пристроїв, так і з безпосереднім впливом на ці властивості (зміна, удосконалення) тощо, - знайшла своє відображення в численних наукових публікаціях як кримінально-правового, так і криміналістичного характеру. Маємо звернути увагу на ті теоретичні положення та висновки, які дозволять визначитися із особливостями доктрини права сучасного періоду.

Значне зростання кількості кримінальних правопорушень відповідного виду об'єктивно посилює актуальність проблеми розмежування тих діянь, які є тотожними, або ж схожими за окремими ознаками складу правопорушення. Особливістю досліджень В.В. Голубоша є те, що під час визначення розмежувальних ознак між різними складами кримінальних правопорушень (злочинів) предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак діянь, передбачених ст.ст. 262, 263, 263-1, 264 КК України, - вчений *вперше* надає кримінально-правову характеристику діянню, відповідальність за яке передбачена новелою кримінального законодавства – ст. 263-1 КК [6].

Ознаки складу злочинів, передбачених ст.ст. 263, 263-1 КК стали складовою предмету дисертаційного дослідження і Є.В. Кізіменка. Вчений дослідивши (крім інших питань) кримінально-правові та криміногенні аспекти виготовлення та перероблення зброї і боєприпасів, доводить те, що пропорційно з поширенням саме цих дій поширюється і сфера кримінально-протиправної поведінки (злочинів) із використанням зброї, вибухових речовин або вибухових пристроїв. Суттєві негативні соціально-правові, економічні та моральні наслідки такої поведінки (загибель або поранення людей; численні пошкодження та знищення матеріальних цінностей; значна матеріальна та фізична шкода завдана потерпілим тощо) безпосередньо свідчать про важливість більш конкретного та поглибленого дослідження ознак складу злочину, передбаченого ст. 263-1 КК та формулювання пропозицій про подальше реформування кримінально-правових положень [9].

На думку М.О. Черниш та І.С. Гайдаржи ступінь суспільної небезпечності діянь, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, інтенсивність їхнього поширення, характер та тяжкість наслідків, руйнівні специфічні властивості предмету кримінально-протиправної поведінки, - обумовлюватимуть постійний процес удосконалення законодавства, приведення його у відповідність до реалій сьогодення. [19]

До того ж, окремі вчені (Я.В.Черняк) стан незадовільного нормативно-правового регулювання обігу зброї в Україні розглядають як «віддзеркалення відсутності законодавчого регулювання щодо її придбання, зберігання, носіння, застосування для самозахисту». [20, С. 68] Тож розглядувані проблеми все частіше аналізуються на тлі обговорення доцільної легалізації окремих видів зброї.

Для інших вчених (І.П. Катеринчук, В.О. Меркулова) очевидна необхідність подовження процесу удосконалення відповідного кримінального законодавства, зокрема положень, що містяться у ст. 263-1 КК, є результатом здійснення порівняльного системно-правового аналізу положень, що містяться у ч. 1, 3 ст. 263 КК та ч. 1 ст. 263-1 КК. Вченими доводиться те, що суперечливість між статтями 263 та 263-1 КК проглядається, насамперед, в частині аналізу питань які стосуються: особливостей характерних властивостей карані суспільно небезпечної поведінки, визначеної у даних нормах; порівняльного ступеню суспільної небезпечності дій, відповідальність за які передбачена ст.ст. 263 та 263-1 КК, а відповідно, доцільності визначення тотожних санкцій основного складу злочину, визначеного у ч. 1 ст. 263 та ч. 1 ст. 263-1 КК. До того ж, на увагу заслуговують ті проблеми, які стосуються співвідношення розглядуваних норм в частині: збуту зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв; особливого правового порядку обігу гладкоствольної мисливської зброї; підстав застосування звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення діянь, пов'язаних із незаконним обігом зазначених предметів тощо. [8, С. 29-35; 15, С. 21-24].

Не можна оминати і того факту, що одним із напрямків удосконалення кримінального законодавства розглядається встановлення кримінальної відповідальності за викрадення, привласнення, вимагання, носіння, зберігання, збут, переробку, ремонт, виготовлення тощо основних частин зброї (ствол, затвор, барабан, рамка ствольної коробки), комплектуючих і складових бойових припасів та вибухових речовин; криміналізації самого факту перебування осіб із зброєю (вогнепальною зокрема), вибуховими речовинами в приміщеннях органів державної влади, органів місцевого самоврядування, на території закладів освіти (крім уповноважених на це осіб) тощо. Дослідження співвідношення таких категорій як «носіння зброї» та «перебування із зброєю» надало підстави В.В.Голубош дійти справедливого висновку, що перше поняття за змістом та сутністю охоплює друге. [7, С. 231-232]

Насамкінець, щодо сучасних досліджень криміналістичного характеру. Вище зазначене доводить, що об'єктивний ретроспективний аналіз доктрини права щодо кримінальної відповідальності за незаконний обіг зброї, бойових припасів, вибухових речовин в Україні закономірно передбачає звернення і до результатів досліджень даного напрямку. Оскільки наукова проблематика кримінальної відповідальності за незаконні дії, пов'язані із властивостями вогнепальної зброї та вибухових речовин (пристроїв), виходить за межі суто кримінально-правового регулювання. Маємо погодитися із А.В. Кофановим, що за певний час в криміналістиці сформувалась окрема наукова школа досліджень особливих властивостей переробленої, або саморобної зброї чи боєприпасів (вибухових речовин) [10, С. 214-222; 11]. В криміналістичній науці та судовій практиці неодноразово виникали дискусії щодо різних аспектів досліджуваних проблем. Наявність різних точок зору, відмінність у наукових формулюваннях лише підтверджують актуальність даного напрямку дослідження і потребу подальшого удосконалення кримінально-правових та кримінально-процесуальних положень.

Процесуалісти (О.С.Соколов) звернули увагу на масовий характер випадків вилучення з незаконного обігу об'єктів з ознаками вогнепальної зброї, як результат переробки об'єктів, конструктивно схожих з нею (газова та пневматична зброя, сигнальні та стартові пістолети, нейтралізована та вихолощена зброя), що посилює науково-теоретичне значення проблем класифікаційного дослідження даного виду об'єктів з ознаками вогнепальної зброї (але не віднесених до неї), а відповідно, визначення місця та ролі кримінально-правового регулювання сфери їхнього обігу.

Доводиться те, що відсутність чітких вимог та критеріїв розмежування різних категорій вогнепальної зброї та конструктивно схожих з нею виробів призводить до розповсюдження виробів, що можуть бути пристосовані до ураження цілей. Справедливо звертається увага на необхідність уточнення терміну «основні частини вогнепальної зброї», «складові частини вогнепальної зброї» (ствол, ствольна коробка, затвор, барабан); на доцільність дослідження характерних ознак цих частин, які можуть підвищувати ефективність застосування зброї. [18] Зазначене свідчить про необхідність подальшого уточнення переліку предмету злочинів, відповідальність за які передбачена ст.ст. 263, 263-1 КК, відповідно до їхніх специфічних властивостей та здатності впливати на якість зброї.

На тлі масового характеру випадків перероблення вогнепальної зброї, вилучення з незаконного обігу об'єктів з ознаками вогнепальної зброї тощо, - посилюється важливість результатів наукових дискусій щодо характеру та назви видів саморобної, або переробленої зброї (атипова, типова, бойова спеціальна). Ця дискусія є подовженням обговорення цієї проблеми ще в перші роки набуття чинності КК 2001 р. [2], коли окремі дослідники називали їх атиповими. Інші з цим не погоджувалися, вважаючи що така зброя є типовою, тобто виготовленою на зразок замаскованої, незалежно від її зовнішнього вигляду. В окремих наукових джерелах таку зброю називають «бойовою спеціальною», «прихованого монтування» основною конструктивною особливістю якої є або здатність до імітації інших, не схожих на зброю об'єктів, або спеціальний монтаж всередині інших предметів [17, С. 2].

Дискусії щодо видів зброї, яка класифікується за способом виготовлення, набула подовження у підручнику з криміналістики, підготовленого колективом авторів (Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. Шепітько В.Ю.). Запропоновано поділити зброю на заводську, кустарну, саморобну. Вогнепальна зброя, що використовується зі злочинною метою, зазвичай є переробленою заводською або атиповою. Перероблена зброя виготовляється злочинцями зі стандартної зброї шляхом внесення конструктивних змін – вкорочування ствола, видалення приклада (наприклад, обрізи бойових і спортивних гвинтівок, мисливських рушниць). Атипова може бути сконструйована як таємна зброя (таємної дії) – стріляючі авторучки, парасольки, тростини, стволи, вмонтовані у підбори черевики, тощо [14, С. 114].

Підсумовуючи вище зазначене, маємо звернути увагу на те, що наступність доктрини кримінального права виявляється в тому, що в усі розглядувані нами історичні періоди розвитку наукової думки існував окремий самодостатній (доволі широкий) напрям наукових досліджень щодо особливостей об'єктивних та суб'єктивних ознак суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із обігом зброї, бойових припасів, вибухових речовин. Незаконний обіг зброї (бойових припасів, вибухових речовин) завжди оцінювався з позицій співвідношення із станом та дієвістю кримінально-правової охорони національної безпеки держави та її складової - громадської безпеки. Закономірним теоретико-правовим явищем стало і те, що незаконне виготовлення, переробка, ремонт, фальсифікація вогнепальної зброї тощо, - почали оцінюватися науковцями як діяння, що становлять підвищену загрозу для суспільства, оскільки спрямовані на зміну її властивостей (зазвичай, на посилення її небезпечності). Методикою відповідних досліджень є системно-порівняльний підхід щодо вивчення небезпечних властивостей предмету злочину, співвідношення ступеню цієї небезпечності із вчиненням дій, спрямованих на виготовлення, переробку, фальсифікацію тощо даних предметів. Найтипівішими аспектами, які поєднують наукові дослідження визначеного нами спрямування, є пошуки та визначення: поняття незаконного обігу зброї (незаконного поводження із зброєю); критеріїв розмежування зброї (класифікація видів зброї); співвідношення тяжкості діяння та видів (засобів) впливу на властивості зброї (переробка тощо); відповідно, ступеню залежності суворості санкції від тяжкості вчиненого діяння.

І ці пошуки мають тривати, зважаючи на особливості сучасного моменту. Станом на сьогодні (на тлі подовження військового конфлікту, значного збільшення обсягу незаконного обігу зазначених предметів), ці питання набувають особливого значення та актуальності ще й тому, що триває активне обговорення громадськістю, фахівцями питання щодо легалізації певного виду зброї та бойових припасів до неї. Відповідно, на новому якісному рівні слід вирішувати питання посилення профілактичної сутності та змісту кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за незаконне поводження із зазначеними небезпечними предметами. Адекватність реагування на проблеми сьогодення в розглядуваній сфері потребує впровадження міжнародно-правових стандартів, вивчення позитивного зарубіжного досвіду, впровадження у законотворчу та правозастосовну діяльність результатів вітчизняних наукових досліджень. До того ж, слід враховувати той факт, що зміни, яких зазнало вітчизняне кримінальне законодавство, призвело до значного поширення сфери кримінально-правового регулювання обігу зброї (бойових припасів, вибухових речовин) за рахунок визначення нових видів карані суспільно небезпечної поведінки. Відповідно, набуває актуальності порівняльний системно-правовий аналіз положень, що міститься у ст.ст. 263 та 263-1 КК, на предмет визначення співвідношення за тяжкістю усіх видів кримінально-протиправної поведінки, визначених як ознака об'єктивної сторони даних складів кримінальних правопорушень.

References:

1. Andreev A.H. (2003) *Sovremennoe sostoianye y problemy krymynalystycheskoho yssledovaniya samodelnoho ohnestrelnoho oruzhya: dyss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09 «Uholovnyi protsess y krymynalystyka; sudebnaia ekspertyza»* [The current state and problems of forensic research of homemade firearms: diss. ... cand. jurid. Sciences: 12.00.09 «Criminal proceedings and criminology; forensic examination"]. Volhohrad, 2003. 262 p. (In Russian)
2. Bilenchuk P.D., Kofanov A.V., Suliava O.F. (2003) *Balistyka: krymynalystychno vohnestrilne zbroieznavstvo: pidruchnyk* [Ballistics: forensic firearms: a textbook]. K.: *Mizhnarodna ahentsiia «BeeZone»* [BeeZone International Agency], 2003. 384 p. (In Ukrainian)
3. Boiko I.V. (2001) *Profilaktyka pravoporushen, poviazanykh z nezakonnym obihom zbroi* [Prevention of offenses related to illicit arms trafficking]. *Naukovyi visnyk NAVSU* [Scientific herald of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 2001. № 3. P. 237-245. (In Ukrainian)
4. Boiko I.V. (2001) *Kontrabanda zbroi v Ukraini ta okremi shliakhy vyrishennia tsiiei problem* [Arms smuggling in Ukraine and some ways to solve this problem]. *Naukovyi visnyk NAVSU* [Scientific Herald of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 2001. № 4. P. 143-152. (In Ukrainian)
5. Vlasov V. P. (2001) *Krymynolohycheskaia kharakterystyka y preduprezhdenye nezakonnoho oborota oruzhya : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Yuryd. yn-t MVD Rossyy* [Criminological characteristics and prevention of illicit trafficking in weapons: author's ref. dis. ... cand. jurid. Sciences: 12.00.08]. Moskva, 2001. 20 p. P. 6. (In Russian)
6. Holubosh V.V. (2019) *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty hromadskoi bezpeky, predmetom yakykh ye zbroia, boiovi prypasy, vybukhovi rehovyny ta vybukhovi prystroi (statti 262, 263, 263-1, 264 KK Ukrainy). Dys.kand. yuryd. nauk: 12.00.08 – kryminalne pravo ta krymynolohiia; kryminalno-vykonavche pravo* [Criminal liability for crimes against public safety, the subject of which are weapons, ammunition, explosives and explosive devices (Articles 262, 263, 263-1, 264 of the Criminal Code of Ukraine). Dis.cand. jurid. Sciences: 12.00.08 - criminal law and criminology; criminal executive law]. K.: 2019. 272 p. (In Ukrainian)
7. Holubosh V.V. (2018) *Udoskonalennia kryminalnoi vidpovidalnosti za zlochyny proty hromadskoi bezpeky, predmetom yakykh ye zbroia, boiovi prypasy, vybukhovi rehovyny ta vybukhovi prystroi* [Improving criminal liability for crimes against public safety, which include weapons, ammunition, explosives and explosive devices]. *Rol ta mistse pravookhoronnykh orhaniv u rozbudovi demokratychnoi pravovoi derzhavy: materialy X mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet konferentsii, m. Odesa, 30 bereznia 2018 r.* [The role and place of law enforcement agencies in building a democratic state governed by the rule of law: Proceedings of the X International Scientific and Practical Internet Conference, Odessa, March 30 2018]. Odessa: ODUVS, 2018. 282 p. P. 231-232. (In Ukrainian)
8. Katerynchuk I.P., Merkulova V.O. (2017) *Nezakonnyi obih (nezakonne povodzhennia) zbroi, boiovykh prypasiv abo vybukhovyykh rehovyn: napriamky reformuvannia kryminalnoho zakonodavstva* [Illegal circulation (illegal behavior) of weapons, ammunition or explosives: directions of reforming criminal law]. *Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys* [South Ukrainian Law Journal]. 2017. № 3. P. 29-35. (In Ukrainian)
9. Kizimenko Ye.V. (2019) *Nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovyimy prypasamy abo vybukhovymy rehovynamy: krymynolohichna kharakterystyka ta zapobihannia (st. 263 KK Ukrainy) : dys. ... kand. yuryd. nauk (d-ra filosofii) : 12.00.08; MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav* [Illegal handling of weapons, ammunition or explosives: criminological characteristics and prevention (Article 263 of the Criminal Code of Ukraine): dis. ... cand. jurid. Sciences (Doctor of Philosophy): 12.00.08]. Kharkiv, 2019. 229 p. (In Ukrainian)
10. Kofanov A.V. (1998) *Deiaki aspekty nezakonnoho oborotu zbroi* [Some aspects of illicit trafficking in weapons]. *Aktualni problemy rozvytku suspilnoi dumky i praktyky upravlinnia. Zbirnyk naukovykh prats. Zaporizhzhia* [Current issues of public opinion and management practice. Collection of scientific works. Zaporozhye]. 1998. № 4. P. 214-222. (In Ukrainian)
11. Kofanov A.V. (2000) *Teoretychni ta praktychni aspekty krymynalystychnoho doslidzhennia hladkostvolnoi vohnestrilnoi zbroi [Tekst] : avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.09; Natsionalna akademiia vnurishnikh sprav Ukrainy* [theoretical and practical aspects of forensic research of smooth-bore firearms [Text]: author. dis ... cand. jurid. Sciences: 12.00.09]. K., 2000. 20 p. (In Ukrainian)
12. Bilenchuk P.D., Dubovyi O.P., Saltevskyi M.V. ta in. (1998) *Krymynalystyka: pidruch. dlia slukhachiv, adiunktiv, vykladachiv vuziv systemy MVS Ukrainy* [Forensics: textbook. for students, adjuncts, teachers of universities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. K.: Atika, 1998. 416 p. P. 286. (In Ukrainian)
13. *Krymynalystyka: pidruch. za red. P.D. Bilenchuka. – 2-he vyd., vypr. i dop* [Forensics: textbook. / for ed. P.D. Bilenchuk. - 2nd ed., Ed. and ext]. K.: Atika, 2001. 544 p. P. 153. (In Ukrainian)

14. Shepitka V.Iu., Hlibko V.M., Dudnikov A.L., Zhuravel V.A. ta in. (2001) *Kryminalistyka: pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity* [Forensics: textbook. for students. jurid. special higher lock education]. K.: In Yure, 2001. 684 p. P. 114. (In Ukrainian)
15. Merkulova V.O. (2018) *Nezakonnii obih zbroi, boiovykh pryпасiv, vybukhovyykh rehovyn, vybukhovyykh prystroiv: superechlyvist chynnoho zakonodavstva* [Illicit trafficking in weapons, ammunition, explosives, explosive devices: inconsistencies in current legislation]. *Aktualni problemy reformuvannya kryminalnoi yustytzii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Odesa, 20 kvitnia 2018 roku* [Current issues of criminal justice reform: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Odessa, April 20, 2018]. Odesa: Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet, 2018. 152 p. P. 21-24. (In Ukrainian)
16. Kuznetsova N.f. (1996) *Novoe uholovnoe pravo Rossyy. Uchebnoe posobyе* [New criminal law of Russia. Textbook]. M., 1996. 168 p. (In Russian)
17. *Oruzhye skrytoho montazha: spetsvyypusk zhurnala «Oruzhye»* [Concealed-mount weapons: a special issue of the magazine "Weapons"]. 2001. № 4. 68 p. P. 2. (In Russian)
18. Sokolov O.S. (2021) *Kryminalistychne doslidzhennia ob'ektiv z oznakamy vohnepalnoi zbroi: avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. yuryd. nauk 12.00.09* [Forensic examination of objects with signs of firearms: abstract dis. for science. stup. Cand. jurid. Sciences 12.00.09], Odesa ODUVS, 2021. 24 p. (In Ukrainian)
19. Chernysh M.O., Haidarzhy I.S. (2013) *Sotsialno-pravovi peredumovy kryminalno-pravovoi zaborony nezakonnogo povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy pryпасamy abo vybukhovymy rehovynamy* [Socio-legal preconditions of the criminal-legal prohibition of illegal handling of weapons, ammunition or explosives]. *Pivdenoukraiynskiy pravnychy chasopys* [South Ukrainian Law Journal]. 2013. №2. P. 166-170. (In Ukrainian)
20. Cherniak Ya.V. (2015) *Narushenye hrazhdanamy pravyl khranenyia y noshenyia ohnestrrelnoho oruzhyia* [Violation by citizens of the rules of storage and carrying of firearms]. *European Reforms Bulletin*, 2015, № 4. P.65-69. P. 68. (In Ukrainian)

Ретроспективный анализ доктрины права по уголовной ответственности за незаконное обращение оружия, боевых припасов, взрывчатых веществ в Украине

Павленко Л.М., e-mail: kafkpoduvs4a@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Выбирая состояние исследования особенностей уголовной ответственности за незаконное обращение оружия, боевых припасов, взрывчатых веществ в Украине в разные исторические промежутки времени в качестве предмета данной статьи, - должны сформировать и соответствующий методологический подход в проведении этого исследования. Во-первых, следует учитывать, что междисциплинарный характер проблемы обращения оружия значительно распространяет границы научных исследований, которые непосредственно или косвенно должны влиять на состояние правового регулирования этой сферы общественных отношений. Соответственно, вопросы определения границ сугубо уголовно-правового регулирования, уточнения характерных признаков предмета общественно-опасного деяния, перечня уголовно-наказанных деяний, целесообразного объема уголовной ответственности и т.п. рассматривались в качестве предмета исследования в работах как уголовно-правового (криминологического), так и уголовно -процессуального (криминалистического) характера.

Ключевые слова: незаконный оборот оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ, оборот оружия.

ON SOME HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE CONTENT OF PUBLIC CONTROL IN THE FIELD OF EXECUTION OF PUNISHMENTS IN UKRAINE

Pogrebna Kateryna Fedorivna

graduate student of the Department of Criminal Law and Criminology
Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: kafkpoduvs4a@ukr.net

Abstract. The article analyzes the content of doctrinal sources and normative legal acts related to the essence, place and role of public control in the mechanism of execution - serving sentences in Ukraine, and also identifies problems in this regard and deduces scientifically substantiated ways to solve them in essence.

Keywords: correction; resocialization; public control; the scope of the execution of sentences; convicted; personnel of institutions for the execution of sentences; cause; condition; criminal offense.

Постановка проблеми. Як показує практика та результати наукових досліджень, розпочинаючи з 1991 року по сьогодні, однією з умов, що негативно впливає на ефективність кримінально-виконавчої діяльності в Україні, є низький громадський контроль, що здійснюється за процесом виконання та відбування кримінальних покарань [1, с. 229]. При цьому варто зауважити, що у даному сенсі законодавець не створив у зв'язку з цим у зазначеному напрямі належних правових засад. Зокрема, як у Виправно-трудоному кодексі (далі – ВТК) (ст. ст. 9, 122-126) [2], так і в Кримінально-виконавчому кодексі (КВК) України (ст. ст. 5, 6, 24, 25, 149) громадський контроль зведений тільки до діяльності спостережних комісій та піклувальних рад, що не співвідноситься із змістом тих норм, які закріплені в Конституції України, а також у відповідних законах нашої держави [3]. Зокрема, в ст. 5 Основного закону зазначено, що носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ. У свою чергу, у ст. 5 КВК, закріпивши принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (УВП), держава надає право різноманітним суб'єктам громадської діяльності забезпечити відкритість всіх без винятку підрозділів системи Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України для суспільства, представники якого мають брати реальну участь у вирішенні проблем, що виникають в процесі виконання та відбування покарань [4, с. 22].

Проте, як свідчить практика, особливо в частині контролю за діяльністю персоналу УВП [5], реальність є дещо іншою – через відсутність ефективного громадського контролю за сферою виконання покарань України органи та УВП постійно (на протязі досліджуваного у цій роботі періоду (1991-2021 р. р.)) зростає рівень рецидивної (ст. 34 Кримінального кодексу (КК) злочинності, тобто неналежним чином реалізується визначене на законодавчому рівні завдання щодо запобігання вчиненню засудженими нових (повторних) кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 50 КК та ч. 1 ст. 1 КВК).

Отже, в наявності складна теоретико-прикладна проблема, яка й склала зміст предмету даної наукової статті.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури показала, що як у ранні часи незалежності України та до прийняття КВК (1991-2003 р. р.), так і до теперішнього часу досить активно питаннями розробки проблем підвищення рівня та видозміни змісту громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань займаються такі учені, як: О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, С. Ю. Лукашевич, В. О. Меркулова, Г. О. Радов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та ін.

Досі на доктринальному рівні не розроблені чіткі відповідні правові умови, спрямовані на удосконалення механізму громадського контролю у сфері виконання покарань, що, поряд із критичним станом запобіжної діяльності та низьким рівнем участі громадськості у процесі виконання – відбування покарань, й стало вирішальним при виборі теми даної наукової розробки.

Виклад основних положень. У доктринальних джерелах під громадським контролем розуміють діяльність певної сукупності людей задля досягнення певного результату на визначеній території, але ці дії не є персоналізованими, тому що в ній представляється колективний інтерес, який і є основним об'єднуючим фактором даного процесу [6, с. 15].

Саме у такій формі, як вірно зазначають деякі дослідники, законодавець й визнав на офіційному рівні давно існуючу суспільну практику залучення до процесу виправлення засуджених різноманітних можливостей громадських організацій [7, с. 71]. Як у зв'язку з цим слушно у свій час зауважив Г. О. Радов, щоб не чекати негативного результату, ми зобов'язані вже сьогодні робити все для того, щоб звернути увагу суспільства до кримінально-виконавчої діяльності, зробили таку діяльність відкритою, щоб люди знали те, що сьогодні знає

кожен «арештант». Тільки тоді, на його переконання (і з цим варто погодитись) така діяльність може бути зрозумілою для суспільства та виправдана ним [8, с. 17].

Та, як показали результати вивчення практики, у першу чергу на цьому шляху варто вирішити низку суттєвих проблем.

По-перше, у нормах міжнародного права (зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права; Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; Висновку Венеціанської комісії про захист прав людини в умовах надзвичайного стану та ін.) [9, с. 102-188], а також у деяких законах України [3] мова ведеться про цивільний, а не громадський контроль, а тому на законодавчому рівні слід гармонізувати ці терміни, а на доктринальному – з'ясувати їх сутність. Так, деякі науковці встановили, що термін «цивільний контроль» походить від слова «polites» – (гр. – громадянин), яке, у свою чергу, є похідним від грецького слова «polis» (місто, або мешканець цього міста) [6, с. 15].

При такому підході, на думку Є. С. Селіванової, у змісті терміну «цивільний контроль» закріплено положення про персоніфікацію суб'єкта та його усвідомлену потребу виконувати свої контрольні функції за держаними інтересами [10, с. 206].

Щодо змісту терміну «громадський контроль» то у доктринальних джерелах чітко його визначення не дано – мова ведеться лише про слово «контроль» (франц. controle – перевірка, список, що має дублікат для перевірок; перевірка виконання законів, рішень тощо) [11, с. 323].

У той самий час, якщо за основу взяти запропонований у загальних рисах варіант визначення даного терміну, який запропонував Г. О. Радов [8, с. 17], а також інші, сформульовані на науковому рівні з цього питання дефініції [12], то громадський контроль, включаючи сферу виконання покарань здійснюється колективними утвореннями – громадськими організаціями, які діють від імені певної групи осіб, об'єднаних визначеною ціллю, а цивільний контроль – це більш персоніфікована діяльність у даному напрямі [6, с. 15].

Такий висновок ґрунтується на змісті у тому числі поняття «громадський контроль», під яким розуміють суспільну діяльність громадських об'єднань, предметом якої є здійснення нагляду за відповідністю діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб Конституції України, законам України, іншим нормативно-правовим актам та за дотриманням ними прав і законних інтересів людини та фундаментальних свобод, і на повагу до них [12].

Якщо до цього питання підійти з огляду вимог законодавчих актів України, то право на здійснення громадського контролю закріплено в ст. ст. 36, 38, 40 Конституції України, а також у деяких законах України (зокрема, «Про звернення громадян», «Про публічну інформацію», «Про Національну поліцію»; ін.). При цьому, виходячи із змісту закріплених у цих правових джерел, можна констатувати, що словосполучення «громадський контроль» є більш предметним при здійсненні даної публічної діяльності, ніж термін «цивільний контроль», а тому має бути визначено на національному нормативно-правовому рівні.

Другий аспект досліджуваної проблематики полягає у тому, що ті законодавчі підходи, що пов'язані із здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України, ні по формі (закріплених у КВК статтях та теоретичної конструкції цього поняття), ні по змісту (визначених у законі формах контролю), ніяк не кореспондують як з конституційними нормами, так і міжнародно-правовими вимогами з означеної тематики дослідження, а тому потребують якісної видозміни та суттєвого змістовного перепрацювання, яке, наприклад, вже здійснено щодо інших правоохоронних органів. Так, у Законі України «Про Національну поліцію» цьому присвячено спеціальний розділ VIII «Громадський контроль поліції», чого досі немає у КВК.

Більш того, хоча й названі суб'єкти громадського контролю (спостережні комісії та піклувальні ради), але назвати їх діяльність контрольною (у сенсі змісту терміну «контроль») аж ніяк не можна, позаяк у більшій мірі у даному кодексі закріплено заходи надання допомоги та їх взаємодії з органами та УВП.

Саме з цих міркувань, як видається, й необхідно доповнити КВК відповідною главою по аналогії розділу VIII Закону України «Про Національну поліцію», що логічно відобразило б сутність і зміст здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань України.

І, накінець, звертає на себе увагу й такий нормативно-правовий парадокс, що склався у кримінально-виконавчому законодавстві України з питань громадського контролю. Зокрема, у ВТК України, який діяв до 2003 року включно, можна у зв'язку з цим виокремити наступні особливості зазначеної діяльності в процесі виконання – відбування покарань, які лише частково враховані у нині діючому КВК, а саме:

1. Законодавець не відніс участь громадськості до основних засобів виправлення і перевиховання засуджених (ст. 7 ВТК).

У той самий час, у ч. 3 ст. 6 КВК мова ведеться про громадський вплив, який віднесений до основних засобів впровадження і ресоціалізації засуджених.

2. У ст. 9 ВТК закріплено лише участь громадськості у виправленні та перевихованні засуджених.

Натомість у ст. 25 КВК законодавець надав право громадськості як на участь у виправленні та ресоціалізації засуджених (ч. 1), так і на здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань (2.2).

При цьому слід зазначити, що на сьогодні, після внесення змін і доповнень у даний Кодекс, по суті зведений до громадського контролю, що здійснюється піклувальними радами виховних колоній (ст. 148).

Поряд з цим, вивчення змісту зазначеної правової норми, а також розширене тлумачення її змісту дають підстави стверджувати, що у ній закладено правову колізію, позаяк у ст. 148 КВК мова ведеться про участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених неповнолітніх, а не, власне, про громадський контроль, хоча у ній і вжито словосполучення «громадський контроль».

Таким чином, якщо виходити з буквального тексту нині діючого кримінально-виконавчого законодавства України, то можна констатувати, що належного правового механізму з питань здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань не створено, позаяк у цілому все зведено до участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених, а не до контролю за вказаним процесом.

3. У ВТК була відсутня спеціальна норма, у якій мали бути закріплені принципи кримінально-виконавчої діяльності.

На відміну від цього Кодексу, у КВК, в ст. 5, не тільки визначені принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, але й серед них виокремлено принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і УВП. І, знову ж таки, у ст. 5 КВК жодним словом з цього приводу не сказано про громадський контроль у сфері виконання покарань.

З огляду цього, можна зробити висновок про те, що держава Україна на законодавчому рівні не тільки не зацікавлена у здійсненні такого виду діяльності у вказаній галузі суспільних відносин, але й ігнорує взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання з означених питань [9, с. 102-188].

Додатковим аргументом та, одночасно, доказом такого висновку є той факт, що у 2018 році Верховна Рада України відмінила Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (Закон від 21.06.2018 № 2469-VII), не прийнявши взамін нього будь-якого аналогу по суті.

У той самий час, як влучно у зв'язку з цим зауважують деякі науковці, з урахуванням потреби у визначенні правових механізмів інтеграції, а також впливу європейського права на процеси, що відбуваються в Україні, важливою умовою для зміцнення зв'язків між Україною та ЄС є зближення їх законодавства [13, с. 7], одним із досягнень якого є закріплення у ньому основоположних положень, що стосуються громадського контролю за діяльністю держави та її відповідних інституцій.

Якщо зазначену теоретичну сентенцію застосовувати до процесу виконання – відбування покарань, то оцінка громадського контролю матиме наступний вигляд: для того, щоб керуватися законами, потрібно, як мінімум, знати ці закони. Без знань немає результатів творення. Саме тому, варто використати можливості, які закладені в законі, та ті перспективи, що існують у зв'язку з цим. При цьому така робота у вказаному напрямі має носити не епізодичний, а системний характер. І тоді дві сторони – і «тюрма», і «суспільство» (у сенсі змісту громадського контролю) зможуть у повній мірі задовольнити свої інтереси [14, с. 11].

Висновок. Отже, застосуванні історико-правового, у першу чергу, та інших методів (формально-правового, догматичного, логічного, ін.) пізнання соціально-правових явищ і процесів, що стосуються сфери виконання покарань України, дозволяє констатувати, що у чинному кримінально-виконавчому законодавстві відсутні будь-які правові механізми здійснення громадського контролю за процесом виконання – відбування покарань, що, як показує практика виступає однією з детермінант, яка вкрай негативно впливає не тільки на стан правопорядку у даній галузі суспільних відносин, але й знижує рівень кримінально-виконавчої діяльності в нашій державі.

Враховуючи зазначене, особливої теоретичної та практичної значущості набувають питання активізації наукових досліджень, пов'язаних із з'ясуванням змісту, сутності та здійсненням громадського контролю у сфері виконання покарань України.

References:

1. Kolb O. H., Makhnitskyi O. I. (2019) *Zmist hromadskoho kontroliu u sferi vykonannia pokaran Ukrainy* [Content of public control in the field of execution of punishments of Ukraine]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy* [Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine]. 2019. № 3(9). P. 223-230. (In Ukrainian)
2. *Pro zatverdzhennia Vypravno-trudovoho kodeksu Ukrainiskoi RSR: Zakon Ukrainiskoi RSR vid 23 hrudnia 1970 roku № 3325-07* [On the Approval of the Correctional Labor Code of the Ukrainian SSR: Law of the Ukrainian SSR of December 23, 1970 № 3325-07]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR* [Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR]. 1971. № 1. St. 6. (In Ukrainian)
3. *Pro demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad Voiennoiu orhanizatsiieiu i pravookhoronnyimi orhanamy derzhavy: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2002 roku № 975-IV* [On democratic civilian control over the military organization and law enforcement agencies of the state: Law of Ukraine of June 19, 2002 № 975-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2003. № 46. St. 366. (In Ukrainian)
4. Stepaniuk A. Kh., A. P., Kovalenko V. V., Kolb O. H. ta in. (2012) *Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal-executive code of Ukraine: scientific-practical commentary]. Kyiv: Atika, 2012. 492 p. (In Ukrainian)

5. Kolb O. H., Popelniuk T. V. (2021) *Vplyv kriminalnykh pravoporushen, shcho vchyniautsia personalom kolonii na zahalnyi riven zlochynnosti v Ukraini. Protydiia zlochynnosti i koruptsii: mizhnarodni standarty ta dosvid Ukrainy: zbirnyk tez mizhnarodnoi konferentsii (m. Kharkiv, 22 veresnia 2021 r.)* [Influence of criminal offenses committed by the personnel of colonies on the general level of crime in Ukraine. Combating Crime and Corruption: International Standards and Experience of Ukraine: Proceedings of the International Conference (Kharkiv, September 22, 2021)]. Kharkiv: Yurait, 2021. P. 140-144. (In Ukrainian)

6. Semenyshyn M. O., Beschastnyi V. M., Vitvitskyi S. S., Tkachenko R. O. (2020) *Hromadskyi kontrol za diialnistiu orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy: naukovo-praktychnyi posibnyk* [Public control over the activities of the National Police of Ukraine: scientific and practical manual]. Kyiv: VD «Dakor», 2020. 152 p. (In Ukrainian)

7. Kolb O. H. (2006) *Ustanova vykonannia pokaran yak subiekt profilaktyky zlochiniv: monohrafiia* [Institution of execution of punishments as a subject of crime prevention: monograph]. Lutsk: RVV «Vezha» Volynskoho derzhavnoho un-tu im. Lesi Ukrainky [RVV "Tower" of Volyn State University. Lesia Ukrainka], 2006. 464 p. (In Ukrainian)

8. Radov H. (2000) *Personal y vzaymodeistvye tiurmy y obshchestva. Tiurma y obshchestvo. Materyaly semynara dlia personala uchrezhdenyi po uspolnenyiu nakazanyi Donetskoï oblasti* [Staff and interaction of prison and society. Prison and society. Materials of the seminar for the staff of penitentiary institutions of the Donetsk region]. Donetsk: «Donetskyi Memoryal», 2000. P. 14-28. (In Ukrainian)

9. Fluri F. ta Badraka V. (2006) *Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad sektorom bezpeky: aktualni dzherela. Vyd. 2-he, doop. i dopovn* [Democratic civilian control over the security sector: current sources. View. 2nd, doop. and additions]. Kyiv: Tsentri doslidzhen armii, konversii ta rozbroiennia [Center for Army Research, Conversion and Disarmament], 2006. 272 p. (In Ukrainian)

10. Selyvanova E. S. (2013) *K voprosu o razlychyy v poniatyakh «narodnyi», «obshchestvennyi», «hrazhdanskiy» kontrol v nauchnom y prykladnom dyskursakh* [On the question of differences in the concepts of "people's", "public", "civil" control in scientific and applied discourses]. *Vestnyk Tambovskoho unyversyteta. Seriya: humanytarne nauky* [Bulletin of Tambov University. Series: humanities]. 2013. № 5. P. 203-208. (In Ukrainian)

11. *Yurydychna entsyklopediia: V 6 t./ Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in* [Legal Encyclopedia: In 6 vols. / Editor.: Yu. S. Shemshuchenko (editor-in-chief) and others]. Kyiv: «Ukr. entsyklop.», 2001. T. 3: K-M. 792 p. (In Ukrainian)

12. *Hromadskyi kontrol i prava liudyny* [Public control and human rights]. URL: <https://helsinki.org.ua>2009/2h>. (In Ukrainian)

13. Nalyvaiko L. R., Hrytsai I. O. (2013) *Administratyvno-pravovi osnovy rehuliuвання diialnosti neuriadovykh pravozakhysnykh orhanizatsii: monohrafiia* [Administrative and legal bases of regulation of activity of non-governmental human rights organizations: monograph]. Kyiv: «Khai-Tek Pres», 2013, 272 p. (In Ukrainian)

14. Radov H. (2000) *Personal y vzaymodeistvye tiurmy y obshchestva. Tiurma y obshchestvo. Materyaly semynara dlia personala uchrezhdenyi po uspolnenyiu nakazanyi Donetskoï oblasti* [Staff and interaction of prison and society. Prison and society. Materials of the seminar for the staff of penitentiary institutions of the Donetsk region]. Donetsk: «Donetskyi Memoryal», 2000. P. 5-13. (In Ukrainian)

О некоторых историко-правовых аспектах исследования содержания общественного контроля в сфере исполнения наказаний Украины

Погребная Екатерина Федоровна, e-mail: kafkpoduvs4a@ukr.net

аспирант кафедры уголовного права и криминологии Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье осуществлен анализ содержания доктринальных источников и нормативно-правовых актов, относящихся к существу, месту и роли общественного контроля в механизме исполнения – отбывания наказаний Украины, а также установлены в связи с этим проблемы и выведены научно обоснованные пути их решения по существу.

Ключевые слова: исправление; ресоциализация; общественный контроль; сфера исполнения наказаний; осужденный; персонал учреждений исполнения наказаний; причина; условие; уголовное правонарушение.

INFORMATION AND LEGAL MECHANISMS RESTRICTION OF CITIZENS' RIGHTS TO INFORMATION IN THE INTEREST OF NATIONAL SECURITY

Shynkar T.I.,

Judge of the Eighth Administrative Court of Appeal

e-mail: shtatyanai@gmail.com

Abstract. In order to implement the Doctrine of Information Security of Ukraine, Presidential Decree № 203/2021 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021" On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)" was approved, which provides for additional sanctions for individuals and legal entities in case of violation of legislation in the information sphere. This means that at the legislative level the mechanism for restricting citizens' rights to information in the interests of national security needs to be improved. It must ensure the protection of Ukraine's information space on the one hand and not violate the constitutional right of citizens to information on the other. Therefore, the definition of this fine line requires detailed study by both scholars and legal practitioners. The possibilities of the mechanism of restricting the right of citizens to information by the state have increased. Therefore, we can talk about the separation of such a legal category as information and legal mechanisms for restricting the rights of man and citizen to information governed by the rules of various branches of law. Thus, information and legal mechanisms for restricting human and civil rights, as well as their elements need further research and improvement in practice.

Keyword: citizens' rights, information sphere, legislative level, national security, constitutional right, legal mechanisms, human and civil rights.

Formulation of the problem. According to the Decree of the President of Ukraine "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of December 29, 2016 "On the Doctrine of Information Security of Ukraine", the complex nature of current threats to national security in the information sphere requires identifying innovative approaches to protection and development of information space. globalization and free circulation of information. One of the priorities of state policy in the information sphere is to improve the legislative regulation of the information sphere in accordance with the current threats to national security [1]. In order to implement the Doctrine of Information Security of Ukraine, Presidential Decree №203 / 2021 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021" On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions) "was approved, which provides for additional sanctions for individuals and legal entities in case of violation of legislation in the information sphere.

This means that at the legislative level the mechanism for restricting citizens' rights to information in the interests of national security needs to be improved. It must ensure the protection of Ukraine's information space on the one hand and not violate the constitutional right of citizens to information on the other. Therefore, the definition of this fine line requires detailed study by both scholars and legal practitioners.

The aim of the study. Based on the relevance and significance of the problem, the purpose of the article is to determine the information and legal mechanisms for restricting the rights of citizens to information in the interests of national security.

To achieve this goal, the following tasks were set:

- to define the essence and normative content of the concept of the mechanism of restriction of the rights of citizens to information in the interests of ensuring national security;
- consider elements of the mechanism for restricting the rights of citizens to information in the interests of national security;
- to analyze the types of information and legal mechanisms for restricting the rights of citizens to information in the interests of national security;
- identify ways to improve information and legal mechanisms to limit the rights of citizens to information in the interests of national security.

Analysis of recent publications. It is important to note that, despite the exceptional importance and urgency of national security, domestic and foreign science has not paid enough attention to developing information and legal mechanisms to restrict citizens' rights to information in the interests of national security, which indicates significant gaps in current legislation.

At the same time, in the legal scientific literature of theoretical and methodological nature, many ideas and well-founded provisions related to this issue are concentrated. The theoretical aspects of the essence of the mechanism of restriction of human and civil rights are devoted to the works of such legal scholars as O.

Andrievskaya, A. Ashikhmin, K. Volynka, O. Osinska, L. Letnyanchin, A. Mernik, S. Pchelintsev, I. Savenkova, M. Savchin, B. Sydorets, O. Skrypniuk, V. Sorokun, T. Slinko, E. Tkachenko, S. Shevchuk and others.

Despite the significant theoretical basis for the study of the mechanism of restriction of human and civil rights, in the scientific field the essence of information and legal mechanisms of restriction of citizens' rights to information in the interests of national security is insufficiently revealed. Therefore, this issue requires further research.

Results of the research. According to Art. 1 of the Universal Declaration of Human Rights of 10.12.1948, all people are born free and equal in dignity and rights (hereinafter the Declaration) [2]. Among the human rights provided by the Declaration are rights that are directly related to the information sphere. In particular, in accordance with Article 19 of the Declaration, everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers.

All the rights defined by the Declaration are inalienable and inviolable, but nevertheless, this international legal act provides for cases of restriction of human and civil rights. Thus, a person should be subject only to such restrictions as are prescribed by law solely to ensure the proper recognition and respect for the rights and freedoms of others and to ensure the just requirements of morality, public order and general welfare in a democratic society [2].

Similar norms are contained in the legislation of Ukraine, in particular according to Art. 21. According to the Constitution of Ukraine, all people are free and equal in their dignity and rights. Human rights and freedoms are inalienable and inviolable [3].

The most important in terms of information are the rules of Art. Art. 32,34, 35 of the Constitution of Ukraine, which guarantee the right to freedom of thought and speech, to free expression of their views and beliefs, to freedom of worldview and religion.

With regard to restrictions on rights, the collection, storage, use and dissemination of confidential information about an individual without his or her consent is not permitted, except as provided by law and only in the interests of national security, economic prosperity and human rights. The exercise of these rights may be restricted by law in the interests of national security, territorial integrity or public order in order to prevent riots or crimes, to protect public health, to protect the reputation or rights of others, to prevent the disclosure of confidential information or to maintain authority and impartiality of justice [3].

The constitutional principles of restricting the right to information are set out in more detail in the Law of Ukraine of 2 October 1992 № 2657-XII, where the right to information may be restricted by law in the interests of national security, territorial integrity or public order to prevent riots, criminal offenses, to protect public health, to protect the reputation or rights of others, to prevent the disclosure of confidential information, or to maintain the authority and impartiality of justice. The collection, storage, use and dissemination of confidential information about a person without his consent is not allowed, except as provided by law, and only in the interests of national security, economic well-being and protection of human rights [4].

As can be seen from the analyzed regulations, restrictions on human rights are provided for both at the international and domestic levels. The general grounds for such a restriction are also identified, including in the interests of national security. Nevertheless, there is no clear definition of the mechanism of such a restriction and its elements, so this issue needs more detailed study.

Thus, in legal science such terms as "mechanism of legal regulation", "mechanism of administrative and legal regulation", "mechanism of protection of human and civil rights and freedoms", "mechanism of ensuring human and civil rights and freedoms", "mechanism of realization of rights and freedoms" are used. man and citizen ", "constitutional and legal mechanism for restricting the rights and freedoms of man and citizen ", etc. However, the concept of "mechanism for restricting the rights and freedoms of man and citizen", "mechanism for restricting the rights of citizens to information in the interests of national security" has been studied in fragments and has no separate definition.

In order to better understand the term "mechanism for restricting the rights and freedoms of man and citizen", it is necessary to explore its relationship with the mechanisms of related phenomena.

In the explanatory dictionary, the concept of "mechanism" in terms of phenomena and processes is considered as "internal structure, system of something" [5, p. 523], in the "Short Economic Dictionary" - as a sequence of states, processes that determine any actions, phenomena; system; device that determines the order of any activity [6, p. 401]. In the theory of law, the legal mechanism is defined as a structure that provides a consistently organized legal means that allow to achieve a specific legal goal in accordance with the relevant procedure, each link of which is an independent set of legal means [7, p. 13].

The closest concepts in this area are the terms "constitutional and legal mechanism for restricting human and civil rights and freedoms" and "mechanism for ensuring human and civil rights and freedoms." Thus, OV Andrievskaya sees the constitutional and legal mechanism of restriction of human and civil rights and freedoms as a complex phenomenon, which is a system of interrelated constitutional and legal means and other components (goals, principles, conditions, grounds, forms of restrictions) that finds its embodiment in the socially useful behavior of a particular subject of constitutional and legal relations, in the actions of specially authorized to implement constitutional and legal restrictions of subjects as a consistently complex process aimed at protecting the values established by the Basic Law of Ukraine, protection of legitimate interests [8, with. 85]. O. Skrypniuk defines the constitutional restriction of human rights and freedoms as provided by the Constitution and laws of Ukraine regime of temporary general or specific-individual suspension or narrowing of defined and guaranteed by

the basic law rights and freedoms in the interests of other people's rights and national security and defense of Ukraine [9, p. 9]. A. Ashikhminova expressed a position on the consideration of the constitutional and legal mechanism of restriction of human and civil rights and freedoms in two aspects: 1) as the activities of state bodies, officials to perform restrictive functions, responsibilities to create optimal conditions for legal restrictions rights and freedoms; 2) as a result of this activity, which consists in the actual implementation of legal restrictions [10, p. 10].

Under the mechanism of ensuring the rights and freedoms of OV Negodchenko understands the system of ways and factors that provide the necessary conditions for the realization and protection of all fundamental human rights and freedoms [11, p. 16]. K.G. Volynka defines the mechanism of ensuring the rights and freedoms of the individual as a single, holistic and qualitatively independent phenomenon of the legal system, which is a set of interrelated and interacting legal prerequisites, regulations and social conditions that create appropriate legal and factual opportunities for full realization freedoms [12, p. 3-4].

Also, the mechanism of restriction of human and civil rights and freedoms is closely related to the mechanism of legal regulation, which is a prerequisite for its functioning. Their legal relationship is that the mechanism of legal regulation and the mechanism of restrictions on human and civil rights and freedoms provide for the impact of legal norms on legal relations regarding the origin and limits of human and civil rights and freedoms.

Summarizing all the above, we can define the restriction of human and civil rights and freedoms as a statutory regime of temporary general or individual suspension or narrowing of defined and guaranteed by the state human and civil rights and freedoms, which is carried out by specially authorized entities the rights of others, as well as national security.

Since the subject of the study is the mechanism of restricting the rights of citizens to information in the interests of national security, such a definition needs to be clarified. National security of Ukraine is defined by the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" of June 21, 2018 as the protection of state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine from real and potential threats [13]. This means that the mechanism of restricting the rights of citizens to information in the interests of national security is a statutory regime of temporary general or individual suspension or narrowing of human and civil rights to information, which is carried out by specially authorized entities to protect state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine from real and potential threats.

The legal restriction of human and civil rights and freedoms is characterized by the observance of such principles as legality, justice, proportionality and objectivity, which consists in maintaining the balance of interests of individuals and society as a whole. Restriction of human and civil rights and freedoms does not mean violation of human and civil rights and freedoms, but only a reduction in the scope of granted rights and freedoms.

Due to the variety of definitions of legal mechanisms, there are several approaches to its structural elements. O.V. Negodchenko to the elements of the mechanism of rights and freedoms include: legal means, organizational forms and methods of relevant state bodies aimed at creating the necessary conditions for the realization of human rights and freedoms, their direct protection and defense [11, p. 16]. K.G. Bagpipes to the elements of the mechanism of ensuring the rights and freedoms of the individual include: legal prerequisites for ensuring the rights and freedoms (legal status of the individual); normative-legal means of ensuring rights and freedoms (legal guarantees); general social conditions for the implementation, protection and defense of individual rights and freedoms (the actual social macro-environment in which the rights and freedoms) [12, p. 3-4]. Yu.Yu. Shvets components of the mechanism of constitutional and legal protection of health care rights separates the object (powers), subjects (public authorities, civil society institutions), grounds (legal, factual), principles (general, special), forms (judicial and non-judicial). In this case, the scientist analyzes only two elements: 1) regulatory framework (set of legal measures); 2) institutional, organizational elements (structure and activities of relevant bodies) [14, p.27]. O.A. Snezhko defines that the mechanism of protection of human and civil rights and freedoms consists of two elements: the system of state bodies through which everyone can protect their rights and freedoms, and remedies (judicial, administrative, civil, criminal and others). 15, p.27].

Thus, in order to more broadly define the mechanism of restricting the rights of citizens to information in the interests of national security, it is necessary to study such elements as organizational and legal and regulatory. The normative-legal component includes normative-legal acts of international and national level, which limit the person's right to information, and organizational-legal - the system of state bodies that have the power to restrict the person's right to information and have the right to use appropriate legal forms, means and restriction methods.

Given that the institution of restriction of rights is intersectoral and includes norms of constitutional, administrative, criminal, civil, labor law, and organizational and legal principles of restriction of human and civil rights are also provided by norms of various branches of law, we can talk about the existence of mechanisms. In the information and legal sphere it is an administrative-legal mechanism of restriction of citizens' rights to information, economic-legal mechanism of restriction of citizens' rights to information, civil-law mechanism of restriction of citizens' rights to information, etc.

Conclusions and prospects for further research. After the adoption of the Law of Ukraine "On Sanctions" of August 14, 2014 № 1644-VII and Presidential Decree №203 / 2021 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 "On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)" The possibilities of the mechanism of restricting the right of citizens to

information by the state have increased. Therefore, we can talk about the separation of such a legal category as information and legal mechanisms for restricting the rights of man and citizen to information governed by the rules of various branches of law. Thus, information and legal mechanisms for restricting human and civil rights, as well as their elements need further research and improvement in practice.

References:

1. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 liutoho 2017 roku № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>
2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 roku № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
5. Velykyi flumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. uklad. i hol. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin : Perun, 2002. 1442 p.
6. Kratkyi ekonomycheskyi slovar / pod red. A. N. Azrylyiana. Moskva: Ynstytut novoi ekonomyky, 2001. 1088 p.
7. Tarakhonych T.I. Mekhanizm dii prava, mekhanizm pravovoho rehuliuвання, mekhanizm realizatsii prava, osoblyvosti vzaiemodii. Derzhava i pravo. Vyp. 50. P. 12 –18.
8. Andriievska O. V. Pro konstytutsiino-pravovyi mekhanizm obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. Almanakh prava. Pravo i prohres: skladovi zabezpechennia v suchasnykh umovakh. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2016. Vyp. 7. P. 83–86.
9. Skrypniuk O. Konstytutsiino-pravove rehuliuвання obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. Publichne pravo. №3. (2011). P. 5-11
10. Ashykhmyna A. V. Mekhanizm ohranychenia prav y svobod cheloveka y hrazhdanyna v Rossyiskoi Federatsyy: dys. ... kand. yuryd. nauk. Volhohrad, 2009. 210 p.
11. Nehodchenko O.V. Zabezpechennia prav i svobod liudyny orhanamy vnutrishnikh sprav: orhanizatsiino-pravovi zasady: avtoref.dys....d-ra. Yuryd. Nauk: 12.00.07/ Nats. Un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2004. 39 p.
12. Volynka K.H. Mekhanizm zabezpechennia prav i svobod osoby: pytannia teorii i praktyky: avtoref.dys....kand.iuryd.nauk: 12.00.01. / NAN Ukrainy: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. Kyiv, 2000. 18 p.
13. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
14. Shvets Yu.Iu. Osnovni elementy mekhanizmu realizatsii konstytutsiinoho prava osoby na okhoronu zdorovia. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky. Tom 29(68). №1. 2018. P. 26-30.
15. Snezhko O.A. Konstytutsyonnye osnovy gosudarstvennoi zashchity prav y svobod cheloveka y hrazhdanyna v RF: dyss.....kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Saratov, 1999. 192 p.

Информационно-правовые механизмы ограничения прав граждан на информацию в интересах национальной безопасности

Шинкарь Т.И., e-mail: shtatyanai@gmail.com

Судья Восьмого административного апелляционного суда

Аннотация. В целях реализации Доктрины информационной безопасности Украины Указ Президента № 203/2021 «О решении Совета национальной безопасности и обороны Украины от 14 мая 2021 года «О применении персональных специальных экономических и других ограничительных мер (санкций) », которым предусмотрены дополнительные санкции в отношении физических и юридических лиц в случае нарушения законодательства в информационной сфере. Это означает, что на законодательном уровне необходимо урегулировать механизм ограничения прав граждан на информацию в интересах национальной безопасности. быть усовершенствована. Она должна обеспечивать защиту информационного пространства Украины, с одной стороны, и не нарушать конституционное право граждан на информацию, с другой. Поэтому определение этой тонкой грани требует детального изучения как учеными, так и практикующими юристами. Возможности механизма ограничения права граждан на информацию со стороны государства. Русские говорят о выделении такой правовой категории, как информация, и правовые механизмы ограничения прав человека и гражданина на информацию регулируются нормами различных отраслей права. Таким образом, информационно-правовые механизмы ограничения прав человека и гражданина, а также их элементы нуждаются в дальнейшем изучении и совершенствовании на практике.

Ключевые слова: права граждан, информационная сфера, законодательный уровень, национальная безопасность, конституционное право, правовые механизмы, права человека и гражданина.

INTERNET OF THINGS DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES

Oleksandr M. Zaiets

Candidate of Legal Sciences (PhD), Associate Professor,
Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4426-5241>
Web of Science Researcher ID: AAE-1646-2020
e-mail: zaec_1985@meta.ua

Mykola Viktorovych Honcharov,

graduate student of the Department of Theory, History of Law and the State of
Constitutional Law Educational and Scientific Institute of Law
State Fiscal Service University of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4452-1652>
e-mail: goncharovnik@ukr.net

Abstract. This article introduces the active dissemination and development of new social relations related to the Internet of Things. The concept of the Internet of Things (IoT) is seen as a growing network of facilities, from industrial devices to consumer goods and services that can share information and perform their tasks while working, relaxing or playing sports. The main problems of the Internet of Things include information security and protection of personal data. Internet of Things technologies significantly increase the risks of violating the confidentiality of personal data due to the fact that they involve the accumulation, circulation and use of a large, territorially and technologically distributed amount of information (data) about a particular person. This raises quite natural questions about the reliability of storage of such data and ensuring their protection against unauthorized use. The article also discusses the need to implement EU legal standards on personal data protection defined by EU legislation (Data Protection Package), in particular, Regulation (EU) 2016/679 of 27.04.2016, Directive (EU) 2016/680 of 27.04.2016 of the European Parliament and of the Council, Directive (EU) 2016/681 of 27.04.2016 19 of the European Parliament and of the Council and making the necessary amendments to the legislation of Ukraine. It should be noted that the norms of these EU legal acts should be applied from May 2018 not only in the EU member states, but also in the countries that cooperate with them.

Keywords: Internet of Things, Smart home, Control system, Cloud Computing, Security, Privacy, Encryption, Wireless, Mobile, Information security, Cybersecurity.

Introduction. One of the key factors in the formation of the new paradigm was the rapid transition from the Internet of People to the Internet of Things (Internet of Things). The conditional starting point for the social conceptualization of the Internet of Things is considered to be the period from 2008 to 2009, when the number of devices integrated into the global network exceeded the population of the planet. Of course, the problem of uneven social, technological and economic development between different countries of the world makes some adjustments to assess the global nature of the Internet of Things. But given the fact that there has already been some objectification of the Internet of Things in the system of social relations, we can talk about changing the nature of human activity in production and other processes.

In recent years, new social relations related to the Internet of Things have been actively spreading and developing in the world. The concept of the Internet of Things (IoT) is seen as a growing network of facilities, from industrial devices to consumer goods and services that can share information and perform their tasks while working, relaxing or playing sports.

The term "Internet of Things" was coined by Kevin Ashton in 1999. "Internet of Things" should be understood as complexes and systems consisting of sensors, microprocessors, actuators, local and / or distributed computing resources and software, artificial intelligence programs, cloud computing technologies, data transmission between which is carried out via the Internet, and are intended for the provision of services and work in the interests of legal entities or individuals.

We consider it necessary to analyze the existing doctrinal definitions of this term. Studies have shown that the same goal was set in the article by a well-known specialist in the field of information law OA Baranova [1]. Acquaintance with the positions of various researchers (in particular, A. Luces, S. Haller, D. Evans, R. Glass, K. Ebersald, E. Berby, etc.), which are presented in [1], allowed us to see the lack of common, established definition of the term "Internet of Things".

Specific examples of Internet of Things are household appliances (alarm clock, air conditioner, refrigerator, coffee maker, washing machine, etc.), home systems ("smart home" system, garden watering system, lighting system, security system, including surveillance cameras), various sensors and sensors (thermal sensors, light sensors, traffic),

telecommunications devices (including routers and Wi-Fi access points), as well as elements of traffic control infrastructure (traffic lights). The most primitive IoT system consists of a sensor that includes the hardware, its software, the data transfer technology between the device and the system, and the system itself that receives the data. Receipt and exchange of information is carried out by two methods: identification system; data transmission technology between the sensor and the system.

Many countries pay considerable attention to the formation of public policy in the field of the Internet of Things: the United States: the decision was made to develop a national strategy for the Internet of Things (2016); the bill "Development of innovations and promotion of the Internet of Things" was submitted to the Senate (January 2017); Great Britain - adopted "Digital Strategy of Great Britain 2017"; South Korea - the IoT Master Plan (2014) was adopted; Japan - adopted "Japan Growth Strategy - 2016" (Industry 4.0, IoT development, big data, robotics); China - a state program for the development of the Internet of Things (\$ 127.5 billion) until 2020 has been developed and is being implemented; it is planned to transform 500 cities into smart cities (2017); UAE - Minister of Artificial Intelligence appointed (October 2017) [2].

Research methodology. To achieve this goal, a number of scientific methods were used, namely: theoretical - to study and analyze the national and international methodology for regulating the Internet of Things; logical analysis - to formulate basic concepts and carry out a classification; concrete historical - to demonstrate the dynamics of analytical work; dialectics - to determine the content and characteristics of the constituent elements of the Internet of Things; empirical methods - to summarize the best practices of the G20 countries. We searched PubMed and Mecs-press for articles on leading the value and use of the internet of things during the pre-trial investigation of criminal offenses. The purpose of the scholarly article was to provide non-technical readers with a non-professional explanation of the machine learning methods used in world today.

Research results. The possibilities of the Internet of Things are also considered in terms of use by law enforcement and the military. In particular, today's technical capabilities to detect the enemy and the availability of high-precision weapons force high mobility and rapid decision-making. This is possible only with the prompt receipt of information from various sources in real time by all units involved in the operation. One way to solve this problem was to use solutions called the Internet of Battle Things (IoBT). The capabilities of the Internet of Warfare include the collection and processing of any useful information; it acts as an agent to help coordinate defensive actions; provide management and logistical support of combined operations; monitor the condition of vehicles, environmental monitoring. It should be noted that in 2016, the Netherlands became the first country in the world to fully cover itself with a national network for the Internet of Things. The idea is based on the creation of an energy-efficient network that would allow the transmission of small amounts of information over long distances [3].

The use of the Internet of Things can also provide a qualitatively new level of crime prevention, as evidenced by foreign experience. Thus, in the United States, the Internet of Things is not only used in practice to prevent crime, but is also seen as one of the elements of artificial intelligence. The idea of this project is that the crimes are relatively predictable, but it is necessary to analyze the relevant data in a short period of time. This type of analysis was technologically impossible several decades ago, but the situation has changed with the advent of the Internet and the development of information technology. At the same time, the use of the Internet of Things is envisaged both to detect crimes and to prevent them. This is achieved primarily by making the city's infrastructure "smarter" and more connected. And this, in turn, allows you to receive information in real time - from CCTV cameras to special sensors. At the same time, the level of technical capabilities of video cameras, sound and other sensors has increased significantly. For example, the new generation of cameras is able to better scan license plates on cars, perform face recognition to search for potential criminals or missing people, as well as automatically detect suspicious situations, such as left unattended various objects in public places, and others. Video surveillance also allows you to analyze human behavior [4].

A separate area of development of the Internet of Things to prevent crime is the use of sensors to track gunshots. The technical capabilities of the equipment allow to recognize the type of weapon, location, to form an appropriate database [5].

Another way to use the Internet of Things to prevent crime is unmanned aerial vehicles. It should be noted that in 2012, the US Federal Aviation Administration gave permission to law enforcement agencies to train operators of unmanned aerial vehicles. The use of unmanned aerial vehicles for general surveillance, detection of potentially dangerous situations, search for people, control of the traffic situation and other needs of law enforcement agencies is envisaged. In general, they should fill the gaps in video surveillance and create conditions for fast and high-quality information [6].

The use of the Internet of Things with the involvement of unmanned aerial vehicles for crime investigation and crime prevention is also practiced by the British police. The main tasks that are solved, in particular, are: the implementation of photo and video recording of crimes, manifestations of antisocial behavior, traffic accidents, assistance in the search for missing persons, etc. The information obtained can be used in court, for example, to demonstrate the crime scene to a jury. It is also important that the use of unmanned aerial vehicles is much cheaper than the use of helicopters.

Internet of Things devices connect and interact using standard data protocols over wireless and wired networks at various levels, namely: HHTP / HTTPS, TCP, UDP, IP, XMPP, Ethernet, ICMP, Telnet and others. There are also new

protocols of interaction between "things", which aim to ensure data transmission in low-speed wireless communication, examples of which are: MQTT, ZeroMQ, ZigBee, WirelessHART, CoAP [7, 8].

Integration with the Internet involves assigning its own IP address to each "smart" device and its subsequent use as an identifier, forcing the use of IPv6 instead of IPv4, due to the limited number of unique addresses of the latter. Several technologies are needed to integrate everyday things into a network. Simple, compact technology is required to identify each object. Only in the presence of a system of unique identification can collect and accumulate information. This jobs can be provided using RFID chips which they are able to transmit information to readers without their own current source. Each chip has an individual number. As an alternative to this technology, QR codes can be used to identify objects. GPS technology, which is effectively used today in smartphones and navigators, is suitable for determining the exact location of a thing. Objects must be equipped with sensors to monitor changes in the state of an element. An embedded computer must be used to process and store sensor data. Wi-Fi, Bluetooth, ZigBee, 6LoWPAN - wireless technologies can which be used to exchange information between devices [9]. Network Media - Internet integration means that devices will use an IP address as a unique identifier.

However, due to the limited address spaces in IPv4, IP facilities will have to use IPv6, which provides unique network-level addresses of at least 300 million devices per capita. Objects in IP will be not only devices with sensory capabilities, but also devices that perform actions (for example, light bulbs or locks, which are controlled via the Internet). To a large extent, the future of the Internet of Things will not be possible without IPv6 support, so the global implementation of IPv6 in the coming years will be crucial for the successful development of IP in the future.

The main interest in this sense is the IEEE 802.15.4 standard, which controls access for the organization of energy-efficient 46 personal networks, and is the basis for such protocols as ZigBee, WiFi, Bluetooth [10, P. 69].

ZigBee has features such as low power consumption, low data rate, low cost and high bandwidth. Currently, ZigBee is used mainly in the transfer of information between various things of electronic equipment, which are within a short distance and the data rate is not very high. This technology is very well suited for transferring large amounts of data over a wireless network between devices, but it also requires a lot of power to operate and has a low level of data throughput. When using this technology, you will need to replace the batteries in all devices on a regular basis [10, P. 69].

Bluetooth is a wireless technology used to transfer data over personal networks. It transmits data on the frequency band from 2.4 to 2.485 GHz and operates at shorter distances than Wi-Fi. You can sync a couple of devices such as phones, headphones, speakers, computers and more. With the development of Bluetooth v 4.0, it became possible to implement the function of low power consumption and increased range up to several tens of meters [10, P. 69].

Among the leading technologies, PLC solutions play an important role in the spread of the Internet of Things - technologies for building data transmission networks over power lines, as many applications have access to power grids (eg, vending machines, ATMs, smart meters, lighting controllers first connected to the power grid). PLC, being an open protocol standardized by the IETF, is noted as particularly important for the development of the Internet of Things.

Technologies that enable the implementation of the Internet of Things solve four main tasks: identification, data collection, data storage and information exchange. It should be borne in mind that this causes certain consequences, in particular [5, 6]: continuous monitoring becomes a big part of the life of the average person; getting the right and enough information about the things that people interact with, at any time; voice command creates a whole "army of cyber servants"; communication of devices with artificial intelligence - "computerization" (Computication); sensors and observations of movements and even human eyes, more advanced machine learning algorithms will make interaction with technology more convenient; in production it can improve the speed and quality of production of goods and services, change business models; growth of mutual level of trust in society; increasing the participation of citizens in important social and political events and organizations; creation of expert networks for the development of specialized projects (government orders), thus facilitating reforms in various spheres of society (e-education, e-medicine, e-commerce, etc.) based on the consolidation of resources of all public sectors, as well as their equality.

Discussion of results. At the same time, the widespread use of Internet of Things technologies will lead to the emergence and further identification of many new problems related to personal data protection (Internet of Things technologies significantly increase the risks of personal data breach due to the accumulation, circulation and use of large technologically distributed amount of information (data) about a particular person). It will be more difficult to maintain your privacy and privacy because users will compromise, sometimes reluctantly, to gain access to any important information.

The most important group of risks will be legal problems, which will be due to the emergence of a fundamentally new set of social relations based on the use of Internet of Things technology. This will be associated primarily with the emergence and implementation of legal relations that will arise in the process of using the technology of the Internet of Things with elements of artificial intelligence; legal mechanisms for regulating the infrastructure security of the introduction and use of Internet of Things technologies; ensuring cybersecurity in case of cross-border use of such technologies; use of radio frequency resource in the conditions of mass use of radio devices, ensuring confidentiality, as well as protection of personal data, etc.

In our opinion, the main problems of the Internet of Things include information security and protection of personal data. Internet of Things technologies significantly increase the risks of violating the confidentiality of personal data due to the fact that they involve the accumulation, circulation and use of a large, territorially and technologically distributed amount of information (data) about a particular person. This raises quite natural questions about the reliability of storage of such data and ensuring their protection against unauthorized use.

Conclusions. According to our estimates, the results of the study of the problem of data collection in the use of Internet of Things technologies allow us to draw some conclusions: protection against unauthorized use; b) the widespread use of Internet of Things technologies leads to the need to address the following main legal issues: the definition of mechanisms for implementing the principle of prior consent to the use and removal of personal data; regulation of the procedure for the use of personal data by intellectual complexes operating without the participation of legal entities or individuals; the need to create a multilevel and multi-object system of personal data protection and regulation of cross-border flows of personal data in the context of Ukraine's European integration.

Regarding the latter, it is necessary to implement EU legal standards on personal data protection defined by EU legislation (Data Protection Package), in particular, Regulation (EU) 2016/679 of 27.04.2016, Directive (EU) 2016/680 of 27.04. 2016 of the European Parliament and the Council, Directive (EU) 2016/681 of 27.04.2016 19 of the European Parliament and the Council and making the necessary changes to the legislation of Ukraine. It should be noted that the norms of these EU legal acts should be applied from May 2018 not only in the EU member states, but also in the countries that cooperate with them.

The introduction of the Internet environment in all spheres of human life can potentially change many surrounding objects, lead to global economic, political and universal transformations. The introduction of the Internet of Things in Ukraine in the relevant types of economic activity will significantly reduce the lag in economic development from the advanced industrialized countries of the world.

References:

1. Baranov O.A. (2016) «*Internet rechei*» yak pravovyi termin ["Internet of Things" as a legal term]. *Yurydychna Ukraina* [Legal Ukraine]. 2016. № 5-6. P. 96–103. (In Ukrainian)
2. Mohylnyi S. B. (2016) *Tekhnologii «Internetu rechei» - pidhotovka fakhivtsiv aktualno v chasi. Zbirnyk materialiv MNK* [Technologies of the Internet of Things - training of specialists is relevant in time. Collection of MNC materials. 2016]. 2016. (In Ukrainian)
3. Baranov O.A., Bryzhko V.M. (2016) *Zakhyst personalnykh danykh v sferi Internet rechei* [Protection of personal data in the field of Internet of Things] *Informatsiia i pravo* [Information and Law]. 2016. № 2(17). P. 85-91. (In Ukrainian)
4. Heseleva N.V., Holovach M.S. (2016) *Internet rechei yak skladova chetvertoi promyslovoi revoliutsii. Efektyvna ekonomika. 2016* [The Internet of Things as part of the fourth industrial revolution. Efficient economy. 2016]. URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5315> (In Ukrainian)
5. Evans D. (2011) *The Internet of Things. How The next Evolution of the Internet Is Changing Everything.* CISCO white paper. 2011. P. 11 URL: http://www.cisco.com/web/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf
6. *Advancing the Internet of Things in Europe* Accompanying the document 19.4.2016 SWD (2016) 110 final. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52016SC0110>
7. Kovalenko L.P. (2012) *Teoretychni problemy rozvytku informatsiinoho prava Ukrainy: monohrafiia* [Theoretical problems of development of information law of Ukraine: monograph]. Kharkiv: *Pravo* [Law], 2012. 248 p. (In Ukrainian)
8. Kormych B.A. (2003) *Orhanizatsiino-pravovi zasady polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia* [Organizational and legal principles of information security policy of Ukraine: monograph]. Odesa: Yuryd. 1-ra, 2003. 472 p. (In Ukrainian)
9. J. Arquilla, D. Ronfeldt. *The Advent Of Netwar.* URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR789.html.
10. Rolf H. Weber, Romana Weber. *Governance of the Internet of Things. Legal Perspectives.* Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010. 135 p.
11. Bondarev O. *Lectures. What is the Internet of Things and why do you need it?* URL: <http://nv.ua/ukr/science/lectures/lektorijscho-take-internet-rechej-i-navishcho-vin-potriben-1326653.html>
12. Haller, S. *The Things in the Internet of Things.* Poster paper presented at Internet of Things Conference. Tokyo, Japan. 2010. URL: <http://www.iot2010.org.4/>.
13. Rose K., Eldridge S., Chapin L. *The Internet of Things: An Overview. Understanding the Issues and Challenges of a More Connected World.* The Internet Society (ISOC), October 2015. 50 P. URL: <https://www.internetsociety.org/sites/default/files/ISOC-IoT-Overview2015>.

14. Roman Alex F. Lustru, "Modified Key Derivation Function for Enhanced Security of Speck in Resource-Constrained Internet of Things", International Journal of Computer Network and Information Security(IJCNIS), Vol.13, No.4, pp.14-25, 2021. DOI: 10.5815/ijcnis.2021.04.02

15. Mohamed M. Samy, Wagdy R. Anis., Ahmed A. Abdel-Hafez, Haitham D. Eldemerdash, "An Optimized Protocol of M2M Authentication for Internet of Things (IoT)", International Journal of Computer Network and Information Security(IJCNIS), Vol.13, No.2, pp.29-38, 2021. DOI: 10.5815/ijcnis.2021.02.03

16. Nurwijayanti. KN, Rhekaz Eka Adhytyas, " Garbage Bin Monitoring System Based on the Internet of Things at University Dirgantara Marsekal Suryadarma", International Journal of Education and Management Engineering (IJEME), Vol.11, No.2, pp. 1-12, 2021. DOI: 10.5815/ijeme.2021.02.01

17. Asifa Nazir, Sahil Sholla, Adil Bashir, " An Ontology based Approach for Context-Aware Security in the Internet of Things (IoT)", International Journal of Wireless and Microwave Technologies(IJWMT), Vol.11, No.1, pp. 28-46, 2021.DOI: 10.5815/ijwmt.2021.01.04

18. Nalinsak Gnotthivongsa, Huangdongjun, Khamla Non Alinsavath, " Real-time Corresponding and Safety System to Monitor Home Appliances based on the Internet of Things Technology", International Journal of Modern Education and Computer Science(IJMECS), Vol.12, No.2, pp. 1-9, 2020.DOI: 10.5815/ijmecs.2020.02.01

19. The Societal Impact of the Internet of Things. A report of a workshop on the Internet of Things organized by BCS – The Chartered Institute for IT, on Thursday 14 February 2013. The Chairs were Jeremy Crump (BCS) and Ian Brown (Oxford Internet Institute, University of Oxford). URL: <https://www.bcs.org/upload/pdf/societal-impact-report-feb13.pdf>

20. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data Amendment to Convention ETS No. 108 allowing the European Communities to accede. Strasbourg, 28.1.1981. (Article 5 – Quality of data). URL: <http://www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm>

21. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation): Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the council of 27 April 2016. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>

Интернет вещей и его значение на стадии досудебного расследования уголовных правонарушений

Заец Александр, e-mail: zaec_1985@meta.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4426-5241>
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Гончаров Николай, e-mail: goncharovnik@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4452-1652>
Университет государственной фискальной службы Украины, г. Ирпень, Украина

Аннотация. Данная статья знакомит с активным распространением и развитием новых общественных отношений, связанных с Интернетом вещей. Концепция Интернета вещей (IoT) рассматривается как растущая сеть объектов, от промышленных устройств до потребительских товаров и услуг, которые могут обмениваться информацией и выполнять свои задачи во время работы, отдыха или занятий спортом. К основным проблемам Интернета вещей относятся информационная безопасность и защита персональных данных. Технологии Интернета вещей значительно повышают риски нарушения конфиденциальности персональных данных в связи с тем, что предполагают накопление, оборот и использование большого, территориально и технологически распределенного объема информации (данных) о конкретном лице. Это вызывает вполне естественные вопросы о надежности хранения таких данных и обеспечении их защиты от несанкционированного использования. В статье также рассматривается необходимость внедрения правовых стандартов ЕС по защите персональных данных, определенных законодательством ЕС (Пакет защиты данных), в частности, Регламентом (ЕС) 2016/679 от 27.04.2016, Директивой (ЕС) 2016/680 от 27.04. 2016 Европейского парламента и Совета, Директива (ЕС) 2016/681 от 27.04.2016 19 Европейского парламента и Совета и внесение необходимых изменений в законодательство Украины. Следует отметить, что нормы данных правовых актов ЕС должны применяться с мая 2018 года не только в государствах-членах ЕС, но и в странах, которые с ними сотрудничают.

Ключевые слова: интернет вещей, умный дом, система управления, облачные вычисления, безопасность, конфиденциальность, шифрование, информационная безопасность, кибербезопасность.

SUBJECTS OF NATIONAL SECURITY IN UKRAINE

Gdanov I.R.

graduate student of the Department of Administrative Law and
administrative process Odessa State University of Internal Affairs
email: alinadenysova99@gmail.com

Abstract. The system of national security actors is being studied. The article considers the basics of ensuring the national security of the state, which is the most important tool for preserving statehood, sovereignty and territorial integrity from the encroachments of external enemies and their impact on the domestic political situation in the state.

The functional participation of public administration bodies in the field of national security and defense is defined, which concerns public control in the relevant field and provides that citizens of Ukraine participate in civil control through public associations of which they are members, through deputies of local councils, personally by appeal to the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine or to state bodies in accordance with the procedure established by the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Public Associations" and other laws of Ukraine.

It is substantiated that the citizens of Ukraine through participation in elections, referendums and other forms of direct democracy, as well as through public authorities and local governments, which they elect, pursue national interests, voluntarily and in the performance of constitutional duties the legislation of Ukraine on ensuring its national security; both directly and through associations of citizens draw the attention of public and state institutions to dangerous phenomena and processes in various spheres of life of the country; protect their own rights and interests, as well as their own security, in a lawful manner and by legal means.

It is proposed to create a real, legally defined, opportunity for citizens to exercise their right to personal participation in ensuring the national security of the state.

It is determined that an important element of ensuring the national security of the state is a clear division of functions and powers between all entities responsible for the implementation of appropriate measures, and ensuring the effectiveness of their duties.

Keywords: security, defense, national security of the state, ensuring national security of the state, implementation, military doctrine, National Security Strategy.

Загальновідомим є факт збройної агресії Російської Федерації проти України з 2014 року. З серпня 2014 року після прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення» військовослужбовцям (резервістам, військовозобов'язаним) Збройних Сил, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби, Держспецтрансслужби, військовослужбовцям військових прокуратур, особам рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції ДФС, поліцейським, особам рядового, начальницького складу, військовослужбовцям МВС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, ДСНС, Державної кримінально-виконавчої служби, співробітникам Служби судової охорони, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів надається статус учасника бойових дій. [1]

Натомість особам, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення такий статус надається лише з червня 2015 року і лише за умови, що в подальшому такі добровольчі формування згідно з переліком, визначеним Антитерористичним центром при СБУ та Генеральним штабом Збройних Сил, були включені до складу Збройних Сил, МВС, Національної поліції, Національної гвардії та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів. [2]

І лише під тиском громадськості та системних звернень до судових органів Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 12 лютого 2020 р. № 76 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413», якою унормовано надання статусу учасника бойових дій особам, які у період до набрання чинності Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення не менше ніж 30 календарних днів, у тому числі за сукупністю днів перебування в районах її проведення, у взаємодії із Збройними Силами, МВС, Національною поліцією, Національною гвардією, СБУ та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами. [3]

Таким чином, громадяни хоч формально і визнаються однією з частин сектору безпеки і оборони, але держава не визнає за ними права здійснювати дії направлені на захист національних інтересів та безпеки без взаємодії з військовими та правоохоронними органами, утвореними відповідно до законодавства України.

Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України визначає, що складовими сектору безпеки і оборони мають бути визначені: Президент України; Рада національної безпеки і оборони України; Міністерство оборони України; Збройні Сили України; Міністерство внутрішніх справ України; Національна гвардія України; Національна поліція України; Державна прикордонна служба України; Державна міграційна служба України; Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Служба безпеки України; Управління державної охорони України; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; Державна спеціальна служба транспорту; координаційний орган з питань розвідувальної діяльності при Президентові України та розвідувальні органи України; Апарат Ради національної безпеки і оборони України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику; інші складові, що визначені законами України. [4] Разом з тим, передбачається створити умови для широкого залучення недержавних організацій до виконання завдань в інтересах національної безпеки і оборони держави. Найбільш перспективними напрямками такої їх діяльності мають бути: надання послуг в інтересах виконання миротворчих завдань Збройними Силами України; функціонування мережі недержавних дослідних інституцій, що фахово опікуються проблемами безпеки та оборони тощо.

Розглянемо детальніше складові елементи сектору національної безпеки і оборони.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про національну безпеку України» керівництво у сферах національної безпеки і оборони відповідно до Конституції України здійснює Президент України, який: 1) забезпечує державну незалежність та національну безпеку; 2) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, як Верховний Головнокомандувач видає накази і директиви з питань оборони; 3) очолює Раду національної безпеки і оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення; 4) видає укази і розпорядження з питань національної безпеки і оборони, які є обов'язковими до виконання на території України, зокрема указами Президента України затверджуються Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, інші стратегії, доктрини, концепції, якими визначаються актуальні загрози національній безпеці, основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, розвитку сектору безпеки і оборони; 5) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; 6) реалізує право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо законодавчого врегулювання питань національної безпеки і оборони; 7) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України; 8) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; 9) призначає на посади та звільняє з посад Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників; 10) призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України, а також вище командування інших військових формувань за поданням керівників органів центральної виконавчої влади, яким підпорядковуються відповідні військові формування; 11) здійснює загальне керівництво розвідувальними органами України; 12) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; 13) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; 14) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України; 15) присвоює вищі військові звання та інші вищі спеціальні звання і класні чини; 16) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України. [5] Разом з тим у п. 1 розділу 3 Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України визначається, що здійснюючи керівництво у сфері національної безпеки і оборони, Президент України визначатиме стратегічні цілі та основні завдання державної політики у сфері національної безпеки і оборони України, завдання складових сектору безпеки і

оборони у мирний час, у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці, і в особливий період, цілі та пріоритетні напрями розвитку складових сектору безпеки і оборони, мету, завдання, строки затвердження документів планування розвитку сектору безпеки і оборони та його складових. [6]

З повноважень Президента України прямо виходять повноваження іншого суб'єкта ради національної безпеки і оборони.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про національну безпеку України» координацію у сферах національної безпеки і оборони здійснює Рада національної безпеки і оборони України відповідно до статті 107 Конституції України та Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони України".

В умовах воєнного або надзвичайного стану, в особливий період, а також у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, Рада національної безпеки і оборони України координує діяльність органів виконавчої влади, розглядає пропозиції щодо застосування відповідно до закону спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. [7]

У випадках, передбачених законом, Рада національної безпеки і оборони України подає на розгляд Президентові України пропозиції щодо утворення вищого колегіального стратегічного органу воєнного керівництва обороною держави в особливий період. Пропозиції про утворення цього органу та його персональний склад затверджуються рішенням Ради національної безпеки і оборони України та вводяться в дію Указом Президента України. [8]

Як зазначає Чумаченко С.В. Рада національної безпеки і оборони України займає вагомe місце в системі забезпечення органів виконавчої влади, проте, наразі є спеціальним органом, який координує й контролює діяльність в органах виконавчої влади. На наш погляд, доцільно розширити компетенцію Ради й на органи законодавчої та судової влади, при цьому передаючи контрольні повноваження і зосереджуючись на функції стратегічного управління національною безпекою. [9]

Однак з такими твердженнями погодитись неможливо, оскільки результатом може бути узурпація влади та нівелювання принципу стримування та противаг, який забезпечується поділом влади на незалежні одна від одної гілки. Якщо наразі Рада національної безпеки і оборони України здійснює повноваження у виконавчій сфері, то розширення таких повноважень додатково на органи законодавчої та судової влади неодмінно створюватиме загрози узурпації влади чи повалення конституційного ладу.

Крім того, не можливо не відзначити, що відповідно до Закону України «Про оборону України» Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, здійснює законодавче регулювання питань сфери оборони. [10]

Як наслідок, Верховна Рада України бере участь у забезпеченні національної безпеки і оборони саме через функцію законодавчого регулювання.

Верховна Рада України відповідно до статті 85 Конституції України здійснює парламентський контроль та законодавче регулювання діяльності органів сектору безпеки і оборони та їхніх повноважень, а крім того, затверджуючи державний бюджет фактично визначає розмір бюджетного фінансування органів безпеки і оборони.

Верховна Рада України відповідно до статті 89 Конституції України створює комітети Верховної Ради України, до повноважень яких належить, зокрема, забезпечення контролю за діяльністю органів сектору безпеки і оборони. [11]

Для підготовки і попереднього розгляду питань, у тому числі, у сфері національної безпеки і оборони Верховна Рада України може утворювати Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України. [12]

Кабінетом Міністрів України, Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України подаються до Верховної Ради України щорічні письмові звіти про діяльність складових сектору безпеки і оборони.

Верховна Рада України відповідно до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України", може офіційно запросити або вимагати присутності на пленарному засіданні Верховної Ради України для заслуховування посадових чи службових осіб органів сектору безпеки і оборони.

Кабінет Міністрів України відповідно до статей 113, 116, 117 Конституції і законів України здійснює контроль за дотриманням законодавства та реалізацією державної політики у сферах національної безпеки і оборони, звітує з цих питань перед Президентом України і Верховною Радою України.

Кабінет Міністрів України забезпечує цивільний контроль за діяльністю Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших органів виконавчої влади, які входять до сектору безпеки і оборони України. [13]

Наступним органом у сфері національної безпеки і оборони є Міністерство оборони України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період. [14]

До повноважень Міністерства оборони України належать організація в силах оборони заходів оборонного планування, визначення засад воєнної, військової кадрової та військово-технічної політики у сфері оборони, здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого

самоврядування щодо підготовки держави до оборони. У його підпорядкуванні перебувають Збройні Сили України та Державна спеціальна служба транспорту. Міністерство оборони України очолює Міністр оборони України, який є членом Кабінету Міністрів України та підпорядковується Президенту України як Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України і підзвітний Верховній Раді України. Міністр оборони України за посадою входить до складу Ради національної безпеки і оборони України і відповідає за формування державної політики у сфері оборони, оборонне планування, програмний та ресурсний менеджмент, військову кадрову політику, ефективне та належне використання оборонних ресурсів, всебічне забезпечення життєдіяльності, функціонування, розвиток та застосування Збройних Сил України [15].

Ще один важливий елемент системи забезпечення національної безпеки – Збройні Сили України, які є військовим формуванням, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Збройні Сили України забезпечують стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом. [16]

Головнокомандувач Збройних Сил України призначається на посаду за поданням Міністра оборони України та звільняється з посади Президентом України. Головнокомандувач Збройних Сил України підпорядковується Президенту України та Міністру оборони України.

Головнокомандувач Збройних Сил України відповідає за готовність до виконання покладених завдань і за безпосереднє військове керівництво та управління застосуванням Збройних Сил України, а також переданих в його підпорядкування сил і засобів інших складових сил оборони. Головнокомандувач Збройних Сил України підзвітний Президенту України та Міністру оборони України з питань досягнення воєнно-стратегічних цілей у сфері оборони військовими силами і засобами, а також підтримання спроможностей цих сил і засобів до застосування.

Генеральний штаб Збройних Сил України є головним органом військового управління з планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації і контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони у межах, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Генеральний штаб Збройних Сил України в особливий період виконує функції стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони. Зурахуванням пропозицій Командувача об'єднаних сил здійснює планування, координацію та контроль за підготовкою всіх складових сил оборони з метою набуття ними необхідних об'єднаних спроможностей.

Повноваження начальника Генерального штабу Збройних Сил України, основні завдання та порядок функціонування Генерального штабу Збройних Сил України визначаються в положенні, яке затверджується Президентом України. [17]

Іншу важливу складову частину системи національної безпеки і оборони відіграє Міністерство внутрішніх справ України, яке є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах: 1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг; 2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; 3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; 4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. [18]

Міністерство внутрішніх справ України очолює Міністр внутрішніх справ України, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Міністр внутрішніх справ України за посадою входить до складу Ради національної безпеки і оборони України.

Міністр внутрішніх справ України відповідає за формування державної політики у сферах, що належать до компетенції Міністерства внутрішніх справ України, здійснює повноваження, визначені законодавством України.

Діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. [19]

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. [20]

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської

безпеки, а також у взаємодії з іншими органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій. [21]

У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.

Із введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України "Про правовий режим воєнного стану" та Закону України "Про Національну гвардію України". [22]

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. [23]

Державна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки, роботи рятувальних служб під час аварій, а також гідрометеорологічної діяльності.

Державна міграційна служба України є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. [24]

Повноваження Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України визначаються законодавством України. [25]

Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: 1) протидію розвідувально-підривної діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці. [26]

Служба безпеки України підпорядковується Президенту України та підконтрольна Верховній Раді України.

Службу безпеки України очолює Голова Служби безпеки України, який призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою України за поданням Президента України.

Розвідувальні органи України відповідно до закону здійснюють розвідувальну діяльність з метою сприяння реалізації національних інтересів України та протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України у визначених законом сферах.

Розвідувальні органи як суб'єкти забезпечення національної безпеки і оборони України беруть участь у формуванні і реалізації державної політики з питань національної безпеки і оборони у визначених законодавством сферах. Повноваження розвідувальних органів визначаються законодавством України.

Пріоритетні завдання розвідувальним органам визначаються Президентом України. [27]

Управління державної охорони України відповідно до закону здійснює державну охорону органів державної влади України, забезпечення безпеки посадових осіб та охорони об'єктів, визначених законом. Управління державної охорони України підпорядковане Президенту України та підконтрольне Верховній Раді України. [28]

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України є державним органом, призначеним для забезпечення функціонування і розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, формування та реалізації державної політики у сферах кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, криптографічного та технічного захисту інформації, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, поштового зв'язку спеціального призначення, урядового фельд'єгерського зв'язку, а також інших завдань відповідно до закону. [29]

Центральні органи виконавчої влади, що мають у підпорядкуванні утворені відповідно до законів України військові формування, розвідувальні та правоохоронні органи: 1) забезпечують цивільний контроль у межах своїх повноважень; 2) створюють необхідні умови для здійснення іншими суб'єктами цивільного контролю передбачених законами повноважень; 3) забезпечують об'єктивне і своєчасне інформування Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України про стан справ у підпорядкованих органах сектору безпеки і оборони; 4) інформують із цих питань громадськість у порядку, визначеному цим та іншими законами України.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України: 1) заслуховують, за потреби, доповіді посадових осіб правоохоронних органів, що знаходяться на відповідній території, про виконання вимог законодавства щодо забезпечення громадської безпеки та правопорядку; 2) контролюють стан допризовної підготовки і

відбору громадян на військову службу, правового і соціального захисту громадян, які мають бути призвані на військову службу, перебувають на військовій службі, звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей; 3) взаємодіють з органами військового управління під час планування та проведення (в умовах присутності цивільного населення) потенційно небезпечних заходів за участю особового складу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки з метою запобігання і недопущення надзвичайних ситуацій, а також ліквідації їх наслідків; 4) інформують громадськість, зокрема через засоби масової інформації, про свою діяльність у виконанні завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони. [30]

Таким чином сфера національної безпеки і оборони чітко унормована, а діяльність суб'єктів, які входять до її складу достатньо мірою регламентовано. Більш того між суб'єктами забезпечення національної безпеки чітко розділені сфери їх функціональної відповідальності.

При цьому, відверто недооцінюється роль окремо взятого громадянина чи громадських об'єднань, як суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони. Формально, вони визначаються, як суб'єкти, але їхні повноваження та ролі не мають чіткого врегулювання.

У зв'язку з цим пропонуємо у Законі України «Про національну безпеку України» визначити права та обов'язки громадян та громадських об'єднань, як суб'єктів забезпечення національної безпеки та визначити правове підґрунтя та регламентацію особливостей їх співпраці та взаємодії з правоохоронними, військовими, розвідувальними та іншими суб'єктами забезпечення національної безпеки у мирний та військовий час. Унормувати можливості добровільного доступу громадян до зброї та інших засобів ураження у військовий час. Визначити інші особливості взаємодопомоги держави та громадянина в умовах наявності спільних загроз для їх безпеки.

References:

1. *Poriadok nadannia ta pozbavlennia statusu uchasnyka boiovykh dii osib, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilnist Ukrainy i braly bezposeredniu uchast v antyterrorystychnii operatsii, zabezpechenni yii provedennia chy u zdiisnenni zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh, zabezpechenni yikh zdiisnennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 serpnia 2014 r. № 413 «Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia ta pozbavlennia statusu uchasnyka boiovykh dii osib, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilnist Ukrainy i braly bezposeredniu uchast v antyterrorystychnii operatsii, zabezpechenni yii provedennia chy u zdiisnenni zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh, zabezpechenni yikh zdiisnennia»* [The procedure for granting and depriving the status of a participant in hostilities of persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took a direct part in the anti-terrorist operation, ensuring its implementation or in implementing measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation in Donetsk and Luhansk regions, ensuring their implementation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 20, 2014 № 413 "On approval of the Procedure for granting and depriving combatants of persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took direct participation in the anti-terrorist operation, ensuring its implementation or in the implementation of measures to ensure national security and defense, repulse and deter the armed aggression of the Russian Federation in Donetsk and Luhansk regions, ensuring their implementation"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-p#Text> (In Ukrainian)

2. *Pro vnesennia zmin do Poriadku nadannia statusu uchasnyka boiovykh dii osobam, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilnist Ukrainy i braly bezposeredniu uchast v antyterrorystychnii operatsii, zabezpechenni yii provedennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 chervnia 2015 r. № 425* [On amendments to the Procedure for granting the status of a participant in hostilities to persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took a direct part in the anti-terrorist operation, ensuring its implementation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 4, 2015 № 425]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2015-p/ed20150625#n9> (In Ukrainian)

3. *Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 serpnia 2014 r. № 413: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 liutoho 2020 r. № 76* [On amendments to the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 20, 2014 № 413: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 12, 2020 № 76]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2020-p#n13> (In Ukrainian)

4. *Kontseptsiiia rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 bereznia 2016 roku № 92/2016 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 4 bereznia 2016 roku «Pro Kontseptsiiiu rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy»* [The concept of development of the security and defense sector of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of March 14, 2016 № 92/2016 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 4, 2016" On the concept of development of the security and defense sector of Ukraine "]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (In Ukrainian)

5. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII* [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (In Ukrainian)

6. *Kontseptsiiia rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 bereznia 2016 roku № 92/2016 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 4 bereznia 2016 roku «Pro Kontseptsiiu rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy»* [The concept of development of the security and defense sector of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of March 14, 2016 № 92/2016 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 4, 2016" On the concept of development of the security and defense sector of Ukraine"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (In Ukrainian)

7. *Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 bereznia 1998 roku № 183/98-VR* [On the National Security and Defense Council of Ukraine: Law of Ukraine of March 5, 1998 № 183/98-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-vr#Text> (In Ukrainian)

8. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII* [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (In Ukrainian)

9. *Administratyvno-pravovyi status subiektiv zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Chumachenko S.V. dys. ... kand. jur. nauk* [Administrative and legal status of subjects of national security of Ukraine [Electronic resource]: Chumachenko SV dis. ... Cand. jur. Sciences]. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/12843> (In Ukrainian)

10. *Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 roku № 1932-XII* [On the Defense of Ukraine [Electronic resource]: Law of Ukraine of December 6, 1991 № 1932-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (In Ukrainian)

11. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (In Ukrainian)

12. *Pro tymchasovi slidchi komisii i tymchasovi spetsialni komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19 hrudnia 2019 roku № 400-IX* [About temporary investigative commissions and temporary special commissions of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine of December 19, 2019 № 400-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text> (In Ukrainian)

13. *Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 27 liutoho 2014 roku № 794-VII* [About the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine of February 27, 2014 № 794-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (In Ukrainian)

14. *Polozhennia pro Ministerstvo oborony Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 lystopada 2014 r. № 671 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo oborony Ukrainy»* [Regulations on the Ministry of Defense of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 26, 2014 № 671 "On approval of the Regulations on the Ministry of Defense of Ukraine"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-p#Text> (In Ukrainian)

15. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII* [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (In Ukrainian)

16. *Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 roku № 1934-XII* [On the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine of December 6, 1991 № 1934-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (In Ukrainian)

17. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII* [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (In Ukrainian)

18. *Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015 r. № 878 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy»* [Regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 28, 2015 № 878 "On approval of the Regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-p#Text> (In Ukrainian)

19. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII* [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (In Ukrainian)

20. *Pro Natsionalnu politsiuu: Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 roku № 580-VIII* [About the National Police [Electronic resource]: Law of Ukraine of July 2, 2015 № 580-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (In Ukrainian)

21. *Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 bereznia 2014 roku № 876-VII* [On the National Guard of Ukraine: Law of Ukraine of March 13, 2014 № 876-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (In Ukrainian)

22. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII* [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of May 12, 2015 № 389-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (In Ukrainian)

23. *Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 3 kvitnia 2003 roku № 661-IV* [About the State Border Guard Service of Ukraine: Law of Ukraine of April 3, 2003 № 661-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (In Ukrainian)

24. *Polozhennia pro Derzhavnu mihratsiinu sluzhbu Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 serpnia 2014 r. № 360 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu mihratsiinu sluzhbu Ukrainy»* [Regulations on the State Migration Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 20, 2014 № 360 "On approval of the Regulations on the State Migration Service of Ukraine"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-p#Text> (In Ukrainian)

25. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII* [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (In Ukrainian)

26. *Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku № 2229-XII* [About the Security Service of Ukraine: Law of Ukraine of March 25, 1992 № 2229-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (In Ukrainian)

27. *Pro rozvidku: Zakon Ukrainy vid 17 veresnia 2020 roku № 912-IX* [About intelligence: Law of Ukraine of September 17, 2020 № 912-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (In Ukrainian)

28. *Pro derzhavnu okhoronu orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy ta posadovykh osib: Zakon Ukrainy vid 4 bereznia 1998 roku № 160/98-VR* [On State Protection of Public Authorities of Ukraine and Officials: Law of Ukraine of March 4, 1998 № 160/98-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-vr#Text> (In Ukrainian)

29. *Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnogo zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy: Zakon Ukrainy 23 liutoho 2006 roku № 3475-IV* [On the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine: Law of Ukraine of February 23, 2006 № 3475-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text> (In Ukrainian)

30. *Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy 9 kvitnia 1999 roku № 586-XIV* [On local state administrations: Law of Ukraine of April 9, 1999 № 586-XIV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (In Ukrainian)

Субъекты обеспечения национальной безопасности в Украине

Гданов И.Р. email: alinadenysova99@gmail.com

аспирант кафедры административного права и административного процесса
Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Изучается система субъектов национальной безопасности. В статье рассматриваются основы обеспечения национальной безопасности государства, которая является важнейшим инструментом сохранения государственности, суверенитета и территориальной целостности от посягательств внешних врагов и их воздействия на внутривластную ситуацию в государстве.

Определено функциональное участие органов государственного управления в сфере национальной безопасности и обороны, которое касается общественного контроля в соответствующей сфере и предусматривает участие граждан Украины в гражданском контроле через общественные объединения, членами которых они являются, через депутатов местных советов лично путем обращения к Уполномоченному Верховной Рады Украины по правам человека или в государственные органы в порядке, установленном Конституцией Украины, Законом Украины "Об общественных объединениях" и другими законами Украины. Обосновано, что граждане Украины посредством участия в выборах, референдумах и других формах непосредственной демократии, а также через органы государственной власти и органы местного самоуправления, которые они избирают, преследуют национальные интересы, добровольно и при выполнении конституционных обязанностей законодательство Украины Украина по обеспечению своей национальной безопасности; как непосредственно, так и через объединения граждан обращать внимание общественных и государственных учреждений на опасные явления и процессы в различных сферах жизни страны; защищать свои права и интересы, а также собственную безопасность законным способом и законными средствами.

Предлагается создать реальную, законодательно закрепленную возможность реализации гражданами своего права на личное участие в обеспечении национальной безопасности государства.

Определено, что важным элементом обеспечения национальной безопасности государства является четкое разграничение функций и полномочий между всеми субъектами, ответственными за реализацию соответствующих мер, и обеспечение эффективности их обязанностей.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность государства, обеспечение национальной безопасности государства, реализация, военная доктрина, Стратегия национальной безопасности.

THE SUBJECT OF ILLEGAL HANDLING OF WEAPONS, AMMUNITION, EXPLOSIVES AND EXPLOSIVE DEVICES AND ITS "TRACE PATTERN"

Movchan R.V.

graduate student of the Private joint-stock company
"Higher educational institution "Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, Ukraine
email: mrv_sb@ukr.net

Abstract. Based on the analysis of scientific sources from forensics, the article defines and investigates the subject of illegal handling of weapons, ammunition, explosives and explosive devices, as well as its typical traces as basic elements of forensic characteristics. offenses provided for by Art. 263 of the Criminal Code of Ukraine, their importance in the construction of investigative versions aimed at establishing the circumstances of a criminal offense and the persons who committed it is determined.

Keywords: forensic characteristics, object, illegal handling, weapons, ammunition, explosives, explosive devices, traces, investigation.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце серед елементів криміналістичної характеристики незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами посідають відомості про предмет злочинного посягання. Взагалі, будь-який предмет, у тому числі й зброя (вогнепальна чи холодна), бойовий припас або вибухова речовина, має певні характеристики (кількісні та якісні), що впливають на вибір способів учинення і приховування кримінальних правопорушень, місць їхнього вчинення, спосіб дій злочинців, а також обумовлює механізм слідоутворення.

До якісних ознак предмета кримінального правопорушення можна віднести: 1) ті, що відображають матеріальний склад і природу речі: а) що зумовлюють застосування науково-технічних засобів (електромагнітні, рентгеноскопічні, теплові, люмінесцентні та інші властивості); б) що зумовлюють застосування тактичних прийомів розслідування, як-то загальні й особливі умови збереження та транспортування речей; супутні об'єкти (тара, упаковка, товарні ярлики, комплектні відомості, технічні паспорти тощо); 2) ті, що характеризують соціальну сутність речі: продукт збуту (реалізації), вартість (ціна), дефіцитність, можливість збуту та інші; а до кількісних: довжину, ширину, вагу, обсяг, висоту.

Пленум Верховного Суду України постановив, що при вирішенні питання, які види зброї належать до вогнепальної, а також чи є незаконним поводження з нею, судам необхідно керуватися Положенням про дозвільну систему (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 з подальшими змінами), Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів (затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 662; зі змінами, внесеними наказом від 13 квітня 1999 р. № 292) [1] та іншими нормативними актами [2].

Зокрема, у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду № 3 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» зазначено, що відповідно до названої Інструкції та інших нормативних актів до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262-264, 410 КК України, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї – як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей) [2].

Проте, виходячи з конституційних положень, що, по-перше, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19), а по-друге, що виключно законами України визначаються, зокрема, правовий режим власності [3] та діяння, які є кримінальними правопорушеннями та відповідальність за них [4], спеціальні правила поводження з вогнепальною зброєю, як і визначення її поняття, мають бути закріплені виключно у відповідному законі. Адже згідно зі ст. 178 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) всі речі, тобто предмети матеріального світу, можуть вільно передаватися від особи до особи, окрім тих, обіг яких заборонений або обмежений законом [5].

Таким чином, оскільки закону, який обмежує обіг зброї і встановлює дозвільний порядок володіння, користування та розпоряджання нею, немає, то можна й припускати про відсутність її об'єкта кримінально-правової охорони ст. 262–263-1 КК України [4], а дії щодо, яких у чинному законі (не Кримінальному кодексі України) не встановлено будь-яких правил, не можуть вважатися незаконними, а отже, і кваліфікуватися за певною кримінально-правовою нормою як злочин [6, с. 74].

Виходячи з викладеного, ми підтримуємо вчених [7, с. 90], що актуалізують необхідність прийняття відповідного Закону України «Про зброю». Крім того, законодавча регламентація правового режиму зброї має полягати в перерахуванні її видів та детальному визначенні ознак, що вказують на її призначення і мету, з якою вона виготовлена [8, с. 233].

Відповідно до науково-практичного коментаря до КК України [9, с. 598], вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) – зброя, в якій снаряд (куля, шрот) приводиться в рух миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої пальної суміші). Основною ознакою вогнепальної зброї є відповідність призначенню ураження живої цілі, знищення чи пошкодження навколишнього середовища та наявність достатньої кінетичної енергії для цього. Саме через призначення не є предметом злочинів, відповідальність за які настає за ст. 262 та 263 КК України, пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), ракетниці, вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, а також пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії. До останніх належать такі пістолети і револьвери вітчизняного виробництва, які виготовлені у встановленому законом порядку, що за конструкцією призначені тільки для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, і не можуть використовуватися для стрільби бойовими патронами (зброя травматичної дії) [10]. При цьому їх конструкція має забезпечувати неможливість взаємозаміни основних частин бойової і спортивної вогнепальної зброї [11, с. 88].

Практика розслідування кримінальних правопорушень показує, що безпосередніми предметами злочинного посягання зазвичай (72 %) є автомати: Калашникова – усіх моделей, карабін «Сайга», пістолет-кулемет системи Шпагина (ПКШ) «Скорпіон», пістолет-кулемет «Узі» та ін.; гранатомети: СПГ-9, РПГ-7, РПГ - 18, РПГ - 22, РПГ – 26; пістолети: «Glock», «Beretta», «Colt», «Browning», «CZ», «Astra», «Bersa», «Grand Power», «Макарова», «Токарева», а також сигнальні (стартові) пістолети, перероблені у вогнепальну зброю («Zoraki», «Atmaka», «Kral», «Blow» та револьвери: «Наган», «Smith & Wesson»; рушниці: мисливські, «Мосіна», СВТ, СВД, DSR та ін.).

Холодна зброя (ч. 2 ст. 263 КК України) – предмети, що відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, які справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюваний або ударний ефект (багнет, стилет, фінський ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі силою м'язів людини або дією механічного пристрою [9, с. 600].

Відповідно до матеріалів кримінальних проваджень, у злочинному середовищі існує великий попит на штик-ножі, кастети, кортики, стилети та кинджали (72 % вивчених кримінальних проваджень).

Бойові припаси – патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші зібрані вироби, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи вчинення вибуху [9, с. 598].

Правоохоронці зазвичай виявляють патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, а також гранати: Ф-1, РГД-5, РГН, ВОГ-25, та постріли для підствольних гранатометів СПГ-9, РПГ-7 – 62 %. Найменш популярними є патрони кал. 6,35 мм (0,6 %), які призначені для стрільби з пістолета «Browning», та мисливські патрони (1,5 %) кал. 12, 16, 20, 24 мм, що є бойовими припасами для мисливської вогнепальної зброї (рушниці) відповідного калібру. Також у поодиноких випадках (0,09 %) зустрічаються факти виявлення та вилучення крупнокаліберних патронів (кал. 14,5 мм) з кулями БЗТ (бронебійно-запально-трассуючими (57-БЗТ-561-С)) до протитанкової ручної рушниці Дегтярьова та Сімонова, крупнокаліберних ручних кулеметів Владімірова КПВ, КПВТ.

Вибухові речовини – порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки чи суміші, здатні вибухнути без доступу кисню [9, с. 599]. Потужність вибухових пристроїв залежить від можливостей злочинців у виготовленні чи придбанні відповідної кількості вибухової речовини та наявному об'ємі для її розміщення [12, с. 54]. Для вчинення вибухів, злочинці використовують різні типи, а саме: промислові (тротил, пластид, амоніт тощо) – 32 %; саморобні (на основі аміачної чи калієвої селітри та цукру, алюмінієвої пудри тощо) – 36 %.

Залежно від фізичних і хімічних властивостей вибухових речовин, визначаються певні обмеження з їх поводженням. Наприклад, ініціюючі речовини потребують вкрай обережного поводження щодо механічного впливу (удару, тертя тощо) та недопущення виникнення поблизу зарядів відкритого вогню,

іскор тощо. Бризантні вибухові речовини не такі чутливі до зовнішнього впливу, вони не вибухають під час удару чи при падінні на тверду поверхню [13, с. 28].

Вибухові пристрої являють собою поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для його здійснення (електродетонатор, капсуль-детонатор, вогнепровідний і детонаційний шнури тощо) та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому вони придатні для застосування [9, с. 599; 13, с. 32].

За способом виготовлення вибухові пристрої, на нашу думку, можна поділити на три групи: промислові, саморобні, перероблені.

Вибухові пристрої промислового виготовлення – це пристрої, виготовлені на спеціально призначених для цього підприємствах із застосуванням промислової технології згідно з нормативно-технічною документацією [14]. Саморобні вибухові пристрої – це пристрої, виготовлені в побутових умовах з використанням звичайних інструментів із підручних матеріалів [15, с. 142]. Перероблені вибухові пристрої – це пристрої промислового виготовлення, що піддалися реконструкції саморобним шляхом, наприклад, перероблення боєприпасів, зміна конструкції засобів вибуху тощо. Унаслідок перероблення змінюються окремі елементи промислового вибухового пристрою, а отже, він набуває нових властивостей, якісних характеристик і призначення [14].

За формою заряди вибухових речовин поділяють на фігурні та кумулятивні; за розмірами – на зосереджені та подовжені (лінійні). Відповідно, вибухові пристрої за показниками вражаючої дії поділяють на: кругової та спрямованої дії. За ознаками впливу вибуху на навколишню обстановку розрізняють та враховують бризантну й фугасну дії, повітряну ударну хвилю, осколковий вплив, а для потужних зарядів (понад 50 кг у типовому еквіваленті) – додатково термічний і сейсмічний вплив [13, с. 27].

Бризантний вплив зумовлений дрібною дією продуктів вибуху в зоні, яка обмежується 2 – 5 радіусами заряду вибухової речовини. Наслідками бризантної дії на навколишню обстановку є руйнування навколо заряду елементів вибухового пристрою, дроблення міцних металевих оболонок та навколишніх об'єктів обстановки. Фугасний вплив виникає внаслідок швидкого розширення газоподібних продуктів вибуху. Такі продукти вибуху мають потужну вражаючу силу. Розміри фугасного впливу залежать від марки, маси й конфігурації заряду вибухової речовини, конструктивних особливостей навколишніх об'єктів та їх міцних властивостей. Ударна хвиля супроводжується руйнуванням споруд і відкиданням предметів обстановки. В умовах забудови спорудами, ударна хвиля, передусім, руйнує віконне скло та відкидає осколки з великою швидкістю. Осколкова дія супроводжується швидким розлітанням уламків, які утворюються від руйнування елементів вибухового пристрою та предметів навколишньої обстановки. Термічний вплив виникає внаслідок теплової та запальної дії газів і розігрітих до високої температури осколків та відображається виникненням на навколишніх об'єктах ознак плавлення та підпалу окремих предметів і речовин. Сейсмічний вплив супроводжується утворенням тріщин на стінах будинків, частковим або повним руйнуванням сейсмічно нестійких споруд. [13; 16; 17].

Серед злочинних угруповань, у тому числі й терористичних, як засіб вибуху набуває поширення застосування вибухових пристроїв із використанням автомобілів, авіації, залізничного транспорту. Більше того, в окремих випадках транспортні засоби, споряджені великими зарядами вибухової речовини, є потужнішими вибуховими пристроями.

Порівняльний аналіз учинення вибухів в Україні та в ряді інших країн, зокрема, в Іраку засвідчив, що здебільшого вибухи мають схожий характер та здійснюються з використанням начинених вибухівкою автомобілів, мотоциклів, моторолерів тощо.

Тактичні прийоми використання автотранспорту як потужного вибухового пристрою можна умовно поділити на дві складові: по-перше, коли замінованим автотранспортом керує злочинець; по-друге, коли такий автотранспорт припаркований і вибух вчиняється шляхом використання часових механізмів, за допомогою проводів чи радіоканалом. У залізничному транспорті вчиняються вибухи як особисто злочинцями, так і шляхом залишення вибухових пристроїв у непомітних для пасажирів місцях.

Ще одним із елементів криміналістичної характеристики незаконного поведіння зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами є відповідна «слідова картина». Тобто, слідова інформація про кримінальне правопорушення, яка знаходить свій прояв як у змінах в матеріальній обстановці на місці вчинення кримінально-протиправних дій, так і в пам'яті людей й відображає, яким саме способом правопорушник учинив кримінальне правопорушення, які знаряддя і засоби використовував. Саме тому, на наш погляд сліди в криміналістичній методиці доцільно розглядати у взаємозв'язку із способами вчинення кримінального правопорушення, за принципом прямих і зворотних зв'язків: від вивчення слідів – до пізнання способу та інших обставин кримінального правопорушення; від знань про спосіб – до пошуку, виявлення та дослідження слідів.

На думку Р. С. Белкіна, сліди кримінального правопорушення є важливим відображенням злочинної діяльності. Традиційно вони поділяються на матеріальні (відбитки події на предметах, зміна обстановки події) та ідеальні (відбитки події у свідомості людей) [18, с. 308].

Однак криміналісти виділяють й інший термін – слідова картина як сукупність матеріальних та ідеальних слідів кримінального правопорушення: відбиття в пам'яті людей [19], тобто такий, що включає типовий опис слідів кримінального правопорушення в широкому розумінні.

Власне поняття «слідова картина» вперше використав у криміналістиці М. В. Салтевський, який зазначив, що слідова картина у широкому її розумінні утворюється як наслідок вчинення злочину та є одним із елементів криміналістичної характеристики. Зазначене поняття дещо умовне, близьке до поняття «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», що включає як матеріальні, так і ідеальні відображення [20, с. 150–151].

Розмаїття способів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, або вибуховими речовинами створює умови для утворення слідів на стадіях підготовки, вчинення та приховування слідів даного злочину.

Ідеальні сліди – це відображення події або його елементів у свідомості підозрюваного, свідка, потерпілого, уявний образ сприйнятого. Ідеальні сліди утворюються у свідомості свідків та підозрюваних на всіх етапах вчинення кримінального правопорушення. Достовірність ідеальних слідів залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів, які необхідно враховувати при підготовці до допиту. З цього випливає, що єдиним носієм ідеальних слідів є людина, у свідомості якої здійснюється ідеальне відображення. При цьому такі сліди недоступні для безпосереднього сприйняття слідчим, а тому можуть бути відтворені у ході проведення слідчих (розшукових) дій вербального характеру (допит) [21, с. 327].

Залежно від змісту отриманих даних про кримінальне правопорушення та осіб, які причетні до нього, можна виділити такі категорії осіб: а) які брали участь у незаконному поводженні зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; б) які були свідками цієї події; в) яким відомі обставини, що передували вчиненню кримінального правопорушення; г) які безпосередньо спостерігали за процесом підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що типовими носіями ідеальних слідів є особи, з якими винного пов'язують особисті відносини (79 %), зокрема, родичі, співмешканці, сусіди, друзі, співучасники, а також інші особи, які випадково стали свідками злочинної діяльності (21 %).

Однак, у більшості випадків слідами незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями є безпосередньо виявлена зброя, її складові, у тому числі приладдя до неї (кобури, чохла, футляри, кейси тощо, штучні схованки, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої, а при розслідуванні пов'язаних кримінальних правопорушень – сліди її використання: пошкодження на перешкодах, тілесні ушкодження на потерпілих, сліди вибуху, горіння та пострілу (кулі, гільзи, кульові та дробові пробоїни, вм'ятини, розриви та обпалення навколо пробоїн, роздуття ствола зброї, залишені частинки порохового напилювання або інших порошоків тощо).

Виходячи з аналізу емпіричного матеріалу, сліди кримінального правопорушення щодо незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями можна класифікувати на такі групи:

– придбання, передача, збут: гроші, спеціальна речовина на грошах та руках злочинця, аудіо-відеозапис затримання збувальника на гарячому, документи на право торгівлі, володіння зброєю;

– виготовлення та ремонт кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї: інструменти чи обладнання з переробки, обробки, виготовлення металевих виробів, документи з кресленнями конструкції холодної зброї, частини зброї та комплектуючих виробів, речовини та компоненти для виготовлення такої зброї;

– незаконне зберігання, переміщення (носіння, транспортування, перевезення, пересилання): підроблені документи на право володіння, переміщення зброї, футляри, ящики, пакети, одяг та інші речі, тайники, схованки зі слідами металізації, мастила та інших речовин, що виникли від контакту зі зброєю [22, с. 59];

Залежно від наведених вище способів виведення зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв із законного обігу, можна додатково виділити такі сліди:

1) у випадку викрадення таких предметів: сліди зламу на перешкодах, сліди рук, взуття, біологічні відділення людини, аудіо- відеозапис рухів, дій та зовнішності;

2) у випадку вимагання: документи, SMS-повідомлення з погрозами застосування насильства та вимагання зброї, аудіо- відеозапис розмов вимагача із потерпілим, а також передачі грошей під час затримання злочинця, спеціальна речовина на зброї та руках затриманого;

3) у випадку привласнення, зловживання службовим становищем: частково або повністю підроблені документи щодо обліку, зберігання, транспортування, ремонту, знищення зброї.

Висновки. Предметом злочинного посягання є вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) – зброя, в якій снаряд (куля, шрот) приводиться в рух миттєвим звільненням хімічної енергії

заряду (пороху або іншої пальної суміші), основною ознакою якої є відповідність призначенню ураження живої цілі, знищення чи пошкодження навколишнього середовища та наявність достатньої кінетичної енергії для цього; холодна зброя (ч. 2 ст. 263 КК України) – предмети, що відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, які справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюваний або ударний ефект, конструктивно призначені для ураження живої цілі силою м'язів людини або дією механічного пристрою; бойові припаси – патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші зібрані вироби, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи вчинення вибуху; вибухові речовини – порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки чи суміші, здатні вибухнути без доступу кисню та вибухові пристрої які являють собою поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для його здійснення (електродетонатор, капсуль-детонатор, вогнепровідний і детонаційний шнури тощо) та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому вони придатні для застосування.

Матеріальні сліди незаконного поводження із зазначеними предметами озброєння було розподілено на такі групи: 1) придбання, передача, збут: гроші, спеціальна речовина на грошах та руках злочинця, аудіо- відеозапис затримання збувальника на гарячому, документи на право торгівлі, володіння зброєю; 2) виготовлення та ремонт кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї: інструменти чи обладнання з переробки, обробки, виготовлення металевих виробів, документи з кресленнями конструкції холодної зброї, частини зброї та комплектуючих виробів, речовини та компоненти для виготовлення такої зброї; 3) незаконне зберігання, переміщення (носіння, транспортування, перевезення, пересилання): підроблені документи на право володіння, переміщення зброї, футляри, ящики, пакети, одяг та інші речі, тайники, схованки зі слідами металізації, мастила та інших речовин, що виникли від контакту зі зброєю.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що типовими носіями ідеальних слідів є працівники правоохоронних органів, які виявили кримінальне правопорушення, або першими прибули на виклик та особи, з якими підозрюваного пов'язують особистісні відносини (79 %), зокрема, родичі, співмешканці, сусіди, друзі, співучасники, а також інші особи, які випадково стали свідками злочинної діяльності (21 %). Звертається увага на важливість виявлення, вилучення і дослідження електронних джерел, які містять слідову інформацію, у випадку вчинення збуту зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв із використанням комп'ютерних технологій, онлайн банків та мережі Інтернет.

References:

1. *Instruktsiia pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovyykh materialiv: zatverdzhena nakazom MVS № 662 vid 21 serp. 1998 r.* [Instructions on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and cooled weapons, devices of domestic production for firing cartridges, equipped with rubber or similar in their properties metal projectiles of non-lethal action, and cartridges for them, and as well as ammunition for weapons, main parts of weapons and explosive materials: approved by order of the Ministry of Internal Affairs No. 662 of August 21 1998]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>. (In Ukrainian)

2. *Pro sudovu praktyku pro vykradennia ta inshe nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy prypasamy, vybukhovymy rehovynamy, vybukhovymy prystroiamy chy radioaktyvnymy materialamy : postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 26 kvit. 2002 r. № 3* [On judicial practice on kidnapping and other illegal handling of weapons, ammunition, explosives, explosive devices or radioactive materials: resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated April 26. 2002 No. 3]. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/3F0C5F7A2A7948D256C9600464B2F?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=3F0C5F7A2A7948D7C2256C9600464B2F&Count=500&>(In Ukrainian)

3. *Konstytutsiia Ukrainy: Osnovnyi Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. Verkhovna Rada Ukrainy* [Constitution of Ukraine: Basic Law of Ukraine dated June 28 1996 Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>. (In Ukrainian)

4. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 05 kvit. 2001 r. № № 2341-III. Verkhovna Rada Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine: Law dated April 5 2001 No. No. 2341-III. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1469257658644343>. (In Ukrainian)

5. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 16 sich. 2003 r. Verkhovna Rada Ukrainy* [Civil Code of Ukraine: Law of January 16 2003 Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (In Ukrainian)

6. Tarasenko O. S. (2017) *Rozsliduvannia nezakonnoho povodzhennia z vohnepalnoiu zbroieiu, shcho vchyniaetsia zlochynnymy obiednanniamy: dys. ...dok. yuryd. nauk* [Investigation of illegal handling of firearms committed by criminal associations: dissertation. ...dock. law of science]. Kyiv. 2017. 283 p. (In Ukrainian)
7. Kofanov A. V. (2018) *Pryiniattia Zakonu Ukrainy «Pro zbroiu» yak skladova zabezpechennia konstytutsiinykh ta nadnatsionalnykh prav i svobod hromadian. Reformuvannia natsionalnoi bezpeky: istoriia, suchasnist, perspektyvy: mater. II pidsumk. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 18 trav. 2018 r.)* [Adoption of the Law of Ukraine "On Weapons" as a component of ensuring constitutional and supranational rights and freedoms of citizens. Reforming national security: history, modernity, prospects: Mater. II summary. science and practice conf. (Kyiv, May 18, 2018)]. Kyiv: in-t UDO KNU im. Tarasa Shevchenka, 2018. P. 89-92. (In Ukrainian)
8. Bondar V. S. (2015) *Shliakhy optymizatsii informatsiino-analitychnoho zabezpechennia rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh iz vykorystanniam vohnepalnoi zbroi* [Ways to optimize information and analytical support for the investigation of criminal offenses committed with the use of firearms]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka* [Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Oh Didorenko]. 2015. Vyp. 1. P. 232–241. (In Ukrainian)
9. Dzhuzha O. M., Savchenka A. V., Chernieia V. V. (2018) *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2018. 1104 p. (In Ukrainian)
10. Shapovalova V. S. (2015) *Poniattia, spivvidnoshennia ta klasyfikatsiia kryminalnoi zbroi (kryminalistychnyi aspekt): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk* [The concept, relationship and classification of criminal weapons (forensic aspect): autoref. thesis ... candidate law of science]. Kryvyi Rih, 2015. 19 p. (In Ukrainian)
11. Kizimenko Ye. V. (2019) *Nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovyimy pryypasamy, abo vybukhovymy rehovynamy: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia (st. 263 KK Ukrainy): dys. kand. yuryd. nauk.* [Illegal handling of weapons, ammunition, or explosives: criminological characteristics and prevention (Article 263 of the Criminal Code of Ukraine): dissertation. Ph.D. law of science] Kharkiv. 2019. 229 p. (In Ukrainian)
12. Kyrychenko O. A. (2013) *Bazysni oznaky, poniattia i klasyfikatsiia kryminalnoi zbroi: leksiia* [Basic features, concepts and classification of criminal weapons: lecture]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2013. 348 p. (In Ukrainian)
13. Pashchenko V. I., Kobets M. V., Ishchenko A. V. ta in. (2010) *Zasoby ta sposoby protydiv terorystychnym aktam, uchynenym iz zastosuvanniam vybukhovykh prystroiv: navch.-prakt. posib.* [Means and methods of combating terrorist acts committed with the use of explosive devices: educational and practical. manual] K. : Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav. 2010. 159 p. (In Ukrainian)
14. Kobets M. V. (2006) *Naukovo-tekhniche zabezpechennia rozkryttia ta rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh z vybukhamy: dys. ... kand. yuryd. nauk* [Scientific and technical support for disclosure and investigation of crimes related to explosions: thesis. ... candidate law of science]. Kyiv, 2006. 196 p. (In Ukrainian)
15. Kobets M. V. (2007) *Vybukhovi prystroi: vdoskonalennia tlumachennia ta klasyfikatsii u vybukhotekhnichnii ekspertyzi* [Explosive devices: improvement of interpretation and classification in explosives expertise]. *Kryminalistychnyi visnyk* [Forensic Herald]. 2007. №1 (7). P. 139–144. (In Ukrainian)
16. Pashchenko V. I., Sadchenko O. O., Svystunov O. Ya., Khomko R. L. (2003) *Poshuk ta zneshkodzhennia vybukhovykh prystroiv i rehovyn : prohrama spetsialnoho kursu dlia fakhivtsiv ekspertnoi sluzhby MVS Ukrainy* [Search and disposal of explosive devices and substances: program of a special course for specialists of the expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Kyiv, 2003. 15 p. (In Ukrainian)
17. Pashchenko V. I. ta in. (2004) *Ohliad mistv podii za faktamy vybukhiv : dovidkovo-metod. posib.* [Survey of event sites according to the facts of explosions: a reference method. manual] Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2004. 69 p. (In Ukrainian)
18. Belkyn R. S. (1997) *Kurs kryminalistyky. Tom 3: Kryminalistycheskye sredstva, pryemy u rekomendatsyy* [Course of criminalistics. Volume 3: Forensic tools, methods and recommendations]. M.: Yuryst', 1997. 480 p. (In Russian)
19. Volobuiev A. F. *Kryminalistyka : pidruchnyk. Biblioteka ukrainskykh pidruchnykiv* [Forensic science: a textbook. Library of Ukrainian textbooks]. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/424-krimnalistyka-volobuiev-af.html>. (In Ukrainian)
20. Saltevs'kyi M. V. (1994) *Navchalno-dovidkovyi posibnyk z kryminalistyky* [Training and reference manual on criminology]. Kyiv : VIPOL, 1994. 180 p. (In Ukrainian)
21. *Kryminalistyka: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. K. O. Chaplynskyi, O. V. Luskatov, I. V. Pyrih, V. M. Pletenets, Yu. A. Chaplynska. 2-e vyd, pererob. i dop.* [Forensics: tutorial. for students higher education closing / K. O. Chaplynskyi, O. V. Luskatov, I. V. Pyrih, V. M. Pletenets, Yu. A. Chaplynska. 2nd edition, revision. and additional]. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD, 2017. 480 p. (In Ukrainian)
22. Shcherbakovskiy M. H., Andrieiev D. V. (2021) *Rozsliduvannia nezakonnoho obihu zbroi: monohrafiia* [Investigation of illegal arms trafficking: monograph]. Kharkiv, 2021. 192 p. (In Ukrainian)

**Предмет незаконного обращения с оружием, боевыми припасами,
взрывчатыми веществами и взрывными устройствами и их
«следовая картина»**

Мовчан Руслан Владимирович, email: mrv_sb@ukr.net

соискатель ЧАО «Высшее учебное заведение «Межрегиональная Академия управления персоналом», г. Киев, Украина

Аннотация. На основании анализа научных источников по криминалистике в статье определен и исследован предмет незаконного обращения с оружием, боевыми припасами, взрывчатыми веществами и взрывными устройствами, а также его типовые следы как базовые элементы криминалистической характеристики правонарушений, предусмотренных ст. 263 УК Украины, определено их значение в построении следственных версий, направленных на установление обстоятельств уголовного правонарушения и лиц, его совершивших.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, предмет, незаконное обращение, оружие, боевые припасы, взрывчатые вещества, взрывные устройства, следы, расследование.

SUBJECT AND TRACING PATTERN OF CARGO THEFT ON RAIL TRANSPORT IN UKRAINE

Vaskivskiy Andriy O.

graduate student of the Private joint-stock company

"Higher educational institution "Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv, Ukraine

email: Stav_sv@i.ua

Abstract. The article focuses on the fact that the theft of goods on railway transport is defined by a set of specific forensic signs that determine the object of the offense, the method and circumstances of the commission of the criminal offense, the trace pattern and the characteristics of the criminal. It was found that the cargo is material assets transported by railway transport in specially designed railway rolling stock, among which the products of the light and printing industry, agriculture, mechanical engineering, food, chemical, metallurgical, forestry, woodworking, pulp and paper, metalworking, fuel and energy industries, as well as construction materials and products. The specified items of criminal trespass have their own characteristics due to the weight, destination and location of the cargo, which affects the choice of methods of preparation, committing and hiding thefts, the way criminals act, and also reflects the mechanism of trace formation.

The importance of the analysis of material and ideal traces in the practice of investigation of such types of thefts is emphasized, which contributes to putting forward versions about the identity of the criminal, places of storage of stolen goods and effective planning of the investigation. According to practical workers of pre-trial investigation and investigation bodies, the vast majority of evidence of the commission of a criminal offense is obtained by studying physical traces at the scene without excluding the value of ideal traces.

It is proposed to divide material traces into the following groups: traces at the place of parking of goods on railway transport; traces of penetration into the wagons; traces of the criminal and tools of the criminal offense; other traces (in particular, vehicles used to transport stolen property).

Keywords: theft, cargo, transport, railway, forensic characteristics, object, traces, investigation.

Проблема дослідження. За рівнем суспільної значущості залізничний транспорт займає одне з провідних місць у сфері соціальних функцій, забезпечуючи матеріальну складову комунікативної системи суспільства. Даним видом транспорту користується практично все населення і всі господарюючі суб'єкти. Як інфраструктурна галузь народного господарства, залізничний транспорт об'єднує окремі регіони країни в єдиний політичний і економічний простір. Серед усіх видів транспортних засобів пасажирський залізничний транспорт займає провідне місце не тільки за обсягом перевезень, але й за надійністю та універсальністю обслуговування економіки держави і населення.

Однак, соціально-економічні явища та військові події останнього десятиріччя призвели до зниження життєвого рівня громадян, збільшення безробіття, і як наслідок, злочинності. В умовах поляризації прибутків та підвищення ролі матеріальних цінностей в житті суспільства, у розкрадачів все більший інтерес викликають залізничні перевезення, що привертають увагу злочинців різноманітністю, відносною доступністю та високою ліквідністю окремих видів вантажу. Втім, серед криміналістичних публікацій важко знайти ґрунтовні дослідження з проблематики розслідування таких кримінальних правопорушень. Саме тому, визначення предмета злочинного посягання та слідової картини насамперед, сприятиме формуванню відповідної структури криміналістичної характеристики крадіжок вантажів на залізничному транспорті.

Мета статті – здійснення теоретико-методологічного аналізу сутності предмета крадіжки вантажу на залізничному транспорті в Україні й вивчення криміналістичних особливостей слідової картини.

Виклад основного матеріалу. Методику розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті України, відповідно до класифікації прийнятої в науці криміналістиці, слід віднести до числа внутрішньо-видових методик, оскільки її рекомендації найбільше наближені до потреб практики та дозволяють сформулювати чіткий алгоритм дій слідчого в типових слідчих ситуаціях. Передумовою формування відповідної методики, стали розвиток залізничних магістралей. Нині, в Україні на залізничному транспорті діє єдина тарифно-статистична номенклатура, що передбачає перевезення продукції сільського господарства; лісової деревообробної і целюлозно-паперової промисловості; продукції паливно-енергетичної промисловості; мінеральної сировини, мінерально-будівельних матеріалів і виробів; продукції машинобудування, приладобудування і металообробної промисловості; продукції хімічної та харчової промисловості тощо.

З огляду на це, залізничний транспорт – це виробничо-технологічний комплекс підприємств залізничного транспорту, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо [10].

Серед елементів криміналістичної характеристики крадіжок на залізничному транспорті особливе місце посідає предмет злочинного посягання, яким є вантаж. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» – це матеріальні цінності, що перевозяться залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього залізничному рухомому складі [10]. Тобто, вантаж, як і інші предмети матеріального світу, має специфічні ознаки фізичного (можливості вилучення, привласнення, споживання, пошкодження, знищення), економічного (має мінову, споживчу вартість й здатне задовольняти потреби людини і суспільства) та юридичного характеру (є чужим для винного, тобто належить за правом власності іншій особі та не є предметом кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК України)[6, с. 416].

Враховуючи, що при розслідуванні такої криміналістичної характеристики, є здебільшого вихідним (оскільки початковими є відомості про зникнення вантажу), то саме з аналізу викраденого, можливі здійснення організація розшуку підозрюваних, викраденого, виявлення шляхів його збуту, відшкодування матеріальних збитків тощо [1, с. 32].

З аналізу кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення крадіжок на залізничному транспорті у регіонах, де зосереджені найбільші вузлові станції (Київ, Харків, Львів, Дніпро, Одеса, Кривий Ріг тощо) встановлено, що на обрання предмета злочинного посягання впливає низка чинників, до яких можна віднести:

1) регіональність походження вантажів – предметом крадіжки є головним чином продукція тієї промисловості, що переважає в регіоні де було учинено кримінальне правопорушення;

2) сезонність – предмет крадіжки, зокрема, сільськогосподарської продукції та інших культур, мінерал і добрив залежить від пори року;

3) економічна доцільність та споживча цінність – предмет крадіжки зумовлений зростанням номінальної вартості продукції, зменшенням, або збільшенням перевезень її залізницею.

Перевезені матеріальні цінності характеризуються кількісними і якісними ознаками, що зумовлюють спосіб упакування, умови навантаження, вивантаження, техніку перевезення і режим зберігання. Наведені ознаки доцільно покласти в основу криміналістичної класифікації предметів злочинного посягання, що дасть змогу об'єднати вантажі у певні групи, насамперед: 1) негабаритні (довгомірні); 2) важковагові; 3) легковагові.

На нашу думку, саме кількісні показники, з криміналістичної точки зору, мають переважне значення для розслідування таких кримінальних правопорушень, оскільки за розмірами викрадених матеріальних цінностей можна встановити тип одиниці рухомого складу, спосіб підготовки, вчинення та приховування крадіжок, а також сформулювати версії щодо потенційних місць зберігання майна. Крім цього, викрадення великогабаритного вантажу (або вантажу у великих розмірах), безпосередньо свідчить про вчинення крадіжки групою осіб, у складі якої діють службові особи Укрзалізниці та з використанням допоміжного транспорту.

Додатково, залежно від ступеня захисту, вантажі на залізничному транспорті можна класифікувати наступним чином:

1) наваловальні – вантажі, перевезені без обліку місць (основна маса таких матеріальних цінностей перевозиться на відкритому рухомому складі, зокрема, кам'яне вугілля, чорні метали, деревина, металобрухт тощо) [8];

2) насипні – «хлібні» (жито, пшениця, овес, борошно) та інші вантажі (насіння соняшника і бобових культур, мірошницькі і зернові відходи, комбікорм), що перевозяться без обліку місць в критих вагонах або вагонах-зерновозах, муковозах;

3) наливні – рідкі вантажі (спирт, бензин, дизельне паливо, мазута, олія, кислоти та ін.), що перевозяться в цистернах та бункерних піввагонах.

Необхідно додати, що більша частина наливних вантажів належить до групи небезпечних, оскільки при порушенні правил поведінки з ними вони можуть стати причиною вибуху, пожежі, отруєння або опіків, а також спричинити псування інших вантажів, рухомого складу, споруд тощо [11].

4) пакетні – «тарно-штучні» вантажі (лікєро-горілані та тютюнові вироби, порцелянові вироби, сіль, цукор тощо), що перевозяться в критому рухомому складі. Для їхнього пакетування використовуються мішки, бочки, контейнери [9].

До ознак, що відображають соціальну сутність речі, від яких залежить стан організації охорони вантажів, слід віднести їхню номінальну вартість (цінність). Такі ознаки покладено в основу поділу вантажів на номенклатурні, тобто охоронювані (автомобілі, у тому числі сільськогосподарська техніка та їхні частини, устаткування (електричні й газові плити), продукція легкої і хутряної промисловості, меблі, інструменти, кольорові метали, м'ясні вироби тощо)) та безноменклатурні (ліс, цегла, овочі і фрукти,

мінеральні добрива, бавовна, металочерепиця, вугілля тощо) [7, с. 10]. У цьому контексті, необхідно додати, що багато матеріальних цінностей при перевезеннях залізничним транспортом залишаються без охорони, власне цим і користуються організовані злочинні групи. Найбільш уразливими залишаються вантажі на відкритому рухомому складі [7, с. 11].

Згідно з матеріалами вивчених кримінальних проваджень зазвичай безпосередніми предметами крадіжок вантажів на залізничному транспорті є вугілля, зерно кукурудзи, соя, соняшниковий шрот, кокс (52%), а також інші товарно-матеріальні цінності – 48 % (продукти харчування, винно-горілчані вироби, комплектуючі до автомобільного транспорту, паливно-мастильні й будівельні матеріали тощо).

Звідси випливає, що специфіка вантажів, їх кількісні і якісні показники слугують підставою для встановлення кореляційних зв'язків з іншими елементами, зокрема, слідовою картиною, яка включає ідеальні та матеріальні сліди відображення, як джерела видимих і невидимих, прогнозованих слідів, що утворилися в момент вчинення кримінального правопорушення.

Поняття «слідова картина» вперше використав у криміналістиці М. В. Салтевський, який зазначив, що слідова картина у широкому її розумінні утворюється як наслідок вчинення злочину та є одним із елементів криміналістичної характеристики. Зазначене поняття дещо умовне, близьке до поняття «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», що включає як матеріальні, так і ідеальні відображення [13].

Аналіз практики розслідування кримінальних проваджень цієї категорії дозволяє констатувати, що найбільш типові сліди виявляються у рухомому складі, а також в місцях зберігання вантажу та безпосередньо на предметах злочинного посягання (самому вантажі, його тарі та упаковці).

Насамперед, сліди виявляються при огляді об'єкту рухомого складу, де було учинено крадіжку. У зв'язку з тим, що злочинці нерідко застосовують інструменти (предмети заводського або кустарного виготовлення, призначені для використання як ручне знаряддя праці у соціальній діяльності), різного роду пристосування, транспорт і багато інших технічних засобів, виникає велика вірогідність виявлення слідів їхнього застосування. У таких ситуаціях існує також вірогідність знайти сліди самих злочинців (сліди пальців рук, ніг, взуття тощо) [2, с. 67], які дають інформацію про те, кому вони належать (чоловікові чи жінці, дорослій людині чи підлітку). Крім цього, вивчення доріжки слідів дає змогу судити про вагу людини та перенесений нею вантаж (одноосібно чи групою), де спостерігається збільшення понад середню норму ширини кроку і зменшення довжини і кута кроку [12, с. 63].

Нерідко трапляються сліди використання господарських рукавичок. Ідентифікація трикотажу здійснюється з допомогою ознак, пов'язаних із будовою матеріалу, способом плетіння ниток, особливостями носіння. При ідентифікації шкіряних рукавичок використовують такі ознаки, як тріщини, зморшки шкіри, її пористість тощо.

Залежно від способу проникнення в залізничний вагон сліди можуть бути виявлені на дверях, стінах, стелі, підлозі, на пошкоджених люках та пакувальній тарі. При віджиманні дверей вагону сліди від знарядь злomu розташовуються на нижній (опорній) дверній рейці, державці ролика і притискній планці [3, с. 98]. Це, як правило, об'ємні сліди і сліди ковзання у вигляді поперечних подряпин, а також безбарвні сліди рук, частинки тканини, сліди нашарування сторонніх речовин тощо. На підлозі платформи (піввагона) з контейнером можуть бути залишені сліди ніг, тріски, стружка, тирса, знаряддя злomu, частини вантажу і його упаковки, предмети, що належать злочинцеві, зірвані пломби, маркувальні позначки відправника, зрубані закручування, частинки ґрунту або ґрунтові нашарування, сліди нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, а також сліди лому, металевої труби та інших предметів, що застосовувалися злочинцем як важіль для нахилу, або зрушення контейнера.

Необхідно констатувати, що крадіжкам вантажів сприяють і технічні особливості вантажних вагонів. Наприклад, конструкція пломб та нинішніх вагонів-зерновозів дозволяє відігнути вантажний люк настільки, щоб і зерно почало висипатись, і пломбу при цьому не зірвали з місця. Разом із цим, чимало трапляється випадків, коли крадіжка вантажу супроводжується зриванням запірно-пломбувального пристрою, у тому числі з подальшим маскуванню цього факту. Відповідні сліди кримінально-протиправної діяльності залишаються як на зовнішній і внутрішній поверхні корпусу цього пристрою, так і на гнучкому його елементі (торсі) або стрижні.

Із зовнішньої сторони корпусу про це свідчать вм'ятини, опуклості, подряпини, або тріщини на бічних поверхнях. У районі вхідних і вихідних отворів, як правило, залишаються сліди тиску, різання, розпилювання, або ударів від дії інструментів чи інших сторонніх предметів. Усередині корпусу можуть залишитися сліди від знарядь злomu, якими розширювалися отвори. На відміну від зовнішніх слідів, яких добре видно неозброєним оком, для виявлення внутрішніх, необхідне залучення спеціалістів, зокрема, інспектора криміналіста (техніка-криміналіста) та проведення експертизи.

У місцях розриву гнучкого елемента (торсу) зменшується його діаметр, поверхня металу набуває нерівної форми, а на об'єктах пломбування залишаються сліди тиску, натиску в місцях упору в них інструменту, за допомогою якого і був здійснений розрив. Якщо гнучкий елемент (торс), або стрижень розрізаний гострим

предметом, то в місці його розрізу можна виявити паралельно розташовані валики. Одним з різновидів розрізу є сліди розпилу. На торцях пила залишає суцільні покреслені сліди (подряпини), а напилок – сліди у вигляді накладених один на одного подряпин, розташованих під різними кутами [5, с. 66].

Вивчення слідів залишених із зовнішнього і внутрішнього боку вагону, дозволяє визначити знаряддя кримінального правопорушення, спосіб його дії, а при виявленні – провести його ототожнення (ідентифікацію). Водночас, пошкодження цистерни, на відміну від контейнерів, можна виявити по темним плямам, що утворюються в місцях протікання нафтопродуктів, іноді покритим шаром пилу (якщо минув певний проміжок часу з моменту вчинення крадіжки); темним сухим плямам, утворюваним при протіканні бензину; мало помітними, але з різким специфічним запахом слідам, що виникають після протікання спирту; наявності пробки у просвердленому отворі, яка може бути замаскована фарбою під колір цистерни.

Необхідно згадати і про «цифрові сліди» вчинення крадіжок вантажів на залізничному транспорті, які містяться на стаціонарних камерах відео-нагляду, що розміщені майже на всіх станціях зупинки рухомого складу та на серверах операторів мобільного зв'язку (ідентифікатор сім-картки (IMSI), міжнародний ідентифікатор кінцевого обладнання (IMEI), типи з'єднання (вхідні та вихідні дзвінки), SMS – короткі текстові повідомлення тощо; дата, час та тривалість з'єднань), які, зокрема, свідчать про перебування осіб у конкретному місці у визначеному часі.

Доповнюють слідову картину показання, тобто ідеальні сліди, які недоступні для безпосереднього сприйняття слідчим (дізнавачем), а тому можуть бути відтворені у ході проведення слідчих (розшукових) дій вербального характеру (допит) [13, с. 124]. Іншими словами – це сліди відображення, які залишилися в пам'яті людини (свідка, підозрюваного тощо), як результат сприйняття, запам'ятовування та відтворення конкретної інформації, пов'язаної з кримінальним правопорушенням [4, с. 76].

Залежно від змісту отриманих даних про кримінальне правопорушення та осіб, які причетні до нього, можна виділити такі категорії осіб: а) які виявили кримінальне правопорушення; б) які брали участь у підготовці, вчиненні та приховуванні кримінального правопорушення; в) яким відомі обставини, що передували вчиненню кримінального правопорушення; г) які безпосередньо спостерігали за процесом підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення.

З матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що типовими носіями ідеальних слідів є співробітники Укрзалізниці (стрільці, диспетчери, чергові по станції тощо) (100%); потерпілі, а також їх представники (100 %), інші особи, які випадково стали свідками злочинної діяльності (14,9 %). Однак, на відміну від інших кримінальних правопорушень проти власності, у більшості випадків прямі свідки (очевидці) крадіжок відсутні, що і пояснює специфіку досліджуваного антисуспільного діяння.

Кореляційний зв'язок між предметом злочинного посягання і слідами кримінального правопорушення виявляється в тому, що сам вантаж, його пакувальні матеріали, а також зміни на цих об'єктах (розкриття тари) виявлені на місці події, або вилучені в злочинця, є носіями матеріальних слідів, тобто, джерелом криміналістичної інформації. За результатами проведеного опитування практичних працівників та аналізу спеціальної літератури, можна зробити висновок, що у цій категорії кримінальних проваджень, пошук слідів доцільно проводити насамперед на місці вчинення кримінального правопорушення. Надалі, процесуальні дії під час проведення тактичної операції із затримання підозрюваного повинні бути проведені сплановано, комплексно, одночасно, з урахуванням фактору рагтовості.

Висновки. На ефективність розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті в Україні впливає специфіка роботи залізничного транспорту, довжина території залізниці, швидке пересування вантажів, що неабияк ускладнює встановлення місця викрадення вантажу, свідків та інших обставин кримінального правопорушення. На цьому також позначаються, недоліки в роботі органів досудового розслідування, що виникають унаслідок некваліфіковано проведених слідчих (розшукових) дій, насамперед огляду місця події, відсутність спеціалізації слідчих та оперативних працівників під час розслідування таких кримінальних правопорушень.

Предметом крадіжки вантажів на залізничному транспорті в Україні є матеріальні цінності, що перевозяться залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього залізничному рухомому складі. Зазвичай це вугілля, зерно кукурудзи, соя, соняшниковий шрот, кокс, а також інші товарно-матеріальні цінності, що з технічної сторони обумовлено конструкцією нинішніх вагонів-зерновозів, які дозволяють відігнути вантажний люк не зірвавши при цьому пломбу, а з матеріальної – економічною доцільністю (прибутковість) та споживчою цінністю (швидка реалізація).

Важливим джерелом криміналістичної інформації у кримінальних провадженнях щодо крадіжок вантажів на залізничному транспорті в Україні є слідова картина, яку складають: матеріальні та ідеальні сліди. Основними носіями матеріальних слідів є: 1) речові докази, зокрема: а) матеріальні цінності, що перевозились залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього залізничному рухомому складі як предмет кримінального правопорушення; б) знаряддя вчинення кримінального правопорушення; в) відеозаписи з камер відеоспостереження, а також інші магнітні носії інформації; 2) документи, серед

яких: а) протоколи: огляду місця події, речових доказів та обшуку, що підтверджують факт виявлення викрадених предметів, а також інші обставини кримінального провадження; б) документи, які можуть бути використані як доказ фактів чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження: чеки, товарні ярлики, етикетки від предметів; особисті записи затриманої особи, що фіксують ті чи інші обставини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (у випадку вчинення крадіжки у змові зі службовими особами залізничного транспорту); 3) висновки криміналістичних експертиз, зокрема, за допомогою яких ідентифіковано підозрюваного, знаряддя вчинення кримінального правопорушення та встановлено вартість викраденого майна.

Reference:

1. Koval Yu. Ye. (2016) *Metodyka rozsliduvannia kradizhok osobystoho maina pasazhyriv, vchynenykh na zaliznychnomu transporti Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk* [Methods of investigation of thefts of personal property of passengers committed on the railway transport of Ukraine: diss. ... candidate law of science]. Lviv, 2016. 322 p. (In Ukrainian)
2. Chaplynskyi K. O., Luskatov O. V., Pyrih I. V. ta in. (2017) *Kryminalistyka: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* [Forensic science: tutorial. for students higher education closing] Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD, 2017. 480 p. (In Ukrainian)
3. Piaskovskyi V. V., Chornous Yu. M., Samodin A. V. ta in. (2020) *Kryminalistyka: pidruchnyk* [Forensics: a textbook]. Kharkiv: Pravo, 2020. 752 p. (In Ukrainian)
4. Shepitko V. Yu., Zhuravel V. A., Konovalova V. O. ta in. (2019) *Kryminalistyka: pidruchnyk: u 2 t. T. 2.* [Forensics: textbook: in 2 volumes, T. 2.]. Kharkiv : Pravo, 2019. 328 p. (In Ukrainian)
5. Kudlai P. O. (2010) *Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia kradizhok vantazhiv, skoienykh nepovnolitnimy z rukhomoho skladu zaliznychnoho transportu: dys. ...kand. yuryd. nauk* [Forensic characteristics and peculiarities of the investigation of cargo theft committed by minors from rolling stock of railway transport: dissertation. ... candidate law of science]. Kyiv, 2010. 247 p. (In Ukrainian)
6. Dzhuzha O. M., Savchenka A. V., Chernieia V. V. (2018) *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2018. 1104 p. (In Ukrainian)
7. Chaplynskyi K. O., Pyrih I. V., Yefimov V. V. ta in. (2017) *Poriadok ta osoblyvosti dokumentuvannia ta dosudovoho rozsliduvannia rozkradannia vantazhiv na zaliznychnomu transporti: metodychni rekomendatsii* [The procedure and features of documentation and pre-trial investigation of cargo theft on railway transport: methodical recommendations] Dnipro: Dniprop. derzh. un-t. vnutr. sprav, 2017. 80 p. (In Ukrainian)
8. *Pravyla perevezennia vantazhiv navalom i nasytom: nakaz Ministerstva transportu Ukrainy vid 20 serp. 2001 r. № 542. Verkhovna Rada Ukrainy* [Rules for transportation of cargo in bulk and bulk: order of the Ministry of Transport of Ukraine dated August 20. 2001 No. 542. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0795-01/print> (In Ukrainian)
9. *Pravyla perevezennia vantazhiv u transportnykh paketakh (st. 54 Statutu): nakaz Ministerstva transportu Ukrainy № 644 vid 21 lyst. 2000 r. Verkhovna Rada Ukrainy* [Rules for transportation of goods in transport packages (Article 54 of the Statute): order of the Ministry of Transport of Ukraine No. 644 dated November 21. 2000. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0874-00/print> (In Ukrainian)
10. *Pro zaliznychnyi transport: Zakon vid 04 lyp. 1996 r. № 273/96-VR. Verkhovna Rada Ukrainy* [On railway transport: Law dated July 4 1996 No. 273/96-VR. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80/print> (In Ukrainian)
11. *Pro perevezennia nebezpechnykh vantazhiv: Zakon Ukrainy vid 06 kvit. 2000. № 1644-III. Verkhovna Rada Ukrainy* [On transportation of dangerous goods: Law of Ukraine dated April 6 2000. No. 1644-III. Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-14/print> (In Ukrainian)
12. Rudnytska Yu. V. (2017) *Rozsliduvannia kradizhok, vchynenykh nepovnolitnimy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09* [Investigation of thefts committed by minors: dissertation. ... candidate law Sciences: 12.00.09]. Kyiv. 2017. 244 p. (In Ukrainian)
13. Saltevskyi M. V. (2005) *Kryminalistyka (u suchasnomu vyhliadi) : pidruchnyk* [Criminology (in its modern form): textbook]. Kyiv: Kondor, 2005. 588 p. (In Ukrainian)

Предмет и следовая картина краж грузов на железнодорожном транспорте в Украине

Васковский Андрей Олегович, email: Stav_sv@i.ua

соискатель ЧАО «Высшее учебное заведение «Межрегиональная Академия управления персоналом», г. Киев, Украина

Аннотация. В статье акцентировано внимание на том, что воровство грузов на железнодорожном транспорте обозначено совокупностью специфических криминалистических признаков, определяющих предмет посягательства, способ и обстановку совершения уголовного правонарушения, следовую картину и характеристику личности преступника. Установлено, что груз – это материальные ценности, перевозимые железнодорожным транспортом в специально предназначенном для этого железнодорожном подвижном составе, среди которых преобладают продукция легкой и полиграфической промышленности, сельского хозяйства, машиностроения, пищевой, химической, металлургической, лесной, деревообрабатывающей, целлюлозно-бумажной, металлообрабатывающей, топливно-энергетической промышленности, а также строительных материалов и изделий. Указанные предметы преступного посягательства имеют свои особенности обусловленные тяжестью, назначением и местонахождением груза, что влияет на выбор способов подготовки, совершения и сокрытия краж, способ действий преступников, а также отражает механизм слеодообразования.

Отмечено важность анализа материальных и идеальных следов в практике расследования таких видов краж, что способствует выдвижению версий о личности преступника, мест хранения угнанного груза и эффективному планированию расследования. По убеждению практических работников органов досудебного следствия и дознания, большинство доказательств совершения уголовного правонарушения они получают путем изучения материальных следов на месте происшествия не исключая ценность идеальных следов. Предложены материальные следы поделить на следующие группы: - следы на месте стоянки грузов на железнодорожном транспорте; следы проникновения в вагоны; следы преступника и орудия совершения уголовного преступления; другие следы (в частности, транспортных средств, с помощью которых осуществлялась транспортировка похищенного имущества).

Ключевые слова: воровство, груз, транспорт, железная дорога, криминалистическая характеристика, предмет, следы, расследование.

ECONOMIC AND LEGAL RETROANALYSIS CREATION OF PRIORITY DEVELOPMENT AREAS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE SPECIAL MANAGEMENT REGIME

Sieriebriak S.V.

Ph.D. in Law, Applicant of the

VOLODYMYR DAHL EAST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY

Sieverodonetsk, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7207-594X>

e-mail: sieriebriak@ukr.net

Abstract. The article presents the results of the economic and legal retrospective analysis of the priority development areas in Ukraine. It has been established that the special business regime defines a special procedure for carrying out business activities in a certain territory and is introduced by the government to achieve certain goals by establishing restrictions and/or incentives for business entities. Special management regime depending on the legal means chosen by the legislator to achieve the goal, which can be divided into three groups, each of which, in turn, includes certain types of special management regime. The territory of priority development is included in the third group - an encouraging special mode of management. It has been established that Ukraine has experience in creating priority development territories, however, the planned period of validity of the special regime of investment activity in priority development territories and the period of actual implementation of investment projects by economic entities differ in time. The conducted economic and legal retro analysis indicates the presence of positive and negative gains in the functioning of priority development territories. There are certain legislative miscalculations regarding fiscal incentives for business entities, which led to the early termination of investment activity and non-completion of started investment projects. It is argued that for the qualitative implementation of the Economic Development Strategy of Donetsk and Luhansk Regions for the period until 2030, which provides for the formation of priority development territories, a thorough analytical research should be conducted to determine the list of benefits and preferences, which will allow for the formation of a high-quality legal field.

Keywords: territories of priority development, special management regime, economic and legal retro analysis, investment activity, results, legislation.

Актуальність. Концепцією економічного розвитку Донецької і Луганської областей, яку було схвалено Кабінетом Міністрів України у 2020 році, передбачено створення територій пріоритетного розвитку (ТПР) та їх використання, як інструменту стимулювання розвитку депресивних територій шляхом заохочення діяльності суб'єктів господарювання. Також передбачено створення трьох типів моделей територій пріоритетного розвитку: на території громад, прилеглих до тимчасово окупованих територій, на всій території Донецької та Луганської областей, на території окремих виробничих та рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та індустріальних парків із спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності, що передбачатиме стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування та митної політики для кожного окремого типу моделей [1].

Проектом Закону України «Про державну політику перехідного періоду» передбачаються заходи державної політики в контексті подальшої деокупації нині окупованих територій України. Серед них - створення ТПР, на яких склалися несприятливі соціально-економічні умови внаслідок збройної агресії Російської Федерації, і на яких мають запровадитися спеціальний режим господарювання через використання пільг (митних, валютно-фінансових, податкових тощо) та інші преференції для економічної діяльності юридичних і фізичних осіб щодо залучення інвестицій, зокрема іноземних з метою нарощування експорту товарів і послуг, постачання на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів тощо [2].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. затверджено Стратегію економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року, якій передбачено створення ТПР в Луганській і Донецькій областях та запровадження експерименту із створення можливостей для зміни системи контролю з боку державних органів на функцію добровільного страхування відповідальності власників бізнесу [3].

Вищенаведені нормативно-правові аргументи обумовлюють необхідність проведення економіко-правового ретроаналізу результатів функціонування ТПР в Україні для обґрунтування та ухвалення подальших змін до законодавства, яке стимулює розвиток певних видів економічної діяльності або сфер економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових джерелах можна зустріти багато напрацювань щодо проблематики створення та функціонування ТПР, проте серед сучасних науковців слід

виокремити таких: О.С. Чмир, В.І. Пила, О.Р. Зельдіна, Г.І. Румянцева, І.В. Заблодська та інші [4-10]. Їх наукові праці присвячено економіко-правовим аспектам створення ТПР. Слід також зауважити, що суттєві напрацювання у цьому напрямі є в Національному інституті стратегічних досліджень. В аналітичній записці "Території пріоритетного розвитку в Україні: проблеми та перспективи" проаналізовано внесок суб'єктів господарювання в розв'язання соціально-економічних проблем регіонального розвитку та вжиті заходи нормативно-правового регулювання для подолання негативних тенденцій поглиблення диспропорцій між регіонами України [11]. Окрім того, в останні роки фахівцями Луганської філії ДУ «Інститут економіко-правових досліджень ім. В.К. Мамутова НАН України» проводиться наукова робота щодо оцінювання результативності та ефективності діяльності ТПР загалом по країні або в розрізі регіонів [10]. Проте доречно проведення ретроаналізу результатів формування ТПР в Україні в контексті спеціального режиму господарювання через актуалізацію цього питання в економіці та розробки Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року.

Метою статті є висвітлення результатів економіко-правового ретроаналізу функціонування ТПР в Україні.

Виклад основного матеріалу. Спеціальний режим господарювання — це інститут господарського законодавства, що визначає особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і вводиться для досягнення державою певних цілей за допомогою встановлення обмежень або/і заохочень для суб'єктів господарювання. Спеціальний режим господарювання залежно від правових засобів, обраних законодавцем для досягнення мети, можна підрозділити на три групи, кожна з яких, своєю чергою, включає певні види спеціального режиму господарювання, рис. 1.

Рис. 1 – Групи видів спеціального режиму господарювання [12]

Перша група — це обмежувальний спеціальний режим господарювання, тобто це такий режим, де законодавець за допомогою встановлення певних обмежень у процесі здійснення господарської діяльності досягає певних цілей з охорони територій, об'єктів і т.п. До даної групи належать режими: державного кордону, надзвичайного, воєнного станів, виняткової (морської) економічної зони, господарська діяльність у Збройних силах України.

У другу групу включені ті спеціальні режими господарювання, де за допомогою сполучення певних обмежень у процесі здійснення господарської діяльності, і надання пільг досягаються необхідні цілі. До цієї групи можна віднести такі режими як: концесія; санітарно-захисні й інші особливо охоронні території; окремі галузі національного господарювання.

У третю групу (заохочувальний спеціальний режим господарювання) включені ті види спеціального режиму господарювання, введення яких пов'язане з необхідністю розв'язання соціально-економічних проблем, залучення інвестицій на певну територію держави, створення нових робочих місць за допомогою надання різного роду заохочень для суб'єктів господарювання. До цієї групи належать спеціальні економічні зони (СЕЗ) і території пріоритетного розвитку (ТПР) [12].

В Україні формування ТПР активізувалося на основі Указу Президента України «Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 18.06.1998 р. [12] та Закону України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 24.12.1998 р., в яких є поняття ТПР [13].

Загалом до 2014 р. законодавчо передбачене функціонування 72 ТПР в 9 регіонах країни (в 58 селах і селищах, 28 селищах міського типу і 46 містах), 28 районах та одній області. У деяких регіонах було законодавчо передбачено одна або декілька ТПР і їх площа становить не більше 0,2% території регіону їх розташування, в деяких – до 33 ТПР, і їх площа становить більше половини території регіону, а ТПР в Закарпатській області обіймає весь регіон. Загальна площа усіх ТПР складала 62451 км², що становить 27% території регіонів їх розташування та 10,3% території всієї країни. П'ять ТПР АР Крим є угрупованнями адміністративно-територіальних одиниць (58 сіл та селищ, 28 селищ міського типу, 7 міст та одного

району). На початку 2015 р. завершився визначний термін інвестиційної діяльності ТПР в Закарпатській області. Решта ж ТПР у 2014 році перетнули екватор визначеного для них до 2028 рр. або 2029 рр. терміну дії спеціального режиму інвестиційної діяльності. Станом на 01.01.2014 р. за весь період застосування ТПР в Україні в різні роки інвестиційна діяльність здійснювалася на 63 функціональних одиницях із 72 законодавчо передбачених. Таким чином, інвестиційна діяльність на 9 ТПР так і не розпочиналася, а на 49 ТПР завчасно припинилася [15, с. С. 181–187]. В таблиці 1 наведено перелік всіх територіально-адміністративних одиниць які входили до ТПР України та плановий термін дії спеціального режиму інвестиційної діяльності, період фактичної реалізації інвестиційних проєктів суб'єктами господарювання.

Таблиця 1 - ТПР та терміни їх функціонування в Україні

Області України	Територіально-адміністративні одиниці, які входять до ТПР	Площа (км ²)	Плановий термін	Період факт. реалізації проєктів (роки)
1	2	3	4	5
Донецька область	м. Вугледар	5,3	21.07.1998-20.07.2028 рр.	н/з
	м. Горлівка	422		1999-2007
	м. Дзержинськ	62		2001-2007
	м. Димитров	23		2001-2005
	м. Добропілля	11,89		2000-2009
	м. Донецьк	353,34		1999-2014
	м. Єнакієве	42,5		2000-2007
	м. Жданівка	2		н/з
	м. Кіровське	7,25		1999-2004
	м. Красноармійськ	39,3		1999-2014
	м. Макіївка	426		1999-2012
	м. Маріуполь	240,75		1999-2012
	м. Новогродівка	6		н/з
	м. Селидове	11,4		2003-2005
	м. Сніжне	18,9		2001-2010
	м. Торез	105		2003-2007
	м. Шахтарськ	51		2003-2007
	Волноваський р-н	1850		1999-2010
	Мар'їнський р-н	1350,5		1999-2014
	м. Костянтинівка	66,04	04.08.1999-20.07.2028 рр.	2000-2008
	Костянтинівський р-н	1172		2002-2014
	м. Артемівськ	74	21.10.1999-20.07.2028 рр.	2000-2014
	м. Краматорськ	305,24		2000-2008
	м. Красний Лиман	20		н/з
	м. Слов'янськ	74		2002-2012
	Амвросіївський р-н	500		2000-2002
	Слов'янський р-н	1274		2001-2014
	м. Дружківка	34	22.03.2002-20.07.2028 рр.	2003-2008
	м. Зугрес	14,5		н/з
	м. Іловайськ	10,8		н/з
	м. Харцизьк	19,3		2004-2012
	Старобешівський р-н	1282		2003-2012
	Шахтарський р-н	1100		2002

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Закарпатська область	Закарпатська область	12040	29.01.1999-28.01.2015 рр.	1999-2014
Волинська область	м. Нововолинськ	17	01.01.2000-01.01.2029 рр.	2000-2013
	с/мт Жовтневе			
Сумська область	м. Шостка	43,69	01.01.2000 - 31.12.2029 рр.	2001-2010
Житомирська область	м. Бердичів	35,33	01.01.2000-31.12.2029 р.	2000-2014
	м. Коростень	33,85		2000-2013
	м. Новоград- Волинський	26,67		2001-2012
	Коростенський р-н	1764		2004-2012
	Новоград- Волинський р-н	2098		2004-2007
	Лугинський р-н	994		н/з
	Народицький р-н	1284		н/з
	Овруцький р-н	3222		2000-2005
	Олевський р-н	2248		2003-2009
	Малинський р-н	1406		2001
	Ємільчинський р-н	2112		2003-2007
Володарсько-волинський район	869,8	2000-2012		
Харківська область	м. Харків	350	01.01.2000-31.12.2029 рр.	2000-2014
Чернігівська область	Городнянський р-н	1566	01.01.2000-31.12.2029 рр.	2002-2007
	Корюківський р-н	1424		2000-2007
	Новгород-Сіверський р-н	1804		2002- 2007
	Ріпкинський р-н	2105		2002-2008
	Семенівський р-н	1470		2001-2007
	Чернігівський р-н	2547		2001-2007
	Щорський р-н	1283		2003-2005
Луганська область	м. Брянка	63,5	04.02.1999-	1999-2011
	м. Первомайськ	8,854	03.02.2029 рр.	2000- 2007
	м. Стаханів	91,8		1999-2008
	м. Красний Луч	153,56	07.08.1999-	2000-2006
	Антрацитівський р-н	1700	03.02.2029рр..	2003-2009
	м. Краснодон	77,33	7.12.1999-03.02.2029 рр.	2000-2013
	м. Свердловськ	83,84		1999-2011
	Кремінський р-н	1627		2001-2006
	Краснодонський р-н	1400		н/з
АР Крим	«Велика Ялта»	282,9	01.01.2000-31.12.2029 рр.	2000-2013
	«Алушта»	60		2001-2009
	«Судак»	539		2001-2006
	«Феодосія»	350		2001-2014
	«Сиваш»	1269,62		2000-2012
	м. Керч (м. Керчі)	107,73		2000-2009
	«Східний Крим» (Ленінський р-н)	2919		2001-2009
Загалом		62451,48	21.07.1998 - 31.12.2029 рр.	1999-2014

Примітка: складено автором на основі джерела [15].

За результатами економічних досліджень за період з 01.01.1999 по 01.04.2014 рр. суб'єктами господарювання ТПР України було досягнуто наступних основних результатів: залучено інвестицій на суму 4,2 млрд. дол. США; створено 50709 нових робочих місць; отримано (за 1999-2013 рр.) доходу від реалізації продукції на суму 148 млрд грн. (або 53,4 млрд дол. США враховуючи середньорічні курси валют) в т.ч. від реалізації на експорт 62,6 млрд грн.; сплачено платежів до бюджетів та державних цільових фондів 11,3 млрд грн. (або 2 млрд дол. США); отримано податкових та митних пільг на суму 7,6 млрд грн. (або 1,4 млрд дол. США) [15, с. 181–187].

Економісти використовуючи основні соціально-економічні результати діяльності суб'єктів господарювання виокремили ТПР, що є лідерами: «Сиваш» АР Крим, мм. Донецьк, Красноармійськ, Маріуполь, Артемівськ Донецької області, м. Харкова та Закарпатської області. Проте доведено, що є ціла низка причин, які завадили розкриттю всього економічного потенціалу ТПР в Україні, а ключовою причиною є скасування фіскальних стимулів передбачених на термін дії спеціального режиму інвестиційної діяльності. Законом України від 25.03.2005 р. "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет на 2005 рік" та деяких інших законодавчих актів скасовано пільговий режим оподаткування інвестиційної діяльності, встановлений законами України, що регулюють діяльність у СЕЗ, ТПР та технологічних парках, шляхом виключення із них статей, якими надавалися податкові пільги, а також розділів та статей, якими надано державні гарантії інвесторам та суб'єктам господарської діяльності в СЕЗ та ТПР [16]. В основі рішення скасування фіскальних пільг полягали аргументи щодо перевищення сум отриманих податкових пільг над обсягами сплачених платежів до бюджетів та державних цільових фондів. Станом на 01.04.2005 р. загальний бюджетний баланс по ТПР був негативним і склав 4,5 млрд грн. В розрізі окремих ТПР від'ємний бюджетний баланс за весь період реалізації інвестиційних проектів мали тільки 14 ТПР Донецької, 5 ТПР Чернігівської, 3 ТПР Луганської та по одній ТПР в Волинській та Житомирській областях [4, с. 76-78].

При створенні ТПР інвестиційні проекти розглядалися як інструмент спрямований на залучення інвестицій до регіону. Показники соціально-економічних результатів діяльності суб'єктів господарювання ТПР доводять, що запроваджені стимули відігравали певну позитивну роль у покращенні соціально-економічній ситуації до 2005 року (Рис. 1).

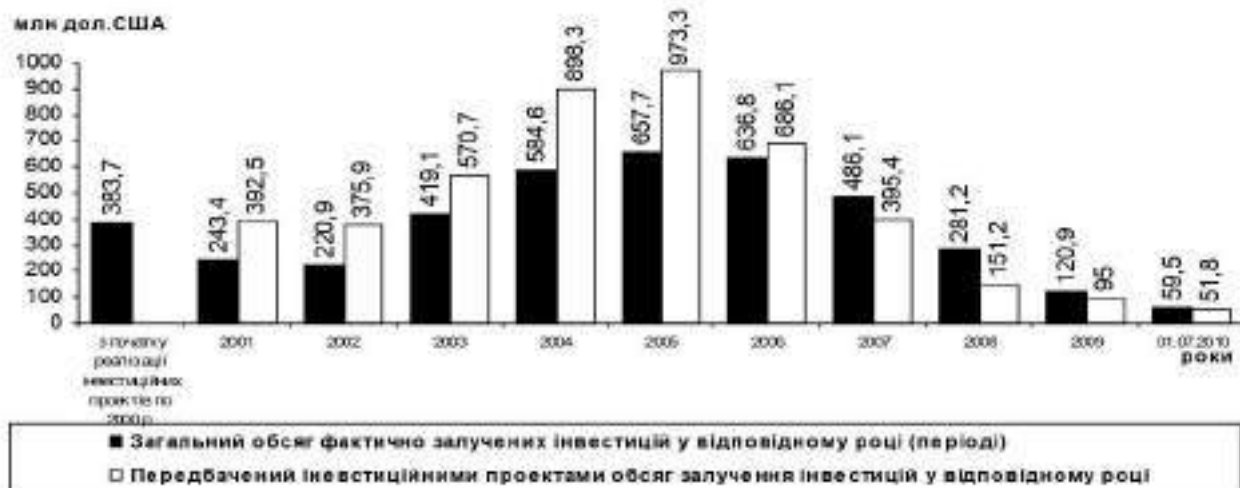

Рис 1. Динаміка планових та залучених обсягів інвестицій суб'єктами господарювання в рамках ТПР з 2001 по 2010 роки [11]

Саме певні законодавчі прорахунки щодо фіскальних стимулів для суб'єктів господарювання привели до дострокового припинення інвестиційної активності та незавершення розпочатих інвестиційних проектів. Зокрема, таким правовими недоліками щодо ТПР в Донецької області було включення до переліку пріоритетних видів економічної діяльності переробку м'ясосировини. Декілька інвесторів розпочали інвестиційну діяльність саме за цим пріоритетом і, незабаром (через декілька років), масштаб їх діяльності, як за обсягами ввезення м'ясосировини, так і за отриманими пільгами швидко довели, що їх господарювання не ефективно та не відповідає структурі й місткості товарного ринку. Усунення такого небажаного результату лежало, головним чином, в законодавчій площині і мало бути реалізовано шляхом прийняття змін до законодавства про ТПР та декількох підзаконних актів. Така ситуація склалась через

відсутність постійного (щоквартального) моніторингу результатів функціонування ТПР і відсутність доступу до публічної звітності про результати діяльності суб'єктів господарювання.

Наявність таких та інших прорахунків призвело до дискредитації ТПР, як виду спеціального режиму господарювання і лише частині суб'єктів господарювання вдалося використати пільгові умови господарювання. Тому формально термін дії спеціального режиму інвестиційної діяльності на ТПР не був скорочений, проте фактично деякі ТПР припинили свою діяльність, а деякі навіть не розпочали її, зокрема в м. Кіровське і Брянка, Амвросіївський, Шахтарський, Малинський та Коростенський райони [15, с. 181–187]

Отже, науковці довели, що в Україні існує певний досвід щодо створення ТПР та функціонування там суб'єктів господарювання. Через економіко-правові прорахунки не вдалось реалізувати весь економічний потенціал спеціального режиму господарювання. Тому для реалізації Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року, яка передбачає формування ТПР треба провести ґрунтовне аналітичне дослідження задля надання пільг та преференцій з урахуванням впливу збройного конфлікту.

Висновки. Проведений економіко-правовий ретраналіз результатів створення ТПР в Україні дозволило встановити, що спеціальний режим господарювання визначає особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території та вводиться для досягнення державою певних цілей за допомогою встановлення обмежень або/і заохочень для суб'єктів господарювання. Залежно від правових засобів, обраних законодавцем для досягнення мети, їх можна підрозділити на три групи, кожна з яких, у свою чергу, включає певні види спеціального режиму господарювання. ТПР входить до третьої групи - заохочувальний спеціальний режим господарювання. Україна має досвід створення ТПР, до 2014 р. законодавчо було передбачене функціонування 72 ТПР в 9 регіонах країни (в 58 селах і селищах, 28 селищах міського типу і 46 містах). Проте плановий термін дії спеціального режиму інвестиційної діяльності в ТПР і період фактичної реалізації інвестиційних проєктів суб'єктами господарювання відрізняються за часом. Проведений економіко-правовий ретраналіз результатів створення ТПР свідчить про наявність позитивних та негативних здобутків. Спостерігаються певні законодавчі помилки щодо скасування фіскальних стимулів для суб'єктів господарювання, які привели до дострокового припинення інвестиційної активності та не завершення розпочатих інвестиційних проєктів. Це не сприяло реалізації всього економічного потенціалу спеціального режиму господарювання. Виокремлюється багато причин, серед яких - відсутність постійного (щоквартального) моніторингу результатів функціонування ТПР і доступу до публічної звітності про результати діяльності суб'єктів господарювання тощо. Тому задля якісної реалізації Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року, яка передбачає формування ТПР, треба провести ґрунтовне аналітичне дослідження задля визначення переліку пільг та преференцій, що дозволить сформувати якісне правове поле.

References:

1. The concept of economic development of Donetsk and Luhansk regions (2020) // Order of the Cabinet of Ministers of December 23, 2020 № 1660-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1660-2020-p#Text>
2. Draft Law of Ukraine (2021) "On State Policy of the Transition Period" of January 11, 2021 URL: <https://r2p.org.ua/ua-mtot-draft-law-on-state-policy-transitional-period/>
3. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 18, 2021 No. 1078-r On the approval of the Strategy for the Economic Development of Donetsk and Luhansk Regions for the Period Until 2030. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2021-p#Text>
4. Egorova O.O. (2011) Productivity and efficiency of territories of priority development of Ukraine / O.O. Egorova // Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economy. Vip. 32. p. 76–79;
5. Chmir O.S. (2011) Analysis of the results of the functioning of the domestic system of SEZ and TPD and prospects for its further development / O.C. Chmyr, V.I. Saw, W.M. Hilko // Formation of market relations in Ukraine: coll. Science. wash. / Science. ed. I. Mantsurov. K. : NDEI, № 10. p. 173–185;
6. Guk P.B. (2012) Territories of priority development as a form of activation of investment activity in mountain zones of Ukraine / P.V. Beetle // Regional Economy. № 3. pp. 75–85;
7. Rumyantseva G.I. (2010) To the question of efficiency of functioning of territories of priority development / G.I. Rumyantseva // Regional Economy. №1. pp. 240-247;
8. Pila V.I. (2002) On the prospects of special economic zones and territories of priority development in Ukraine / V.I. Saw, O.S. Chmir, V.V. Zagorodny // Economy of Ukraine. №4. pp. 11-16
9. Zeldina O.R. (2007) Theoretical aspects of the special economic regime: autoref. Dis... Doctor of Law. Sciences: 12.00.04 / O.R. Zeldina; NAS of Ukraine. Institute of Economics and Law research Donetsk, 35 p.
10. Zablodskaya I.V. (2016) Estimation of attractiveness of the territory in the conditions of decentralization: social and economic aspect // Effective economy. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5519&p=1>;

11. Territories of priority development in Ukraine: problems and prospects. Analytical note. (2011) URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/364#sdfootnote10sym>
12. Special management regimes.(2000) URL: <https://sites.google.com/site/allukrnet/yurydychna-osvita/yurydychna-osvita-4>
13. Decree of the President of Ukraine (1998) "On special economic zones and special regime of investment activity in the Donetsk region" of June 18, 1998 № 650/98
14. Law of Ukraine (1998) "On special economic zones and special regime of investment activity in the Donetsk region" of 24.12.1998 № 35b-XIV.
15. Yehorova O.O. (2014) Territories of priority development in Ukraine: problems and prospects. Scientific Bulletin of Kherson State University. Economy. Part 1. Issue 6, pp. 181–187.
16. Regarding the cancellation of the preferential regime of taxation of investment activities. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8576225-05#Text>

Экономико-правовой ретроанализ создания территорий приоритетного развития в Украине в контексте специального режима хозяйствования

Серебряк С.В. e-mail: sieriebriak@ukr.net

к.ю.н., соискатель Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, г. Северодонецк, Украина

Аннотация. В статье приведены результаты экономико-правового ретроанализа деятельности территорий приоритетного развития в Украине. Установлено, что специальный режим хозяйствования определяет особый порядок осуществления хозяйственной деятельности на определенной территории и вводится для достижения государством определенных целей посредством установления ограничений или поощрений для субъектов хозяйствования, которые сгруппированы. Территории приоритетного развития входят в третью группу – поощрительный специальный режим хозяйствования. Установлено, что в Украине есть опыт создания территорий приоритетного развития, однако плановый срок действия специального режима инвестиционной деятельности на территориях приоритетного развития и период фактической реализации инвестиционных проектов субъектами хозяйствования отличаются по времени. Проведенный экономико-правовой ретроанализ свидетельствует о наличии положительных и отрицательных достижений функционирования территорий приоритетного развития в Украине. Наблюдаются определенные законодательные ошибки относительно отмены фискальных стимулов для хозяйствующих субъектов, которые привели к досрочному прекращению инвестиционной активности и не завершению начатых инвестиционных проектов. Аргументировано, что для качественной реализации Стратегии экономического развития Донецкой и Луганской областей на период до 2030 года, предусматривающей формирование территорий приоритетного развития, необходимо провести основательное аналитическое исследование для определения перечня льгот и преференций, что позволит сформировать качественное правовое поле.

Ключевые слова: территории приоритетного развития, специальный режим ведения хозяйства, экономико-правовой ретроанализ, инвестиционная деятельность, результаты, законодательство.

THE PROBLEM OF DETERMINING THE TERMS OF ACQUAINTANCE WITH THE MATERIALS OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION BY THE PARTIES OF THE CRIMINAL PROCEEDINGS IN ACCORDANCE WITH ARTICLE 290 OF THE CPC

Zhovtan Y.V.

Lawyer, postgraduate student of the department of criminal procedure
Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine
email: krim.process.oduvs@ukr.net

Abstract. The article analyzes the problems of determining the period of time that is not included in the pre-trial investigation in connection with the completion of the pre-trial investigation and the opening of the proceedings for review in the manner prescribed by Art. 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. It is noted that the law does not specify the time from which the terms of acquaintance with the materials of the proceedings are not included in the general terms of pre-trial investigation, which significantly complicates the law enforcement process.

Analyzing the legal position of the Supreme Court, it is stated that the legal position of the Court is that the pre-trial investigation does not include the entire period from the moment of sending or direct service of such notice to the defense party on completion of the pre-trial investigation. However, the fact that the pre-trial investigation has been completed must be duly confirmed, as must the fact that this information was communicated to the defense. The absence in the materials of the criminal proceedings of confirmation by the defense of the notification of the completion of the pre-trial investigation leads to a violation of the terms of the pre-trial investigation and as a consequence of the closure of the criminal proceedings.

Considering the issue of determining the period of time that is not included in the pre-trial investigation in connection with the completion of the pre-trial investigation in accordance with Article 290 of the CPC of Ukraine, attention is drawn to the changes made to Part 5 of Art. 219 of the CPC of Ukraine, according to which the day of notification to the suspect, his defense counsel, legal representative and defense counsel of the person subject to coercive measures of medical or educational nature, on completion of pre-trial investigation and access included in the materials of the pre-trial investigation within the time limits provided for in Article 219 of the CPC. It is concluded that the period of acquaintance with the materials of the pre-trial investigation by the parties to the criminal proceedings in accordance with Article 290 of the CPC of Ukraine begins the day after notifying the defense of the completion of the pre-trial investigation and providing access to the materials of the pre-trial investigation. The fact of informing about the completion of the pre-trial investigation, as well as the fact of acquaintance of the defense with the materials of the pre-trial investigation must be duly confirmed.

Keywords: parties to criminal proceedings, pre-trial investigation, acquaintance with materials of pre-trial investigation, term for acquaintance.

Постановка проблеми та її актуальність. На забезпечення права особи на справедливий суд, у розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, впливає положення щодо надання доступу сторонам до матеріалів кримінального провадження, оскільки це є необхідною гарантією належної підготовки особи до відстоювання своєї позиції в судовому розгляді. Крім того, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану має суттєвий вплив на всі сфери нашого життя, у тому числі й здійснення кримінального провадження. Але навіть в умовах воєнного стану, як передбачає Конституція України, правоохоронні органи повинні виконувати покладені на них функції щодо забезпечення виконання покладених на них завдань. Зокрема, ст. 7 КПК України, яка стосується загальних засад кримінального провадження, була доповнена ч. 3, в якій передбачено: зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розд. IX-1 КПК України.

Загальний порядок процедури ознайомлення сторін кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування після його завершення закріплено у ст. 290 КПК України. Водночас, вивчення правозастосовної практики дає підстави констатувати наявність значної кількості неоднакового застосування законодавчих вимог, закріплених у ст. 290 КПК, у тому числі і щодо недотримання припису відкриття матеріалів стороні захисту, які є у розпорядженні слідчого, прокурора. Стаття 290 КПК України має назву «відкриття матеріалів іншій стороні». Процедура відкриття матеріалів складається з трьох

частин: повідомлення про надання доступу до матеріалів; ознайомлення з матеріалами – надання доступу до матеріалів та можливості скопіювати та відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них тощо; письмове підтвердження факту надання доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів [1, с.37].

Законодавець, розуміючи важливість забезпечення дотримання строків досудового розслідування сторонами кримінального провадження під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, вніс зміни до ч. 5 ст. 219 КПК України, де передбачив, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, не включається у строки, передбачені статтею 219 КПК України, крім дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Водночас, проблемним і недостатньо врегульованим в сформованій практиці є питання щодо порядку визначення періоду ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження, встановлення моменту його початку та закінчення, й, відповідно, невизначеним є питання коли не обраховуються строки досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти стосовно відкриття матеріалів іншій стороні були предметом наукових розвідок Ю.П. Аленіна, С.В. Андрусенка, Н.Л. Боржецької, В.В. Вапнярчука, І.В. Гловюк, О.В. Дроздової, О.М. Дроздова, Я.П. Зейкана, Н.С. Карпова, С.О. Ковальчука, Д.Є. Крикливця, І.О. Крицької, О.В. Малахової, Т.Ю. Марченко, В.В. Павловського, А.В. Панової, М.І. Пашковського, Д.В. Пономаренка, Г.К. Тетерятник, О.О. Торбаса, М.С. Туркота, С.Б. Фоміна, С.О. Шульгіна та ін., проте попри велику кількість досліджень, проблематика забезпечення законності під час відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні у порядку ст. 290 КПК України викликає чимало запитань, зокрема наразі серед науковців та практичних працівників не сформовано однотайної позиції щодо розуміння порядку відкриття матеріалів досудового розслідування та встановлення моменту початку і закінчення ознайомлення з матеріалами досудового розслідування відповідно до ст. 290 КПК України. Зважаючи на це, метою статті є наукове осмислення нормативних положень вітчизняного законодавства, а також правових позицій національних судів стосовно порядку та строків здійснення відкриття матеріалів досудового розслідування стороні захисту у порядку ст. 290 КПК України, що надасть можливість виявити проблеми, пов'язані із забезпеченням законності проведення цієї процесуальної дії, та на підставі проведеного дослідження сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Положеннями ст. 219 КПК України визначено, що строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення у ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження (ч. 1 ст. 219 КПК України); з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину (п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України).

Відповідно до ч. 5 ст. 219 КПК України, строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки досудового розслідування. В березні 2017 року Законом України № 1950-VIII від 16.03.2017 р. [2] внесено зміни до ч. 5 ст. 219 КПК України, де передбачалось, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею. Проте такі зміни не надали відповідь на питання коли саме починається та закінчується ознайомлення з матеріалами й, відповідно, коли не обраховуються строки досудового розслідування. Законом України № 2201-IX [3] внесено зміни до ч. 5 ст. 219 КПК України, де передбачено, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не включається у строки, передбачені статтею 219, крім дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Така зміна мала б спростити порядок застосування відповідного правового положення, однак тепер виникає інше питання: чи необхідно ототожнювати день повідомлення про завершення досудового розслідування та день надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Адже, наприклад, якщо відповідне повідомлення здійснюється засобами поштового зв'язку, то день надання доступу може не співпадати з днем повідомлення. Відтак

натепер залишається не зрозумілим, коли саме починається та закінчується ознайомлення з матеріалами й, відповідно, коли не обраховуються строки досудового розслідування.

Розглядаючи питання строків у кримінальному провадженні, варто звернути увагу на позицію ЄСПЛ. Велика палата ЄСПЛ у п. 68 рішення у справі Карт проти Туреччини (Kart v. Turkey, заява №8917/05) зазначила, що право на розгляд справи протягом розумного строку базується на необхідності гарантувати, що обвинуваченим доведеться залишатись занадто довго у стані невизначеності щодо результатів кримінальних звинувачень проти них [4]. Так само ЄСПЛ у п. 18 рішення в справі Вемхофф проти Німеччини (Wemhoff v. Germany, заява №2122/64) вказував, що чітка мета відповідного положення п. 1 ст. 6 Конвенції у кримінальних справах полягає у забезпеченні того, щоби обвинувачені особи не перебували занадто довго під обвинуваченням та обвинувачення було визначене [5]. Відповідно, виконання приписів статті 219 КПК України в частині направлення обвинувального акта у строки досудового розслідування є передумовою набуття підозрюваним у вчиненні злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я особи, процесуального статусу обвинуваченого. Направлення прокурором обвинувального акта після закінчення досудового розслідування до суду поза межами строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я, виключає набуття особою процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), а, отже, унеможливорює розгляд в суді кримінального провадження по суті та тягне за собою закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК [6].

На доктринальному рівні на вирішення проблеми щодо визначення строків зупинення досудового розслідування у зв'язку з ознайомленням з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження існують різні погляди. Так, М.С. Кряковцев вважає, що саме з виникнення можливості в сторони захисту ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та по день, коли всі учасники підтвердили факт ознайомлення з матеріалами, строки не враховуються в загальний строк досудового розслідування». Автор обґрунтовує таку позицію тим, що стадія завершення досудового розслідування розпочинається з моменту прийняття відповідного рішення прокурором або слідчим за його дорученням. [7].

Аналізуючи положення ст. 290 КПК України І.В.Гловюк, Д.В. Пономаренко приходять до висновку, що ознайомлення як таке починається з моменту фактичної реалізації права на доступ до матеріалів, а не з моменту скерування сторони, потерпілому, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільному позивачу, його представник та законний представник, цивільному відповідачу, його представнику повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування або отримання нею такого повідомлення (як вважає сторона обвинувачення) [8]. Вказану позицію підтримує О.О. Торбас, зазначаючи, що, по-перше, в ч. 5 ст. 219 КПК України йдеться саме про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, а момент початку ознайомлення з матеріалами й момент завершення досудового розслідування не обов'язково повинен збігатися. По-друге, ототожнення завершення досудового розслідування та ознайомлення з матеріалами досудового розслідування надасть можливість сторонам кримінального провадження зловживати своїми правами в частині повідомлення іншій стороні про відкриття матеріалів [9, с.87].

З'ясовуючи питання щодо чіткого визначення моментів фактичних зупинення та відновлення перебігу строків досудового розслідування у зв'язку із початком і закінченням ознайомлення з матеріалами. О. Дроздов, О. Дроздова, С. Шульгін приходять до висновку, що початок перебігу строку ознайомлення з матеріалами має починатися з дня фактичного отримання доступу до них стороною захисту, про що остання письмово підтверджує протилежній стороні цей факт. Відповідно, днем зупинення перебігу строків досудового розслідування на підставі ст.290 КПК України має бути день фактичного отримання стороною захисту доступу до матеріалів [10].

Верховний Суд має інший погляд до вирішення цього питання. Так, правова позиція Верховного суду полягає у тому, що у строк досудового розслідування не включається весь період часу з моменту направлення або безпосереднього вручення такого повідомлення стороні захисту про завершення досудового розслідування до моменту закінчення ознайомлення цієї сторони з матеріалами досудового розслідування. Проте факт завершення досудового розслідування має бути належно підтверджений, як і факт повідомлення цієї інформації стороні захисту. Тобто у строк досудового розслідування не включається весь період часу з моменту направлення або безпосереднього вручення такого повідомлення стороні захисту про завершення досудового розслідування до моменту закінчення ознайомлення цієї сторони з матеріалами досудового розслідування

Так, у постанові від 17 лютого 2021 р. у справі № 344/6630/17, Верховний Суд встановив, що сторона обвинувачення повідомила сторону захисту про відкриття матеріалів досудового розслідування 03.11.2020, направивши відповідні повідомлення рекомендованими поштовими направленнями, що підтверджується матеріалами кримінального провадження. Сторона захисту ознайомила з матеріалами

досудового розслідування 09.11.2020. Період з моменту повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування у порядку, визначеному ст. 290 КПК, та відкриття матеріалів провадження для ознайомлення у строки досудового розслідування не включається. Факт завершення досудового розслідування має бути належно підтверджений, як і факт повідомлення цієї інформації стороні захисту [11]. При цьому формальна наявність у матеріалах кримінального провадження запиту прокурора, прийнятого в порядку ч. 6 ст. 290 КПК України, не зумовлює зупинення перебігу строку досудового розслідування у разі відсутності доказів його направлення чи вручення стороні захисту [12]. Тобто у строк досудового розслідування не включається весь період часу з моменту направлення або безпосереднього вручення такого повідомлення стороні захисту про завершення досудового розслідування до моменту закінчення ознайомлення цієї сторони з матеріалами досудового розслідування [11]. Аналогічні правові позиції про темпоральний відлік строків досудового розслідування висловлено у постановках колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі ВС (постанова від 15.09.2021 р. у справі №711/3111/19, провадження №51-2890км19 [13], постанова від 07 грудня 2021 р., у справі №946/1753/20, провадження № 51-3003км21 [14], постанова ККС ВС від 28.09.2021 р. у справі № 758/12538/20 (провадження № 51-3811км21 [15]).

Отже, як убачається з вказаних постанов Верховного Суду, останній орієнтує суди, що факт завершення досудового розслідування має бути належно підтверджений, як і факт повідомлення цієї інформації стороні захисту. Відсутність у матеріалах кримінального провадження підтвердження отримання нею повідомлення про завершення досудового розслідування призводить до порушення строків досудового розслідування і як наслідок закриття кримінального провадження. Так, посилаючись на вказане рішення Верховного Суду України від 26 березня 2019 р. Солом'янський районний суд міста Києва, закриваючи кримінальне провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме у зв'язку з тим, що після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України зазначив, що матеріали кримінального провадження, які були відкриті стороні захисту, не містять будь-яких доказів на підтвердження належного вручення або направлення поштою або будь-яким іншим чином повідомлень про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. При цьому, суд відкидає доводи прокурора про те, що слідчий здійснив виклик сторони захисту телефонограмою, оскільки матеріали справи доказів такого не містять, й прокурором у судовому засіданні не надано [16].

Таким чином, для правильного визначення періоду часу, з якого починається зупинення досудового розслідування на підставі ч.5 ст. 219 КПК необхідним є документальне підтвердження того, що особа повідомлена про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. При цьому, відповідно до змін внесених до ч.5 ст. 219 КПК, день повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування включається у строки, передбачені статтею 219 КПК України.

Слід зауважити, що КПК не визначає конкретної форми процесуального документа, яким би підтверджувався факт надання доступу та ознайомлення з матеріалами провадження. КПК лише встановлює (ч. 9 ст. 290 КПК України), що цей факт повинен бути письмово підтверджений самим учасником кримінального провадження, якому надано доступ. Таку позицію висловив у своєму рішенні Верховний Суд України від 26 березня 2019 року та вказав, що такі письмові документи повинні додаватися до матеріалів кримінального провадження як підтвердження того, що кожна із сторін виконала свої обов'язки і не порушила прав учасників кримінального провадження (зокрема, права вимагати відкриття матеріалів провадження та права на ознайомлення з цими матеріалами)» [17] Таке тлумачення цілком корелюється із наведеним законодавцем положенням ч. 9 ст. 290 щодо самостійного визначення сторонами визначення форми такого підтвердження [18].

На погляд І. О. Крицької *de facto* існує два основних варіанта письмового підтвердження протилежній стороні факту надання доступу до матеріалів: 1) складання протоколу із додатком до нього у вигляді опису документів та речових доказів, які були відкриті; або 2) складання так званих графіків ознайомлення, в яких зазначається з якими томами чи аркушами тому особи ознайомилися за певний період, найчастіше день. Однак на думку автоки більш «стратегічно правильним» є саме складання стороною обвинувачення протоколу надання доступу до матеріалів із додатком до нього у вигляді опису наданих матеріалів, оскільки в такому разі навряд чи існуватиме ризик того, що слідчий не зазначить ті речові докази, які зберігалися не серед аркушів матеріалів кримінального провадження, а в інших місцях. Але з урахуванням ч. 1 ст. 104 КПК для забезпечення правової визначеності доцільним є внесення відповідних законодавчих коректив [19, с.207].

Вважаємо, що форма такого підтвердження стороною обвинувачення повинна мати форму протоколу та відповідати вимогам, які містяться у ст. 103 і 104 КПК України. Форму підтвердження сторона захисту обирає ту, яку вважає доречною. Проте, у такому документі обов'язково має міститися інформація про осіб, які ознайомились з матеріалами досудового розслідування, зазначення найменування таких матеріалів та факт надання їм доступу до матеріалів.

Висновки. Таким чином, аналізуючи зміст чинного кримінального процесуального законодавства України та практику його застосування у контексті забезпечення права на доступ до матеріалів досудового розслідування, варто констатувати певні недоліки як на правотворчому, так і правозастосовному рівнях щодо визначення періоду часу, який не включається у строки досудового розслідування у зв'язку з завершенням досудового розслідування та відкриттям матеріалів провадження для ознайомлення у порядку, визначеному ст. 290 КПК України. З аналізу судової практики можна виокремити наступні висновки, зокрема: для правильного визначення періоду часу, з якого починається зупинення досудового розслідування на підставі ч.5 ст. 219 КПК необхідним є документальне підтвердження факту завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування, а також факту повідомлення цієї інформації стороні захисту. При цьому, відповідно до змін внесених до ч.5 ст. 219 КПК України, день повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування включається у строки, передбачені статтею 219 КПК України. Тобто строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України починає відліковуватись на наступний день після повідомлення стороні захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування й закінчується ознайомленням цієї сторони з матеріалами досудового розслідування. Факт повідомлення інформації про завершення досудового розслідування, як і факт ознайомлення стороною захисту з матеріалами досудового розслідування має бути належно підтверджений.

References:

1. Pashkovskiy M.I., Hloviuk I.V. (2019) *Strok oznaiomlennia z materialamy dosudovoho rozsliduvannia storonamy kryminalnoho provadzhennia ta strok dosudovoho rozsliduvannia: problemy koreliatsii* [The term of familiarization with the materials of the pre-trial investigation by the parties to the criminal proceedings and the term of the pre-trial investigation: problems of correlation]. *Aktualni problemy kryminalnoho prava, protsesu, kryminalistyky ta operatyvno-rozshukovoi diialnosti : tezy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Khmelnytskyi, 1 bereznia 2019 r.* [Actual problems of criminal law, process, criminology and investigative activity: theses of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Khmelnytskyi, March 1, 2019]. Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU, 2019. P. 33-38. (In Ukrainian)
2. *Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia mekhanizmiv zabezpechennia zavdan kryminalnoho provadzhennia: Zakon Ukraini vid 16.03.2017 r. № 1950-VIII* [On the introduction of amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the improvement of mechanisms for ensuring the tasks of criminal proceedings: Law of Ukraine dated 03/16/2017 No. 1950-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1950-19#n9> (In Ukrainian)
3. *Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukraini* [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the improvement of the procedure for carrying out criminal proceedings under martial law: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n29> (In Ukrainian)
4. Case of «Kart v. Turkey» (Application no. 8917/05) : Judgment European Court of Human Rights Strasbourg, 3 December 2009. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96007> (In English)
5. *Sprava «Vemkhoff proty Nimechchyny (Wemhoff v. Germany) (Application no 2122/64)» : rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 27 cherv. 1968 r. Yevropeyskyi sud z prav liudyny* [Case "Wemhoff v. Germany (Application no. 2122/64)": decision of the European Court of Human Rights dated June 27. 1968. European Court of Human Rights]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57595%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57595%22]}) (In Ukrainian)
6. *Postanova KKS VS vid 15.09.2021 roku po spravi № 711/3111/19; provadzhennia № 51-2890km19* [Resolution of the CCS of the Supreme Court dated September 15, 2021 in case No. 711/3111/19; proceedings No. 51-2890km19]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323>. (In Ukrainian)

7. Kriakovtsev M.S. (2021) *Zupynennia strokiv na stadii zavershennia dosudovoho rozsliduvannia. Pravovyi Alians: vebsait. 20.05.2021* [Suspension of time limits at the stage of completion of the pre-trial investigation. Legal Alliance: website. 05/20/2021]. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/zupinennastrokiv-na-stadii-zaversenna-dosudovogo-rozsliduvanna/>. (In Ukrainian)
8. Hloviuk I.V., Ponomarenko D.V. (2020) *KPK Ukrainy ta asymetrychnist mozhlyvostei storin: pohliad storony zakhystu. Komitet zakhystu prav advokativ ta harantii advokatskoi diialnosti NAAU. Avtory: chleny Komitetu zakhystu prav advokativ ta harantii advokatskoi diialnosti pry NAAU* [CPC of Ukraine and the asymmetry of the parties' capabilities: the view of the defense side. The Committee for the Protection of Lawyers' Rights and Guarantees of Advocacy Activity of NAAU]. URL: <https://barristers.org.ua/2020/08/20/kpk-ukrayiny-ta-asymetrychnist-mozhlyvostej-storin-poglyad-storony-zahystu/> (In Ukrainian)
9. Torbas O.O (2021) *Problematyka vstanovlennia momentu oznaiomlennia z materialamy dosudovoho rozsliduvannia vidpovidno do st. 290 KPK Ukrainy* [The problem of establishing the moment of familiarization with the materials of the pre-trial investigation in accordance with Art. 290 of the CPC of Ukraine]. *Pravovi novely* [Legal novels]. № 15. 2021. P. 86-93 http://legalnovels.in.ua/journal/15_2021/13.pdf (In Ukrainian)
10. Drozdov Oleksandr, Drozdova Olena, Shulhin Serhii (2021) *Yak chas na oznaiomlennia z materialamy vplyvaie na zavershennia dosudovoho rozsliduvannia ta inshi dotychni pytannia. Zakon i Biznes. 26.06-09.07.2021* [How does the time to get acquainted with the materials affect the completion of the pre-trial investigation and other related issues. Law and Business. 26.06-09.07.2021]. URL: <https://unba.org.ua/publications/6727-yak-chas-na-oznajomlennia-z-materialami-vplyvae-na-zavershennia-dosudovogo-rozsliduvannia-ta-inshi-dotychni-pitannia.html> (In Ukrainian)
11. *Postanova KKS VS vid 17 liutoho 2021 r. u spravi № 344/6630/17. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen* [Resolution of the Supreme Court of Appeals of Ukraine dated February 17, 2021 in case No. 344/6630/17. Unified state register of court decisions]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95067240>. (In Ukrainian)
12. *Postanova KKS VS vid 21 veresnia 2021 roku u spravi № 756/6018/20, provadzhennia №51-3832km21* [Resolution of the Supreme Court of Appeals of Ukraine dated September 21, 2021 in case No. 756/6018/20, proceeding No. 51-3832km21]. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=99861315&red=100003348f0b4e2b94cf1a7dc7b7f9c238ffeb&d=5>. (In Ukrainian)
13. *Postanova KKS VS vid 15 veresnia 2021 r. u spravi No711/3111/19, provadzhennia No51-2890km19* [Resolution of the CCS of the Supreme Court of September 15, 2021 in case No. 711/3111/19, proceeding No. 51-2890km19]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/9968732>. (In Ukrainian)
14. *Postanova KKS VS vid 07 hrudnia 2021 roku, u spravi №946/1753/20, provadzhennia № 51-3003km21* [Resolution of the CCS of the Supreme Court of December 7, 2021, in case No. 946/1753/20, proceeding No. 51-3003km21]. URL: https://zakon.cc/court/document/read/101829930_eb19733a. (In Ukrainian)
15. *Postanova KKS VS vid 28 veresnia 2021 r. u spravi No 758/12538/20 (provadzhennia No 51-3811km21* [Resolution of the Supreme Court of Justice of the Supreme Court dated September 28, 2021 in case No. 758/12538/20 (proceeding No. 51-3811km21)]. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=100063288&red=100003a3d8a7300b78329c86d2ad3126feecb0&d=5>. (In Ukrainian)
16. *Ukhvala Solomianskoho raionnoho sud umista Kyieva vid 16.02.2021 r. Sprava №760/2257/21 1-kp/760/1904/21* [Decision of the Solomyanskyi District Court of the Kyiv Region dated February 16, 2022. Case No. 760/2257/21 1-kp/760/1904/21]. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103389793/>. (In Ukrainian)
17. *Postanova KKS VS vid 26 bereznia 2019 roku, sprava № 752/3929/15-k* [Resolution of the KKS of the Supreme Court of March 26, 2019, case No. 752/3929/15-k]. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vp_vid_26_03_2019_roku_u_spravi_752_3929_15_k/. (In Ukrainian)
18. *Pravo UA* [Law UA]. URL: <https://pravo.ua/iak-zdiisniuietsia-pidtverdzhennia-vidkryttia-materialiv-dosudovoho-rozsliduvannia/> (In Ukrainian)
19. Krytska I. O. (2019) *Zabezpechennia zakonnosti pid chas vidkryttia inshii storoni rechovykh dokaziv u poriadku statti 290 Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy* [Ensuring legality during the disclosure of physical evidence to the other party in accordance with Article 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Problemy zakonnosti* [Problems of legality]. 2019. Vyp. 146. P. 204-215. (In Ukrainian)

Проблема определения сроков ознакомления с материалами досудебного расследования сторонами уголовного производства

Жовтан Юрий Валерьевич, email: krim.process.oduvs@ukr.net
адвокат, аспирант кафедры уголовного процесса
Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье анализируются проблемы определения периода времени, не включаемого в сроки досудебного расследования в связи с завершением досудебного расследования и открытием материалов производства для ознакомления в порядке, определенном ст. 290 УПК Украины. Указано, что законодателем не определен момент отсчета времени, с которого сроки ознакомления с материалами досудебного расследования не включаются в общие сроки досудебного расследования, что значительно усложняет процесс правоприменения. Анализируя правовую позицию Верховного Суда, констатируется, что правовая позиция Суда состоит в том, что в срок досудебного расследования не включается весь период времени с момента направления или непосредственного вручения уведомления стороне защиты о завершении досудебного расследования до момента окончания ознакомления этой стороны с материалами досудебного расследования. Однако факт завершения досудебного расследования должен быть подтвержден, как и факт сообщения этой информации стороне защиты. Отсутствие в материалах уголовного производства подтверждения получения стороной защиты уведомления о завершении досудебного расследования приводит к нарушению сроков досудебного расследования и как следствие закрытия уголовного производства.

Рассматривая вопрос определения периода времени, который не включается в сроки досудебного расследования в связи с завершением досудебного расследования в порядке ст.290 УПК Украины, обращается внимание на изменения, внесенные в ч. 5 ст. 219 УПК Украины, согласно которым день сообщения подозреваемому, его защитнику, законному представителю и защитнику лица, в отношении которого предусматривается применение принудительных мер медицинского или воспитательного характера, о завершении досудебного расследования и предоставлении доступа в материалы досудебного расследования включается в сроки, предусмотренные статьей 219 УПК Украины. Срок ознакомления с материалами досудебного расследования сторонами уголовного производства в порядке, предусмотренном статьей 290 УПК Украины, начинает отсчитываться на следующий день после сообщения стороне защиты о завершении досудебного расследования и предоставления доступа к материалам досудебного расследования и заканчивается ознакомлением этой стороны с материалами. Факт уведомления информации о завершении досудебного расследования, как и факт ознакомления стороной защиты с материалами досудебного расследования, должен быть подтвержден.

Ключевые слова: стороны уголовного производства, досудебное расследование, ознакомление с материалами досудебного расследования, срок ознакомления.

TAX AMNESTY: ESSENCE, FEATURES AND FEATURES OF APPLICATION IN UKRAINE

Olena Kovalchuk

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, Ukraine
e-mail: corbazol@ukr.net

Abstract. Ukraine has been on the path of integration into the European Union for quite a long time. For the realization of this goal, one of the key conditions is the compliance of the national legislation of Ukraine, including the tax legislation, with the current provisions and legislative trends of the EU. It should be noted that special attention is still needed to enshrine the provisions of the BEPS Plan in the domestic tax legislation to combat the erosion of the taxable base and the withdrawal of income from taxation. Tax amnesty is a mandatory and necessary condition for the fulfillment of BEPS requirements regarding the implementation of tax transparency and the introduction of the Common Standard for the exchange of information on balances in foreign accounts, Common Reported Standards. Within the scope of this article, it is established that tax amnesty is a branch amnesty, which is characterized by the following features: 1) it is an act of forgiveness of persons who have committed tax offenses; 2) forgiveness of persons occurs in the event that persons seeking pardon perform certain actions; 3) lack of a corresponding special act on amnesty - relevant tax and legal norms are implemented; 4) tax amnesty does not provide for individualization - the implementation of tax amnesty concerns certain categories of taxpayers; 5) the primary purpose of the tax amnesty is to fulfill the fiscal function - to fill the revenue parts of the state and local budgets and to finance certain expenses in times of crisis for the country. Along with this, the purpose of the tax amnesty may be the withdrawal of funds from the shadow sector to the real sector of the economy, activation of production processes due to additional capital inflows; 6) voluntary participation of taxpayers in the tax amnesty and the possibility of their inclusion in the tax amnesty procedure at any time (within the temporal period of its validity); 7) conditional nature - the implementation of tax amnesty is possible only if certain requirements are met in favor of the state (submission of a special declaration, payment of a fee to the budget, tax audits, etc.); 8) as a result of the implementation of the tax amnesty, the taxpayer is exempted only from financial responsibility for the violation of tax legislation, provided for in Article 1. 111 of the Code of Ukraine. It is emphasized that such a type of tax amnesty as a one-time (special) voluntary declaration is currently implemented in Ukraine, its characteristics are indicated.

Keywords: compliance, tax legislation, taxable base, tax transparency, tax amnesty, tax offenses.

Постановка проблеми. Україна вже досить тривалий час перебуває на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Для реалізації цієї мети однією з ключових умов є відповідність національного законодавства України, в тому числі й податкового, чинним положенням та законодавчим тенденціям ЄС. Позначимо, що особливій уваги все ще потребує закріплення у вітчизняному податковому законодавстві положень Плану BEPS для боротьби з розмиванням оподаткованої бази й виведенням прибутку з-під оподаткування. Податкова амністія виступає обов'язковою і необхідною умовою виконання вимог BEPS щодо імплементації податкової прозорості та запровадження Загального Стандарту обміну інформацією по залишкам на зарубіжних рахунках, Common Reported Standards.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням окремих аспектів податкової амністії займалися такі науковці, як: О. О. Дмитрик, А. М. Котенко, І. Є. Криницький, О. В. Макух, О. П. Орлюк, І. В. Приходько, В. О. Рядінська, К. О. Токарева та ін. Однак з огляду на динамічність підходів до регулювання відносин оподаткування в сучасних умовах, існує необхідність надати характеристику податкової амністії в Україні. Так, **мета статті полягає** у визначенні сутності, ознак та особливостей застосування податкової амністії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід з'ясувати, що становить собою амністія як загальноправове явище. У академічному глумачному словнику амністія визначається як здійснюване актом верховної влади часткове або повне звільнення засуджених від кари [12, с. 39]. Слушними вбачаються міркування дослідників, які акцентують увагу на тому, що амністія становить собою волевиявлення законодавчої влади, яке скасовує як покарання, так і саме вчинення особою злочину. Така практика «прощення» існує ще з давніх часів і, як правило, означає повне забуття скоєних раніше протиправних діянь [13, с. 5-6].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про застосування амністії в Україні» [10] амністія – це повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набрали законної сили. При цьому законодавчо закріплено, що Законом про амністію може бути передбачено:

а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія); б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія) [10, ст. 2]. Показово, що закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбування покарання, крім випадків індивідуальної амністії.

У ст. 4 зазначеного нормативно-правового акта закріплено винятки, за яких амністія не може бути застосована. Приміром, амністія не може бути застосована до:

осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;

осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії;

осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;

осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб;

осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисне кримінальне правопорушення.

Амністія також не застосовується до осіб, засуджених за умисне вбивство; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті, або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягнули за собою смерть [10, ст. 2]. Зазначимо, що цей перелік є відкритим й законом про амністію можуть бути визначені й інші категорії осіб, на які амністія не поширюється.

З огляду на наведене, можемо зробити висновок, що законодавець розглядає амністію лише в контексті кримінально-караних діянь (злочинів). Зазначимо, що визначення амністії, яке міститься у приписах чинного законодавства є загальним, воно має спеціально галузевий (кримінально-правовий) характер. Виходячи з аналізу законодавчих приписів, можемо виокремити такі ознаки амністії: а) становить собою акт гуманізму та прощення певних осіб, який є елементом політики держави; б) дія амністії проявляється у звільненні від відповідальності певної категорії (або окремих) осіб; в) здійснюється на підставі закону, який приймається Верховною Радою і діє за юридично визначеним часом та простором; г) обмеженатемпоральна можливість прийняття закону про амністію (1 раз на рік, за винятком умовної амністії).

Фактично, застосування правового механізму амністії становить собою виключне право держави в особі Верховної Ради України (прийняття закону про амністію у відповідному році) та суду (щодо кожної конкретної особи) на скасування відповідного покарання за вчинення злочину, або навіть скасування відповідного факту вчинення певного кримінально караного діяння. Показово, що поза увагою законодавчого регулювання залишаються питання стосовно того, що саме виступає підставою для прийняття закону про амністію.

Справа в тому, що не дивлячись на те, що нормативно регламентовано право приймати закон про амністію (за загальним правилом) раз на рік, останній Закон України «Про амністію» був прийнятий у 2016 році [8]. Як вбачається, це свідчить про те, що рішення про застосування механізму амністії приймається виключно за розсудом уповноваженого органу. Фактично, це є його правовою можливістю, наданою законом вільно робити вибір щодо прийняття рішення, регулювання якого можливо в установлених законом рамках або взагалі непередбаченого нормою права, та на підставі свого внутрішнього переконання. На нашу думку, доцільно внести зміни до чинного законодавства й закріпити обґрунтовану систему визначення підстав, критеріїв визначення кола осіб, до яких амністія застосовується, та обмежень щодо її застосування. Такий підхід дозволить чітко та змістовно урегулювати це питання.

Однак на практиці ми бачимо, що окрім амністії у спеціально галузевому (кримінально-правовому) розумінні існують й інші різновиди амністії (наприклад, економічна, фінансова, податкова, амністія капіталів тощо). Показово, що кожен із зазначених видів амністії має свої специфічні особливості. Розглядаючи такий галузевий вид амністії як податкова, підкреслимо, що у чинному національному законодавстві відсутнє визначення цієї категорії. Для з'ясування сутності та змістових характеристик податкової амністії звернемося до наукових здобутків, а також до зарубіжного доступу впровадження податкової амністії. Так, І. М. Соловйов вказує, що історія вказує чимало випадків застосування амністії до неплатників податків. В силу того, що темпи розвитку суспільних відносин у сфері економіки стрімко росли, з'явилися нові необхідні для суспільства види амністії: економічна, фінансова, податкова, амністія капіталів. Приміром, податкова амністія не означає примітивного списання податкової заборгованості перед державою. На його думку, варто мати на увазі пропозицію сторони держави окремим неплатникам виплатити свій сформований борг з податків і зборів, обмінявши цю дію на відміну застосування покарання, потенційно накладеного за несплату [13, с. 9-14].

І. В. Приходько визначає податкову амністію через розкриття ознак останньої й через відмежування податкової амністії від амністії як родової категорії. На переконання вченої, до ознак податкової амністії слід віднести такі: 1) це акт прощення осіб, які здійснили податкові правопорушення; 2) прощення осіб відбувається у разі, якщо особи, які прагнуть помилування, здійснять певні дії (повне або часткове декларування прихованих сум податків, добровільне їх внесення у бюджет, добровільна заява в податкові органи про здійснення податкових порушень та про готовність прийняти всі заходи для ліквідації наслідків цього порушення тощо). [7, с. 78] На нашу думку, це не всі ознаки, що притаманні податковій амністії. Так, на відміну від амністії як родової категорії, податкова амністія характеризується ще й такими характеристиками:

а) відсутність відповідного спеціального акту про амністію. Остання податкова амністія в Україні була впроваджена 2021 року Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження разового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами свого майна та сплати одноразового внеску до бюджету» [9]. Зазначеним нормативно-правовим актом внесено відповідні зміни до Податкового кодексу України. Фактично, у подальшому будуть реалізовуватись відповідні податково-правові норми, що мають обмежену темпоральну дію. Це обумовлено часовою обмеженістю дії податкової амністії – з 1 вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року (абз. 2 п. 1 підр. 9⁴ розд. XX Податкового кодексу України). Отже, термін дії податкової амністії становить лише один календарний рік, протягом якого можна прогнозувати наповнення бюджетів різних рівнів.

У зв'язку з цим постає питання щодо того, яким чином ми наповнюватимемо дохідні частини бюджетів після закінчення строку податкової амністії. Які заходи держава вживатиме далі – продовжить дію цього механізму чи впроваджуватиме нові також з обмеженим строком дії. Це питання набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану в Україні, оскільки дуже гостро постає питання щодо підтримки національної економіки, підтримки бізнесу, забезпечення бюджетів грошовими коштами. У сучасних умовах баланс публічних і приватних інтересів у сфері оподаткування має вагоме значення, а податкова амністія може бути одним зі шляхів підтримки такого балансу. На наше переконання, наразі є підстави припустити, що у зв'язку з триваючим воєнним станом, строки проведення податкової амністії капіталу можуть бути продовжені.

б) податкова амністія не передбачає індивідуалізації. Впровадження податкової амністії стосується певних категорій платників податків. У цьому контексті можна провести певну аналогію з податковими пільгами. Законодавець визначає низку критеріїв, яким має відповідати платник податку для того, аби скористатися таким правом. Зазначимо, що науковці дуже часто вбачають у такому підході порушення принципів рівності платників податків перед законом та справедливості оподаткування, що є одними з основних засад податкового законодавства. Як вбачається, абсолютна юридична рівність не можлива в жодній галузі права, зокрема, у податковому праві, оскільки можуть мати місце обставини, незалежні від учасників податкових правовідносин, які не дають можливості перебувати в однакових умовах. Встановлюючи відповідні податки або інші податково-правові засоби, законодавець не враховує фактичну спроможність платника податків виконувати свій податковий обов'язок, передусім йдеться про сплату податків та/або зборів.

в) першочергова мета податкової амністії – виконання фіскальної функції – наповнення дохідних частин державного та місцевих бюджетів й можливість здійснювати фінансування певних видатків у кризові періоди для країни. Крім того, на наше переконання, доцільно вести мову про виведення коштів з тіньового сектору до реального сектору економіки, а також про активацію виробничих процесів за рахунок додаткового надходження капіталу;

г) добровільність участі платників податків у податковій амністії й можливість їх включення у процедуру податкової амністії в будь-який момент (в межах темпорального періоду її дії);

д) податкова амністія за своєю суттю є умовною – держава пробачає відповідні порушення податково-правових норм, платник податків добровільно зізнається у таких порушеннях, подає «спеціальну» податкову декларацію та сплачує відповідну компенсацію до бюджету;

є) за підсумками реалізації податкової амністії платник податків звільняється лише від фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства, що передбачена п. 1 ст. 111 Податкового кодексу України [6]. У вказаній нормі закріплено, що за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова; адміністративна; кримінальна. При цьому відповідно до п. 111. 3 цієї ж статті притягнення фізичної або юридичної особи до фінансової відповідальності за податкове правопорушення не звільняє фізичну особу чи посадових (службових) осіб юридичної особи у передбачених законом випадках від юридичної відповідальності інших видів. Але ще раз підкреслимо, що податкова амністія скасовує лише фінансову відповідальність за податкові правопорушення.

Деякі науковці наполягають на тому, що застосовуючи податкову амністію, передбачається звільнення платника від будь-якого виду відповідальності за податкові правопорушення [14, с. 98]. Однак, ми вважаємо таке твердження помилковим з огляду на те, що правовий механізм податкової амністії реалізується між платниками податків з однієї сторони та контролюючими органами, зокрема, Державною податковою службою України, з іншої. Притягнення до фінансової відповідальності за порушення податково-правових норм й застосування фінансових санкцій також вирішується вказаними суб'єктами й у деяких випадках - судом, а застосування заходів адміністративної та кримінальної відповідальності здійснюється інакше.

е) суб'єкти, які реалізують податкову амністію – контролюючі органи, у той час, коли ми говоримо про амністію у спеціально галузевому розумінні, обов'язковим учасником процедури застосування амністії є суд.

В.О. Рядінська, не надає визначення податкової амністії, алевказує, що її застосування є сумнівним, неетичним та аморальним кроком, що розцінюватиметься суспільством як прагнення високопосадовців легалізувати власні незаконні доходи та амністувати осіб, які здобули капітали внаслідок власної злочинної діяльності [11, с. 405]. З наведеного ми бачимо, що вчена характеризує податкову амністію як негативне правове явище. Прибічником негативної оцінки податкової амністії є й І. Є. Криницький, на думку якого, впровадження державою податкової амністії негативно відбивається на законності та правопорядку в сфері оподаткування, адже порушуються принципи справедливості та рівності, оскільки особи, які ухиляються від виконання одного з конституційних обов'язків, одержують від держави суттєві преференції та отримують своєрідну «індульгенцію», внаслідок чого податковий тягар в повній мірі покладається на всіх інших платників податків: «позитивна» особа, не тільки не підтримується, а, навпаки, отримує «покарання», адже заради отримання запланованих податкових доходів держава розкрадає втрачені кошти на платників, що знаходяться в легальному полі [4, с. 233]. Зазначені міркування дійсно мають певний сенс. У той же час, вважаємо, що слід більш широко та обґрунтовано розглядати таке правове явище, як податкова амністія. На підставі аналізу існуючих підходів до застосування податкових амністій багатьма країнами світу, в різні періоди їх розвитку, зазначимо, що виокремлення лише негативних чи позитивних аспектів досліджуваного правового явища є помилковим. Як вбачається, податкова амністія характеризується позитивними та негативними ознаками.

Приміром, на переконання Т. О. Белової, специфіка податкової амністії полягає у використанні даного заходу як одного із способів вирішення проблем економічного розвитку держави. Тому оголошення та реалізація податкової амністії може призвести як до позитивних (формування довірчих відносин між державою та суспільством, профілактиці вчинення правопорушень, надходження до бюджету додаткових фінансових ресурсів), так і до негативних наслідків (дестабілізації відносин у податковій сфері, збільшення кількості неплатників податків) [3, с. 9]. Дійсно, застосування податкової амністії має як позитивні, так і негативні прояви та наслідки. Водночас у цьому контексті, на нашу думку, аргументованим є підхід О. В. Макух.

Дослідниця акцентує увагу на тому, що, говорячи про застосування механізму податкової амністії, на перший погляд, складається враження про побудову довірчих відносин між державою та платниками податків шляхом впровадження відповідних взаємних «стимулів». Держава дозволяє платникам податків добровільно задекларувати свої активи, які не були належним чином відображені відповідно до положень податкового законодавства, й уникнути відповідальності за вчинені порушення податково-правових норм. Платники податків, користуючись такими нововведеннями, сплачують збір до бюджету. Цілковито аргументованими вбачаємо міркування дослідниці стосовно того, що такі новації у податковому законодавстві у підсумку можуть бути позитивними лише для держави, а які наслідки вони будуть мати місце для платника після закінчення темпоральної дії такого режиму однозначно стверджувати наразі не можна. Для побудови партнерських відносин між державою та платниками податків потребує впровадження якісних, реально функціонуючих правових механізмів [5].

На наше переконання, оцінка податкової амністії передусім залежить від того, яка мета ставиться державою перед її впровадженням й відповідно, який механізм її реалізації обирається для досягнення такої мети. Цілковито зрозуміло, що будь-який правовий механізм, який використовується у сфері оподаткування, має оцінюватись комплексно, системно, оскільки запровадження неузгоджених і розрізнених механізмів буде негативно впливати як на оподаткування в цілому, так і на адміністрування податків і зборів. У цьому контексті важливо акцентувати увагу на тому, що впровадження податкової амністії в Україні має, перш за все, базуватися на конституційних засадах верховенства права та визначення України як правової держави (статті 1 і 8 Конституції України), а також з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини і Конституційний Суд України. Так, у рішеннях Конституційного Суду України неодноразово наголошувалося, що визначальними елементами верховенства права є визначеність, ясність і недвозначність правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5, від 29.06.2010 № 17-рп, від 11.10.2011 10-рп).

Європейський суд з прав людини також неодноразово наголошував, що закони повинні відповідати стандарту, встановленому Конвенцією про захист прав людини та Основних свобод, що вимагає достатньо чіткого формулювання правових норм у тексті статей нормативно-правових актів. Зокрема, ... «Закон має бути доступним для зацікавлених сторін та сформованим з достатньою точністю для того, щоб вони могли регулювати свою поведінку, щоб мати можливість – якщо необхідно, з відповідною консультацією – передбачити в розумному обсязі підвідповідних обставин наслідки, які можуть спричинити його дії» (рішення у справі Веренцов проти України, 2013). [1, с. 4] Таким чином, без чітко сформульованих, однозначних норм якісного правового регулювання податкової амністії не досягти, а відтак й не досягти мети її запровадження.

Як свідчить іноземний досвід, в кожній конкретній державі цей процес відбувався по-своєму і мала як позитивний, так і не зовсім результат. У більшості випадків очікування таких подій значно перевищує результати. Загалом можна стверджувати про ефективність амністії. Зазначимо, що програми відрізнялися не тільки між країнами, але навіть в одних і тих же країнах залежно від строку застосування та умов проведення, методів і цілей амністії. Разом з тим, у цій ситуації навряд чи можна визначити якийсь один або ряд факторів, які гарантували б успіх таких ініціатив держави. Доцільно говорити про комплексний підхід, який враховує не тільки ставки податку на амністований капітал, але також рівень правосвідомості суспільства, рівень довіри до влади, фінансової грамотності, а також ефективність системи заохочень і заходів відповідальності [1, с. 6].

Приміром, у Румунії фіскальна амністія щодо штрафів та пені для платників податків була запроваджена до пандемії COVID-19, у 2019 році (GEO 6/2019). Але поява пандемії та економічні труднощі, з якими зіткнулися кілька компаній, призвели до нової серії фіскальних амністій, ухвалених у травні 2020 року. У березні 2021 року було прийнято нові фіскальні заходи. Метою цих механізмів є запобігання накопиченню нових боргів перед державою та уникнення нових процедур банкрутства через заходи, введені під час надзвичайного стану та режиму готовності.

У травні 2020 року урядом Румунії вже було прийнято два інші податково-правові заходи: (1) надання бонусів для сплати річного податку на прибуток до 30 червня 2020 року. Зокрема, відповідним рішенням Уряду передбачено бонус до 5% податку на прибуток, внесків на соціальне страхування та внесків на соціальне медичне страхування, які належать до сплати, якщо всі ці зобов'язання сплачені в повному обсязі (виплата або компенсація) до 30 червня 2020 року включно: нараховується додаткова надбавка 5% за подання єдиної декларації не пізніше 30 червня (включно); (2) податкова амністія щодо штрафів та пені для платників податків, які сплачують основну непогашену заборгованість станом на 31 березня 2020 року до 15 грудня 2020 року. Платники податків, які мали непогашені бюджетні зобов'язання на 31 березня 2020 року, можуть вибрати скасування відповідних штрафів та пені, якщо вони сплатити основну суму до 15 грудня та подати про це заяву [2]. З наведеного можемо констатувати, що уряд Румунії поряд із податковою амністією впроваджує додаткові заходи стимулювання платників податків для підтримки бізнесу та економіки держави.

Щоб скористатися запропонованими державою заходами в контексті податкових зобов'язань із терміном погашення до 31 березня 2020 року, платники податків повинні подати всі декларації щодо своїх загальних податкових зобов'язань, сплатити всі поточні податкові зобов'язання та подати заяву про скасування штрафу та пені не пізніше 15 грудня 2020 року. .

У березні 2021 року через GEO 19/2021 було подовжено період, протягом якого боржники можуть повідомити, що вони хочуть, щоб їх розглядали для цієї можливості, до 30 вересня 2021 року; подовжено термін, протягом якого боржники можуть надіслати план реструктуризації до фіскальних органів – до 31 січня 2022 року. Під податкову амністію згідно з GEO 19/2021 підпадають такі категорії платників податків: (а) всі платники податків, щодо яких проводиться податкова перевірка 29 березня 2021 року, незалежно від терміну її завершення; (б) усі платники податків, щодо яких податкова перевірка розпочнеться після 29 березня 2021 року, але не пізніше 31 січня 2022 року, незалежно від часу її завершення [2]. Підкреслимо, що румунський законодавець обрав таку модель податкової амністії, для реалізації якої необхідно подати до контролюючого органу декларацію, пройти відповідну перевірку наданих даних.

Схожий до цього механізм податкової амністії, а точніше один з її видів, закріплено й в Україні. Йдеться про одноразове (спеціальне) добровільне декларування активів фізичних осіб. Як ми вже зазначали за текстом статті, правовий механізм такого декларування регламентовано підп. 9⁴ розділу XX ПК України. Проаналізувавши такий механізм, зазначимо його особливості:

- суб'єктами такого декларування є виключно фізичні особи – платники податків та зборів;
- об'єкт декларування – активи фізичної особи, що розміщені на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань

оподаткування та/або міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та/або які не були задекларовані в порушення податкового та валютного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом будь-якого з податкових періодів, що мали місце до 1 січня 2021 року;

- обмежена дія такого декларування в часі (період реалізації одноразового (спеціального) добровільного декларування) – з І вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року;

- умовний характер декларування. В цій ситуації йдеться про те, що законодавчо передбачена дійсно вигідна можливість для платника податків, але за дотримання декількох умов: подання декларації, сплата збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування в порядку, строки і розмірах, встановлених ПК України, проведення податкових перевірок тощо;

- диференціація ставок збору за одноразове податкове декларування залежно від виду активу, що декларується. Крім того, слід відзначити можливість сплати збору частинами, але ставка, за якою розраховуватиметься сума збору до бюджету, буде завищена. Отже, розглядуваний вид податкової амністії не є новим для світових практик. На нашу думку, правовий механізм одноразового (спеціального) податкового декларування не є досконалим та потребує відповідного удосконалення, оскільки після перемоги України над військовою агресією РФ інтеграційні процеси в рамках вступу України до ЄС будуть у значній мірі активізовані, що призведе до посилення контролю з боку держави за належною сплатою податків відповідно до стандартів країн ЄС.

Висновки. У межах цієї статті встановлено, що податкова амністія є галузевою амністією, якій притаманні такі ознаки: 1) це акт прощення осіб, які здійснили податкові правопорушення; 2) прощення осіб відбувається у разі, якщо особи, що прагнуть помилування, здійснять певні дії; 3) відсутність відповідного спеціального акту про амністію – реалізуються відповідні податково-правові норми; 4) податкова амністія не передбачає індивідуалізації - впровадження податкової амністії стосується певних категорій платників податків; 5) першочергова мета податкової амністії – виконання фіскальної функції – наповнення дохідних частин державного та місцевих бюджетів й можливість здійснювати фінансування певних видатків в кризові періоди для країни. Разом із цим метою податкової амністії може бути й виведення коштів з тіньового сектору до реального сектору економіки, активація виробничих процесів за рахунок додаткового надходження капіталу; 6) добровільність участі платників податків у податковій амністії й можливість їх включення у процедуру податкової амністії в будь-який момент (в межах темпорального періоду її дії); 7) умовний характер – реалізація податкової амністії можлива лише за умови виконання певних вимог на користь держави (подання спеціальної декларації, сплата збору до бюджету, податкові перевірки та ін.); 8) за підсумками реалізації податкової амністії платник податків звільняється лише від фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства, що передбачена п. 1 ст. 111 ПК України. Підкреслено, що в Україні наразі реалізується такий вид податкової амністії, як одноразове (спеціальне) добровільне декларування, зазначено його характеристики.

References:

1. Dmytryk, O., Tokarieva, K., Kobylnik, D., Kotenko, A., & Makukh, O. (2021). Tax amnesty as a means of fulfillment of BEPS requirements for implementation of tax transparency: Experience of Ukraine and EU countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. 25(S4). P. 1-13.
2. Fiscal amnesty for interest and tax penalties. Eurofound EU Policy Watch. URL: https://static.eurofound.europa.eu/covid19db/cases/RO-2020-20_1843.html (In English)
3. Belova T. A. (2015) *Institut nalogovoj amnistii i ego mesto v sisteme nalogovogo prava: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.04* [The Institute of Tax Amnesty and Its Place in the System of Tax Law: Abstract of the thesis. diss. ... cand. legal Sciences: 12.00.04]. Saratov, 2015. 29 p. (In Russian)
4. Krynytskyi I.Ie. (2012) *Podatkova amnistii ta podatkova pilha: problema spivvidnoshennia* [Tax amnesty and tax relief: the problem of ratio]. *Pravo ta upravlinnia* [Law and management]. 2012. №3. P. 228-240. (In Ukrainian)
5. Makukh O.V. (2021) *Odnorazove dobrovilne deklaruvannia v Ukraini: sutnist i naslidky dlia platnykiv podatkov* [One-time voluntary declaration in Ukraine: essence and consequences for taxpayers]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo* [Law and innovative society]. 2021. № 2 (17). URL: <https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/makuch17> (In Ukrainian)
6. *Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 2.12.2010 r. № 2755-VI* [Tax Code of Ukraine dated December 2, 2010 No. 2755-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n18939> (In Ukrainian)
7. Prykhodko I.V. (2017) *Sutnist podatkovoi amnistii ta yii spivvidnoshennia z poniattamy «ekonomichna amnistii», «finansova amnistii» ta «amnistii kapitaliv»* [The essence of tax amnesty and its relationship with the concepts of "economic amnesty", "financial amnesty" and "capital amnesty"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Pravo* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law]. 2017. Vyp. 43. Tom 2. P. 75-80. (In Ukrainian)
8. *Pro amnistiiu u 2016 rotsi: Zakon Ukrainy vid 22.12.2016 r. № 1810-VIII* [On amnesty in 2016: Law of Ukraine dated December 22, 2016 No. 1810-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-19#Text> (In Ukrainian)

9. *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo stymuliuivannia detinizatsii dokhodiv ta pidvyshchennia podatkovoi kultury hromadian shliakhom zaprovadzhennia razovoho (spetsialnoho) dobrovilnoho deklaruvannia fizychnymy osobamy svoho maina ta splaty odnorazovoho vnesku do biudzhetu: Zakon Ukrainy vid 15.06.2021 r. № 1539-IX* [On the introduction of amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the stimulation of detinization of incomes and the improvement of tax culture of citizens by introducing a one-time (special) voluntary declaration by individuals of their property and payment of a one-time contribution to the budget: Law of Ukraine dated 15.06.2021 No. 1539-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20#Text> (In Ukrainian)

10. *Pro zastosuvannia amnistii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 1.10.1996 r. № 392/96-VR* [On the application of amnesty in Ukraine: Law of Ukraine dated October 1, 1996 No. 392/96-BP]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text> (In Ukrainian)

11. Riadinska V.O. (2015) *Perspektyvy zaprovadzhennia amnistii kapitaliv v Ukraini z urakhuvanniam zarubizhnoho dosvidu (chastyna persha)* [Prospects for the introduction of capital amnesty in Ukraine, taking into account foreign experience (part one)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»* [Scientific works of the National University "Odesa Law Academy"]. 2015. T. 14. P. 402-410. (In Ukrainian)

12. *Slovyuk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. Tom 1* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. Volume 1]. 1970. P. 39. (In Ukrainian)

13. Solovev Y. N. (2014) *Ekonomycheskaia amnystiia* [Economic amnesty]. M.: Prospekt, 2014. 98 p. (In Russian)

14. Shkelebei V.A., Lyseiuk A.M. (2014) *Suchasna amnistiia v Ukraini u svitli kardynalnykh zmin do zakonodavstva* [Modern amnesty in Ukraine in the light of drastic changes to the legislation]. *Nashe pravo* [Our right]. 2014. № 5. P. 97-100. (In Ukrainian)

Налоговая амнистия: сущность, признаки и особенности применения в Украине

Ковальчук Елена, e-mail: corbazol@ukr.net

Хмельницкий университет управления и права имени Леонида Юзькова, г. Хмельницкий, Украина

Аннотация. Украина уже давно идет по пути интеграции в Евросоюз. Для реализации этой цели одним из ключевых условий является соответствие национального законодательства Украины, в том числе налогового, действующим положениям и законодательным тенденциям ЕС. Следует отметить, что по-прежнему требуется особое внимание к закреплению положений Плана BEPS в отечественном налоговом законодательстве для противодействия размыванию налогооблагаемой базы и выводу доходов из-под налогообложения. Налоговая амнистия является обязательным и необходимым условием выполнения требований BEPS в части реализации налоговой прозрачности и внедрения Единого стандарта обмена информацией об остатках на зарубежных счетах, Единых стандартов отчетности. В рамках настоящей статьи установлено, что налоговая амнистия является отраслевой амнистией, для которой характерны следующие признаки: 1) это акт прощения лиц, совершивших налоговые правонарушения; 2) прощение лиц наступает в случае совершения лицами, ходатайствующими о помиловании, определенных действий; 3) отсутствие соответствующего специального акта об амнистии – реализуются соответствующие налоговые и правовые нормы; 4) налоговая амнистия не предусматривает индивидуализации - осуществление налоговой амнистии касается отдельных категорий налогоплательщиков; 5) основной целью налоговой амнистии является выполнение фискальной функции - наполнение доходной части государственного и местных бюджетов и финансирование отдельных расходов в кризисное для страны время. Наряду с этим целью налоговой амнистии может быть вывод средств из теневого сектора в реальный сектор экономики, активизация производственных процессов за счет дополнительного притока капитала; 6) добровольное участие налогоплательщиков в налоговой амнистии и возможность включения их в процедуру налоговой амнистии в любое время (в течение временного периода ее действия); 7) условный характер - осуществление налоговой амнистии возможно только при выполнении определенных требований в пользу государства (представление специальной декларации, уплата сбора в бюджет, проведение налоговых проверок и т.п.); 8) в результате осуществления налоговой амнистии налогоплательщик освобождается только от материальной ответственности за нарушение налогового законодательства, предусмотренного статьей 1.111 Кодекса Украины. Подчеркивается, что в настоящее время в Украине реализуется такой вид налоговой амнистии, как единовременное (специальное) добровольное декларирование, указываются его особенности.

Ключевые слова: комплаенс, налоговое законодательство, налогооблагаемая база, налоговая прозрачность, налоговая амнистия, налоговые правонарушения.

ORGANIZATION OF PROSECUTOR ACTIVITIES IN SOME FOREIGN COUNTRIES

Valery Zaiats

graduate student of the Department of Constitutional, Administrative and Financial Law of the Leonid Yuzkov Khmelnytskyi National University of Management and Law, Khmelnytskyi, Ukraine
e-mail: corbazol@ukr.net

Abstract. There are two main types of structure and activities of the prosecutor's office; they are a criminal prosecution authority (the prosecutor as a representative of the "prosecution"); and a law enforcement authority (the prosecutor as a "supervisor of legality"). The first type of the prosecutor's office historically stems from the judicial structure of the prosecutor's activities ("judicial magistracy"). In this case, the main activity of the prosecutor's office is related to ensuring justice, mainly in criminal cases, and the prosecutor's offices are the bodies of criminal prosecution and public (state) charges support. Recently, this type of the prosecutor's office provided a basis for a new developing one, which is "the prosecutor (prosecutor's office) as a representative of justice". The prosecutor's activities are mainly associated with the administration of criminal justice, similarly to the basic type; but the fundamental difference is that the basic model regards the prosecutor as the main engine of criminal proceedings, since the initiation and subsequent application of the criminal law rules depend strictly on the person, while the new one provides the right to initiate criminal procedure for other participants in criminal proceedings, and the list of them can be quite extensive. The charging and prosecutorial activities of the prosecutor become inferior to the legal assessment of the procedural activities of other participants in the criminal procedure. This makes the role of the prosecutor similar to the one of an "assistant judge".

The second type of "prosecutor's office as a body of supervision of legality" historically derives from the judicial-administrative and fiscal-supervisory nature of the prosecutor's activities structure. Its main goal is to supervise (monitor) the legality, which is understood as the fulfillment of the requirements set out in the laws (as the acts of the highest legal force) that is aimed at achieving the lawful state of the supervised environment. All other functions, including criminal prosecution and supporting the charges, are subordinate to the main one and are either determined by it, or regarded as of a secondary nature. Prosecutor's supervision covers the activities of all public authorities, institutions and persons, including other control, enforcement and judicial authorities. In this regard, the prosecutor's office acts as a supreme supervision body possessing only external features of an institution of justice and is quite often referred to as a law enforcement body that has the right to apply substantial legal coercion measures in a simplified (out-of-court) manner.

Currently, this type of prosecutor's activities tends to transform into a new one that can be conventionally defined as "the prosecutor's office as a rights enforcement body" (and the prosecutor, respectively, as an "ombudsman" or "the rights defender"). The principal difference from the basic model is that the traditional notion of legality as the main subject of prosecutor's activities becomes subordinate to public interest, which implies protection and securing of public goods, values and social relations rather than enforcement of the requirements set out in the law.

Keywords: typology of prosecutor's activities, prosecutor's office, prosecutor's offices of foreign countries.

Щодо класифікації сучасної прокурорської діяльності, то в науковій літературі існують два підходи: **функціональний та інституційний**. Перший визначає класифікацію залежно від основних функцій прокуратури, другий в основу покладає формальне визначення місця прокуратури в системі органів державної влади відповідної країни.

1. Прихильники **функціонального** підходу залежно від структури та організації діяльності визначають такі види прокуратур: 1) прокуратура як орган кримінального переслідування («прокурор – обвинувач»); 2) прокуратура як орган нагляду за додержанням і застосуванням законів («прокурор – захисник законності»). При цьому, на прокуратуру крім основної функції можуть покладатися додаткові, що формує прокурорську діяльність змішаного типу, для якого характерним є наявність чисельних функцій [5, с. 82].

Як вбачається з аналізу історичних джерел, перший вид **прокуратури як органу кримінального переслідування** («прокурор – обвинувач») пов'язаний з інститутом судового устрою прокурорської діяльності – так званої «судової магістратури». Даний вид характеризується тим, що діяльність прокуратури полягає у забезпеченні інтересів правосуддя, зокрема кримінального судочинства, при цьому, основними функціями прокуратури, як правило, виступають функції кримінального переслідування та підтримання публічного (державного) обвинувачення. Логічно, що мета такої діяльності полягає у

публічному доведені вини (викритті) особи, яка вчинила злочин, та вжитті всіх заходів щодо досягнення результату у виді призначення відповідного покарання. У зв'язку з цим для даного виду прокуратур характерним є наявність єдиної функції – підтримання публічного (державного) обвинувачення або ширше – здійснення кримінального переслідування. Тобто такі прокуратури практично позбавленні наглядових повноважень, за виключеними випадками, коли нагляд обмежується наглядом за стадіями досудового провадження та виконання вироку суду. Процесуальна діяльність у взаємодії суд-прокуратура-сторона захисту побудована на принципі змагальності [5, с. 90].

Як зазначають зарубіжні вчені, в даному випадку повноваження прокурора подібні повноваженням «помічника суду (судді)», проте є ширшими, оскільки прокурор є автономнішим в оцінці доказів, але обмежений у встановленні інших обставин, що мають значення для застосування норм права. Формально прокурор продовжує виконувати функцію обвинувачення, але при цьому має на меті забезпечити дотримання публічних (державних та громадських) інтересів при врегулюванні соціального конфлікту, що виник при вчиненні злочину, а не лише довести вину особу у вчиненні злочину та призначити їй справедливе покарання. Тобто основний зміст процесуальної діяльності прокурора в першу чергу пов'язаний із забезпеченням інтересів суспільства у переслідуванні особи, яка вчинила конкретний вид злочину, з метою відновлення соціальної справедливості за допомогою інших, альтернативних кримінальному покаранню, засобів [11, с. 105-106].

З наведеного вбачається, що для проаналізованого виду прокуратури, прокурор є частиною судової системи та здійснює свою процесуальну діяльність за принципом рівності та змагальності сторін: суд-прокурор-сторона захисту. Найскравішими представниками даного виду є прокуратури Нідерландів та сучасних Скандинавських держав.

Другий вид – **прокуратура як орган нагляду за додержанням і застосуванням законів** – історично походить із судово-адміністративного та фіскально-наглядового устрою прокурорської діяльності в державі. Основна мета діяльності прокуратури полягає у нагляді (спостереженні) за дотриманням законності, що дослівно означає виконання вимог, закріплених в актах вищої юридичної сили – законах - з метою досягнення так званого «правомірного стану середовища», за яким здійснюється нагляд. Всі інші функції, включаючи кримінальне переслідування та підтримання державного обвинувачення, підпорядковані та обумовлюються функцією нагляду, або мають другорядний характер. Логічно, що під прокурорську функцією нагляду підпадає діяльність всіх публічних органів, установ та осіб, включаючи судові та інші правоохоронні органи [4, с. 76].

У зв'язку з цим прокуратура виступає органом вищого нагляду, який має лише зовнішні ознаки органу юстиції, а тому частіше відноситься до правоохоронного, що має право вживати заходи державного примусу у спрощеному (позасудовому) порядку. Під час судового провадження прокурор наділений формальними або фактичними процесуальними перевагами порівняно з іншими учасниками процесу, а також має конкретно визначені або приховані наглядові повноваження щодо суду. Крім того, для даного виду прокуратур характерним є покладання на прокурора розпорядчих функцій, що дозволяє як керувати досудовим провадженням, так і проводити його самостійно. Подібна модель організації діяльності прокурорських органів характерна для Китайської Народної Республіки, деяких латиноамериканських країн.

Як зазначає В.В. Карпунцов, сьогодні відбуваються реформи даного виду прокуратури як органу нагляду за додержанням і застосуванням законів. Аналіз зарубіжного досвіду вказує на те, що в результаті таких реформ з'являється новий вид прокуратур, який умовно можна визначити як «прокуратура - органи правового забезпечення (прокурор - правозахисник, правозаступник)» [3, с. 145]. Принципова відмінність нового виду від основного - прокуратури як органу нагляду за додержанням і застосуванням законів - полягає в трансформації традиційного поняття законності як фокусу предмета прокурорської діяльності. Так, на думку В.В. Карпунцова, категорія законність замінюється публічним інтересом. Під публічним інтересом слід розуміти не лише забезпечення виконання вимог закону, а саме охорону та захист публічних благ - інтересів суспільства і держави, а також правового становища особи. При цьому, забезпечення прав і свобод людини і громадянина має пріоритетне значення і визначається як благо, що публічно охороняється; є рівнозначним іншим публічним інтересам [3, с. 147].

Друга відмінна риса нового виду прокуратур, що реформується з прокуратур як органу нагляду за додержанням і застосуванням законів, полягає у виключенні суду з предмету прокурорського нагляду. При цьому, в сфері процесуальної діяльності прокурор займає особливе становище: не будучи стороною в процесі і не будучи пов'язаним з жодною з них, він постає як незацікавлений незалежний спостерігач – експерт у сфері правозабезпечення, який має право брати участь у судочинстві. В даному випадку його статус можна назвати близьким до статусу «помічника суду» та «представника правосуддя», проте, на відміну від останніх, прокурор не є частиною судової системи. Крім того, у судочинстві його інтереси, виходячи з правозабезпечених мотивів, у рамках конкретного провадження можуть не співпадати з

інтересами сторін та інших учасників процесу. Основний зміст діяльності прокуратури в цьому випадку становлять спостереження (нагляд) та судово-процесуальна діяльність (участь прокурора у розгляді справ судами). Інші напрями, у тому числі кримінальне переслідування та підтримка державного обвинувачення – або мають другорядний характер, або не властиві для прокурорської діяльності взагалі [4, с. 213].

2. Другий підхід до класифікації сучасної прокурорської діяльності – **інституційний**. Інституційний підхід передбачає визначення місця прокуратури в системі органів влади конкретної держави, яка склалася шляхом віднесення прокуратури до того чи іншого відомства або гілки влади.

Незважаючи на легкість даної методики, аналіз наукової літератури показав, що на практиці в зарубіжних країнах дуже важко однозначно віднести прокуратуру до однієї з гілок влади або виділити в окреме відомство.

Наприклад, в теорії виділяють чотири групи країн, виходячи з місця прокуратури в системі органів державної влади:

1) країни, де прокуратура входить до складу Міністерства юстиції, хоча при цьому може належати до органів правосуддя та діяти при судах, а прокурори виступають частиною суддівського корпусу (апарату) («судової магістратури»);

2) країни, де прокуратура повністю включена до складу судової системи та перебуває при судах або користується в рамках судової влади адміністративною автономією;

3) країни, де прокуратура виділена в самостійну систему та підзвітна парламенту чи главі держави;

4) країни, де прокуратури чи її аналога взагалі немає [10, с. 235].

Відштовхуючись від наведеної класифікації, можна навести наступну типологію організації діяльності органів прокуратури:

1. *Американська модель прокуратури*. До основних функцій прокуратури належать: здійснення кримінального переслідування, підтримка публічного обвинувачення, участь у судах як органу представництва публічної влади. Для американської моделі прокуратур характерним є децентралізація та відсутність у прокурорів наглядових повноважень. Організаційно прокуратура не є органом державної влади (принаймні, у континентальному розумінні), а являє собою сукупність професійних корпорацій юристів, які перебувають на постійній державній службі (прокурори наймаються клієнтом – представником публічної влади) [1, с. 66].

При цьому, прокуратура Сполучених Штатів Америки (США) входить до структури державного апарату на федеральному рівні та складається з кількох служб та посадових осіб: 1) атторнейська служба, яку очолює Генеральний атторней США (US Attorney General), та є одночасно міністром юстиції США; 2) соліситорська служба, яку очолює Генеральний соліситор США (US Solicitor General), 3) Незалежний прокурор (Independent Counsel), який здійснює свою діяльність у спеціальній присутності за призначенням незалежних прокурорів (Special Division of Appointing Independent Counsels) та Апеляційного суду округу Колумбія (US Court of Appeals for District of Columbia)¹.

Атторнейська служба характеризується чотирма рівнями організації: федеральний рівень, включаючи окружний, рівень штатів та місцевий. На федеральному рівні прокуратура США є єдиною системою органів та посадових осіб. На місцевому рівні та рівні штатів атторнейські служби є професійною корпорацією юристів, що представляють інтереси штату (публічної влади) при кримінальному переслідуванні та в судових справах, і не виступають як самостійна централізована служба. Між федеральною атторнейською службою, атторнейською службою штатів та муніципалітетів відсутнє будь-яке підпорядкування. Тому робимо висновок, що зазначена організація прокурорської діяльності забезпечує високий рівень незалежності, та дозволяє прокурорам (атторнеям) робити політичну кар'єру [8, с. 45].

Основними функціями атторнейської служби на федеральному рівні є: 1) здійснення кримінального переслідування та керівництво федеральними органами кримінального переслідування та правоохоронними структурами (Федеральне бюро розслідування, Федеральна маршальська служба, Секретна служба США, Служба внутрішніх доходів США та ін., а також так звані «ударними силами» (US Joint Strike Forces) – об'єднаними цільовими прокурорсько-слідчими бригадами, які формуються для розслідування конкретних кримінальних проваджень); 2) представництво інтересів федерального уряду в судах різних рівнів; 3) консультування федерального уряду з юридичних питань; 4) забезпечення виконання федерального законодавства за допомогою процесуальних засобів; 5) надання рекомендацій Президенту США щодо кандидатів на посади федеральних суддів; 6) участь в нормативній діяльності; 7) здійснення офіційного та обов'язкового до виконання тлумачення норм права та ін [1, с. 76].

¹ Дуже часто американську прокуратуру фактично ототожнюють з атторнейською службою [7, с.156–164]). Таке ототожнення впливає на висновок, що американська прокуратура є органом Міністерства юстиції США, тобто належить до виконавчої гілки влади. Разом з тим, ми розділяємо позицію, що американська прокуратура є, перш за все, сукупністю незалежних професійних корпоративних юридичних структур, у зв'язку з чим інституційно належать до різних рівнів та гілок влади [1, с. 70].

Функціями Соліситорської служби США є представництво інтересів федерального уряду в суді. Обов'язки Незалежного прокурора США обмежуються кримінальним переслідуванням вищих посадових осіб країни, включаючи Президента США та Генерального атторнея та соліситора США [1, с. 89].

2. *Європейська модель прокуратури.* Основними функціями прокуратури є: 1) здійснення кримінального переслідування; 2) підтримка державного обвинувачення та участь в інших судових справах; 3) представництво інтересів держави; 4) наглядові повноваження. Європейські прокуратури входять до органів юстиції. Організаційно вони займають подвійне становище, з одного боку, адміністративно підпорядковуються відповідним міністрам юстиції (тобто формально входять до складу виконавчих органів влади), з іншого – реалізують свої функції в судах та судових палатах (функціонують у судовій системі).

Найтипівішими представниками даного виду є французька та німецька прокуратури.

Французька прокуратура (*le ministère public*) поєднує в собі основні ознаки, характерні для прокуратури як органу юстиції. Прокурори Французької Республіки (*les procureurs de la République*), які здійснюють свою діяльність у трибуналах великого процесу, підпорядковуються генеральним прокурорам (*les procureurs généraux*) при Касаційному та генеральному адвокатах (*les avocats généraux*), які призначаються і заміщуються за рекомендацією Міністра юстиції¹. Разом із судами прокурори утворюють так звану судову магістратуру (*la magistrature judiciaire*) – єдиний судовий корпус – специфічна форма організації органів та установ юстиції, що формально перебуває у складі міністерства юстиції (*le Ministère de la Justice*), але фактично діє при різних судах і судних палатах, що будується на принципах взаємозамінності суддів та прокурорів. Для французької прокуратури характерним є високий рівень централізації та наявність субординаційних зв'язків між вищими та нижчими прокурорами [7, с. 16].

Французька прокуратура реалізує такі функції: 1) кримінальне переслідування; 2) підтримка державного обвинувачення; 3) нагляд за дізнанням, який здійснює судова поліція (*la police judiciaire*); 4) участь в цивільному судочинстві; 5) представництво в суді інтересів публічної влади; 6) забезпечення виконання вироків та судових рішень. Французька модель прокуратур вплинула на організацію діяльності прокуратур Італії та Іспанії.

Німецька прокуратура (*Staatsanwaltschaft*), як і французька, формально входить до складу міністерства юстиції, але здійснює свою діяльність у так званих «колегіях державних обвинувачів» (*Kollegium der Staatsanwälte*) при Верховному Суді Федеративної Республіки Німеччина, верховних судах земель, судах земель та дільничних судах. Принципова відмінність від французької прокуратури полягає у її повній децентралізації: прокуратури земель повністю автономні, самостійні у реалізації покладених на них обов'язків і не підпорядковуються федеральній прокуратурі [9, с. 105].

Як і французька, німецька прокуратура керує попереднім розслідуванням, здійснює підтримку державного обвинувачення, бере участь у виконанні вироків та інших судових рішень. Однак, на відміну від першої, має більш суттєві наглядові повноваження щодо попереднього розслідування та в судовому процесі, крім підтримки державного обвинувачення, також забезпечує правове становище всіх учасників судочинства.

3. Радянська модель прокуратури, на думку вчених, займає окреме, специфічне, місце в класифікації прокуратур. Історично радянська модель прокуратури існувала в усіх відомих формах організації прокурорської діяльності, що обумовлено як національними особливостями, так і специфікою державного управління та кримінального судочинства, що і дозволило вченим виділити її в окремий вид [6, с. 160; 10, с. 178].

Для радянської моделі прокуратури характерним є вищі наглядові повноваження, які є визначальними для інших видів діяльності. Це вплинуло на те, що радянська прокуратура належить до системи незалежних наглядових органів, які мають лише зовнішні ознаки органів юстиції. Основна мета її діяльності – забезпечення інтересів центральної влади на всій території держави шляхом здійснення прокурорського нагляду за єдиним та правильним застосуванням законів. Всі інші функції мають похідний і допоміжний характер. Під радянським впливом такий тип організації прокурорської діяльності став визначальним для ряду країн, які раніше не знали, відмовилися або не використовували американські (британські) або європейські традиції правового будівництва.

References :

1. Vlasikhin V.A. (1981) *The prosecution service in the United States: law and policy*. M.: Law. lit., 1981. 176 p. (In Russian)
2. Dyomin Yu. (2016) *Issues of organization and activities of the prosecutor's office*. Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine. 2016. No. 3(45). P. 20–28.
3. Karpunsov V.V. (2018) *Procedural competence of the prosecutor's office of Ukraine: administrative and legal aspect: monograph*. Kyiv: Logos, 2018. 376 p. (In Ukrainian)

¹Традиційно для позначення деяких прокурорських посад у Франції поряд з терміном «прокурор» використовуються також терміни «адвокат», «магістрат» та «секретарі», які не змінюють функціональний зміст прокурорської діяльності.

4. Kosyuta M.V. (2002) Prosecutorial system of Ukraine in the conditions of a democratic society: monograph. Odesa: Legal Literature, 2002. 375 p. (In Ukrainian)
5. Kravchuk V.S. (2013) Institutional and legal aspects of the functioning of the prosecutor's office as a body of state power: monograph. Ternopil: Terno-graf. 2013. 272 p. (In Ukrainian)
6. Mazurik S. (2016) Some aspects of the appointment of the prosecutor's office in modern Ukraine. Actual problems of jurisprudence. Vol. 2. 2016. P. 159-162. (In Ukrainian)
7. Naulyk N., Mamedov G. (2017) Transformation of the functions of the prosecutor's office of Ukraine in modern conditions. Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine. 2017. No. 1(47). P. 15-20. (In Ukrainian)
8. Semukhina O.B. (2002) Typology of the criminal process of the Anglo-American and Romano-Germanic legal systems. T.: Izd-vo NTL, 2002. 92 p. (In Ukrainian)
9. Smirnov A.F. (2000) Models of the criminal process. St. Petersburg, 2000. 236 p. (In Russian)
10. Stefanchuk M.M. (1948) Activities of the prosecutor's office in relation to the representation of the interests of a citizen or the state in court: problems of theory and practice: monograph. Kyiv: In Yure, 2016. 500 p.
11. Shifman M.L. Prosecutor in criminal proceedings. M.: Law. publishing house, 1948. 247 p. (In Russian)
11. Shifman M.L. (1948) Prosecutor in criminal proceedings. M. : Yurid. publishing house, 1948. 247 p. (In Russian)

Организация прокурорской деятельности в некоторых зарубежных странах

Зяц Валерий Юрьевич,

аспирант кафедры конституционного, административного и финансового права Хмельницкого национального университета управления и права имени Леонида Юзькова, г. Хмельницкий, Украина

Аннотация. В статье рассмотрены два подхода к классификации современной прокурорской деятельности: функциональный и институциональный. Первый устанавливает виды в зависимости от преобладающей функции, второй строится на формальном определении места прокуратуры в системе органов государственной власти, сложившейся в той или иной стране. С учетом предложенной классификации выделяются модели и виды организации прокурорской деятельности.

Ключевые слова: классификация прокурорской деятельности, прокуратура, прокуратура зарубежных стран.

FEATURES OF EXPERT SITUATIONS, USING THE SIMULATION METHOD IN TRACELOGICAL INVESTIGATIONS

Dmitry S. Afonin

Odessa State University of Affairs, Ukraine

e-mail: dsafon@icn.od.ua

Abstract: The features of expert situations are disclosed, in which the modeling method is used during trace studies. A systematization of such expert situations was carried out. The types of modeling are substantiated, which are recommended to be used in emerging expert situations when solving a set of problems of trace examinations, namely: modeling of identification, classification or diagnostic features reflected in traces, as well as a trace-accepting or trace-forming object, associated with the need to fix its features at the stage of separate research or in general before conducting a trace examination during investigative (detective) actions; modeling of identification features of the objects being checked and objects of trace formation, under circumstances related to the need to make comparative samples of traces at the stage of an expert experiment; modeling the mechanism of trace formation and the interaction of trace-receiving and trace-forming objects, under circumstances related to the need to establish the localization of traces, to establish the mechanism of trace formation at the stage of separate research or prior to the traceological examination during investigative (detective) actions and the stage of expert experiment. The essence of each type of modeling is revealed.

Keywords: modeling, identification, diagnostics, classification, trace study, trace formation mechanism, trace-forming object, trace-perceiving object, trace.

Постановка проблеми. Враховуючи загальнофілософське розуміння моделювання та його особливості використання у криміналістиці, при вирішенні завдань трасологічних експертиз цей метод є дуже поширеним методом дослідження, у зв'язку з чим його використання охоплює великий спектр завдань трасології. Але неможна перевищувати значення цього методу та вважати його універсальним при вирішенні будь-яких трасологічних завдань. Обумовленість застосування моделювання в трасологічних дослідженнях залежить від певних ситуацій, які виникають перед експертом-трасологом при вирішенні ідентифікаційних, класифікаційних або діагностичних завдань. Але ці ситуації вимагають від експерта враховувати багато факторів: властивості об'єкту дослідження, умов побудови моделі, мети дослідження тощо, що впливає на обрання ним певного виду методу, особливості якого дадуть можливість досягти оптимального результату. Аналіз експертних ситуацій, які обумовлюють застосування моделювання при трасологічних дослідженнях в сучасній експертній практиці, дасть можливість розуміння, який вид моделювання більше всього підходить для даних умов та виявити можливі недоліки, щодо обрання та застосування методу, які впливають на результати дослідження.

Мета та завдання. Визначити та систематизувати експертні ситуації, які виникають перед судовим експертом при вирішенні трасологічних завдань та обумовлюють застосування моделювання. Визначити та обґрунтувати вибір оптимального виду моделювання, необхідного для розв'язання конкретної експертної ситуації, яка може виникнути при проведенні трасологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробці загальних питань застосування методу моделювання під час розслідування злочинів приділяли увагу Л. Є. Ароцкер, Р. С. Белкин, А. І. Вінберг, Г. О. Густов, О. О. Ейсман, В. Я. Колдін, В. О. Коновалова, В. В. Куванов, О. О. Леві, І. М. Лузгін, В. К. Лисиченко, М. С. Польовий, А. Р. Ратинів, М. В. Салтевський, Я. Г. Ципарський та інші вчені.

Також, проблемами застосування методу моделювання при вирішенні завдань трасологічних досліджень займалися такі вчені, як Г. Л. Грановский, Ю. Г. Корухов, І. М. Лузгін, Н. П. Майлис, М. Я. Сегай та інші.

Виклад основного матеріалу. Об'єктами дослідження під час трасологічного моделювання у широкому розумінні є спосіб (механізм) кримінального правопорушення, а в узькому – механізм слідоутворення, слід, слідоприймаючий об'єкт та слідоутворюючий об'єкт. Тому під об'єктами трасологічного моделювання під час проведення трасологічного дослідження можна розуміти матеріальні сліди, предмети-носії інформації та певні процеси слідоутворення.

Так, об'єктами дослідження в сучасній експертній практиці, в яких застосовується моделювання є: сліди пальців рук та долонних поверхонь (незважаючи на те, що це є видом відокремленого виду дослідження – дактилоскопічного); сліди стоп ніг та низу взуття; сліди зубів; сліди крові; сліди губ, лоба, носа, та інших частин тіла людини; сліди одягу (наприклад, сліди рукавичок); сліди пошкоджень на одязі; сліди знарядь злочину та інструментів; замки та інші запираючі пристрої; пломби, закрутки та контрольно-запираючі пристрої; фрагменти та частини розділеного предмету; виробничо-технологічні сліди; сліди

транспорту; сліди тварин; предмети зі зав'язаними вузлами та петлями.

При цьому спостерігається градація слідів залишених людиною (гомоскопічні) та слідів залишених будь-якими інструментами, знаряддями або в результаті технологічного процесу (механоскопічні). Сліди залишені тваринами складають окрему групу слідів та вивчаються окремо.

Разом з тим у рамках виду або підвиду експертизи можуть вивчатися не один, а декілька об'єктів. Наприклад, деякі експертизи слідів ніг включають як вивчення слідів-відображень низу підошви, так і функціонально-динамічного комплексу, властивий даній особі, що відображається в доріжці слідів (довжина кроку, ширина кроку, кут кроку, кут розвороту стопи). А експертизи осколків фарних розсіювачів являють собою, з одного боку, дослідження слідів прес-форми, дефектів, що виникли при виготовленні фарного розсіювача, а з другого – слідів поверхні розламу (встановлення цілого за його частинами). Таким чином, при трасологічному дослідженні іноді вивчаються сліди (точніше, їх ознаки й комплекси ознак), що відносяться до різних класифікаційних груп, в результаті чого вони потребують побудови структурно-складних моделей [13].

Також було встановлено, що у висновках частина об'єктів трасологічного моделювання представляє собою предмети, які містять сліди-відображення, а деякі об'єкти (частини розділеного цілого, сліди автотранспорту у вигляді паливно-мастильних речовин тощо) відносяться до слідів-предметів або до слідів-речовин та пов'язані з матеріальною обстановкою на місці події.

При подальшому дослідженні висновків трасологічних експертиз було встановлено, що моделювання застосовується у межах вирішення завдань трасологічних експертиз, які в свою чергу можна поділити на три групи: ідентифікаційні, класифікаційні та діагностичні. Але незважаючи на основну мету дослідження, моделювання не використовується на всіх стадіях дослідження та застосовується при певних обставинах або експертних ситуаціях.

Так, було встановлено, що при вирішенні ідентифікаційних завдань, таких як: 1) ідентифікація людини за слідами відображеннями кожного покриву та зубів; 2) ідентифікація предметів (речей) за слідами-відображеннями (низу взуття, одягу, інструментів, знарядь злому тощо); 3) встановлення належності частин та фрагментів предметів єдиному цілому, – виникають наступні обставини, які потребують необхідності застосування методу моделювання, а саме: необхідність встановлення локалізації слідів гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин; необхідність виявлення та фіксації ідентифікаційних ознак у слідах гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, які залишені слідоутворюючим об'єктом на слідосприймаючому; необхідність виготовлення порівняльних зразків слідів гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин.

При вищевказаних експертних ситуаціях, які виникли під час вирішення ідентифікаційних завдань було встановлено, що на практиці експертами-трасологами застосовуються наступні види трасологічного моделювання: моделювання ідентифікаційних ознак, які відобразилися у слідах гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, а також слідосприймаючого або слідоутворюючого об'єктів на стадії роздільного дослідження (виявлення та фіксація комплексу ідентифікаційних ознак); моделювання процесів (механізмів) слідоутворення та взаємодії слідосприймаючого та слідоутворюючого об'єктів на стадії роздільного дослідження або взагалі до проведення трасологічної експертизи, наприклад, під час огляду (встановлення локалізації сліду на об'єкті, наданому на дослідження); моделювання ідентифікаційних ознак об'єктів, що перевіряються та об'єктів слідоутворення на стадії експертного експерименту (виготовлення порівняльних зразків).

Далі, при вирішенні класифікаційних завдань, таких як: 1) тип, вид, модель наданого об'єкту (наприклад тип та модель запираючого пристрою); 2) тип, вид, модель об'єктів за слідами-відображеннями (наприклад, модель шини за слідом протектору, вилученому з місця події); 3) вид слідів-відображень на предметах (наприклад, слід взуття плоский, нашарування тощо); 4) вид процесу, який відбувався під час слідоутворення (вид слідового контакту), – виникає наступна обставина (експертна ситуація), яка обумовлює необхідність застосування методу моделювання, а саме: необхідність фіксації класифікаційних ознак (ознак групи, класу, виду тощо) об'єктів дослідження на стадії роздільного дослідження.

При вищевказаній експертній ситуації, яка виникла під час вирішення класифікаційних завдань було встановлено, що в експертній практиці застосовується наступний вид трасологічного моделювання, а саме: моделювання класифікаційних ознак, які відобразилися у слідах гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, а також слідосприймаючого або слідоутворюючого об'єктів на стадії роздільного дослідження або взагалі до проведення трасологічної експертизи, наприклад, під час огляду.

При вирішенні діагностичних завдань трасологічних експертиз, таких як [5]: 1) встановлення властивостей та стану самого об'єкту (визначення властивостей об'єкта, з метою встановлення його відповідності певним характеристикам; визначення початкового та фактичного стану об'єкту; визначення причин та умов зміни властивостей об'єкту); 2) виявлення відображень об'єкту та встановлення його властивостей за ними (встановлення наявності відображення об'єкту; визначення можливості аналізу та оцінки властивостей об'єкту за

ознаками у його відображенні; визначення фактичного стану об'єкту в момент його відображення); 3) встановлення результатів дії або події (визначення механізму та обставин події за її результатами; визначення окремих стадій, елементів події; встановлення механізму події в його динаміці; встановлення часу події або хронологічної послідовності», визначення місця дії; визначення умов, які були супутні події); 4) встановлення співвідношення (зв'язку) між діями (фактами, явищами), які мали місце (визначення можливих наслідків по дії; визначення причин наслідків; визначення існування фактів при певних умовах), – виникають наступні обставини, які потребують необхідності застосування методу моделювання, а саме: встановлення локалізації слідів гомоскопічного або механоскопічного походження, або тварин; фіксація діагностичних ознак у слідах гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, які залишені слідоутворюючим об'єктом на слідоприймаючому; встановлення просторово-часових, причино-наслідкових та інших ознак між об'єктами, які включені у процес (механізм) слідоутворення.

При вищевказаних обставинах (експертних ситуаціях), які виникли під час вирішення діагностичних завдань було встановлено, що експертами-трасологами застосовуються наступні види трасологічного моделювання [7]: моделювання ідентифікаційних або діагностичних ознак, які відобразилися у слідах гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, а також слідоприймаючого або слідоутворюючого об'єктів на стадії роздільного дослідження або взагалі до проведення трасологічної експертизи, наприклад, під час огляду місця події (відноситься до вирішення питань придатності сліду для ідентифікації або вирішення інших діагностичних питань); моделювання (реконструкція) процесу (механізму) слідоутворення та взаємодії слідоприймаючого та слідоутворюючого об'єктів на стадії експертного експерименту (у ситуаційних дослідженнях, як підвиду діагностичних експертиз).

Нами було встановлено, що деякі види трасологічного моделювання мають схожі риси, також це стосується експертних ситуацій. В результаті чого нами були проведені узагальнення та систематизація, як видів моделювання, так і обставин (експертних ситуацій), з урахуванням їх взаємозв'язків. В результаті чого були виділені наступні три групи обставин (експертних ситуацій) та видів моделювання при вирішенні ідентифікаційних, класифікаційних та діагностичних завдань судово-трасологічних експертиз: моделювання ідентифікаційних, класифікаційних або діагностичних ознак, які відобразилися у слідах гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, а також слідоприймаючого або слідоутворюючого об'єктів, при обставинах, пов'язаних з необхідністю фіксації його ознак на стадії роздільного дослідження або взагалі до проведення трасологічної експертизи під час проведення слідчих (розшукових) дій; моделювання ідентифікаційних ознак об'єктів, що перевіряються та об'єктів слідоутворення, при обставинах, пов'язаних з необхідністю виготовлення порівняльних зразків слідів гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин на стадії експертного експерименту; моделювання (реконструкція) процесу (механізму) слідоутворення та взаємодії слідоприймаючого та слідоутворюючого об'єктів, при обставинах, пов'язаних з необхідністю встановлення локалізації слідів гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, встановлення просторово-часових, причино-наслідкових та інших ознак між об'єктами, які включені у процес (механізм) слідоутворення на стадії роздільного дослідження або до проведення трасологічної експертизи під час проведення слідчих (розшукових) дій та на стадії експертного експерименту.

Тепер необхідно дослідити, які особливості застосування кожного виду моделювання при певних обставинах (експертних ситуаціях) в сучасній експертній практиці проведення судових трасологічних експертиз, виявити їх переваги та недоліки.

Розглянемо перший вид моделювання при обставинах, пов'язаних з необхідністю фіксації об'єкту дослідження ознак на стадії роздільного дослідження або взагалі до проведення трасологічної експертизи під час проведення слідчих (розшукових) дій. Скорочено назвемо цей вид «Моделювання ознак, які відобразилися у слідах та потребують фіксації».

Враховуючи правову регламентацію призначення та проведення судових експертиз (Закони України «Про судову експертизу» [3], «Про наукову та науково-технічну діяльність» [2], Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [4]) та безпосередньо вивчення експертної практики (у тому числі особистий експертний досвід), фіксація слідової інформації може відбуватися як до початку проведення трасологічного дослідження, так і на стадії роздільного трасологічного експертного дослідження. До початку проведення трасологічного дослідження фіксація слідової інформації відбувається під час проведення слідчих (розшукових) дій, до яких можуть відноситися всі види огляду (статті 237, 238, 239 Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі – КПК України), обшук (ст. 234 КПК України), освідування особи (ст. 241 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України).

Основним джерелом слідової інформації звичайно залишається місце події під час його огляду (ст.

214 КПК України [1]). Якщо фіксація слідової інформації відбувається до початку проведення трасологічної експертизи, то її результативність залежить від повноти та якості наданих матеріалів. При цьому експерт може лише провести аналіз наданої слідової інформації, та якщо є можливість зробити запит щодо надання додаткових матеріалів (протокол огляду місця події, план-схема до протоколу огляду (огляду місця події), ілюстративна таблиця до протоколу огляду (огляду місця події), протоколи допиту, слідчого експерименту тощо). Але якщо фіксація відбувається під час проведення самого трасологічного дослідження, то повнота та якість фіксації слідової інформації залежить лише від експерта.

Під час фіксації слідової інформації застосовуються як предметні моделі, так і знакові. Предметні моделі відтворюють геометричні, фізичні та функціональні характеристики об'єкта засобами фізичними, тому такі моделі називають ще фізичними. До предметних (фізичних) моделей відносять в трасологічній експертизі зліпки та копії слідів, фотознімки та інші зображення, отримані з електронних фототехнічних пристроїв, різноманітні об'єкти, які схожі за своєю фізичною природою з натуральними, які підлягають моделюванню (зброя злочину, механізми, автомобілі та їх зменшені копії тощо). Знакові моделі – це знакові утворення: схеми, плани, графіки, математичні формули тощо [37, С. 2-5].

Другий вид моделювання, застосовується при експертних ситуаціях, пов'язаних з необхідністю виготовлення порівняльних зразків слідів гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин на стадії експертного експерименту. Назвемо її скорочено «Моделювання ідентифікаційних ознак об'єктів, що перевіряються та об'єктів слідоутворення».

Так, в експертній практиці при проведенні трасологічних експертиз, з метою проведення порівняльного дослідження виготовляються зразки, які моделюють ознаки об'єкту, який перевіряється. Це може бути експериментальні відтиски пальців рук, відтиски зубів, сліди злочину тощо.

Процес отримання зразків може відбуватися, як в межах слідчої (розшукової) дії «Отримання зразків для експертизи» відповідно ст. 245 КПК України [1], так і під час проведення безпосередньо самою експертизи.

Моделювання експертами ознак об'єктів, що перевіряються відбувається в процесі постановки експертного експерименту. Сутність експертного експерименту полягає у проведенні дослідів з метою отримання нових та перевірки вже існуючих у розпорядженні експерта фактичних даних, перевірки уявних моделей про можливість існування фактів, які потрібні для вирішення поставлених перед експертом питань.

Як вже вказувалося, що у якості носіїв ідентифікаційної інформації експерти використовують у більшості випадків моделі. Навіть якщо на експертизу надані об'єкти, які повинні бути перевірені, їх властивості досліджуються не стільки в «натурі», скільки у вигляді моделей – експериментальних слідів. При цьому у ідентифікаційному дослідженні експерта цікавить не сам слід як певна зміна, що була внесена у зв'язку з подією кримінального правопорушення у сприймаючий об'єкт, а тільки ці ознаки слідоутворюючого об'єкту, які відобразилися у сліду та можуть бути змодельовані у вигляді експериментальних слідів [11, С. 148-150].

Виготовлення експериментальних слідів, в яких моделюються ознаки об'єктів, що перевіряються, у більшості випадків в експертних установах до теперішнього часу проводяться вручну. Експерт на око визначає та надає досліджуваному знаряддю (наприклад, ножу або сокири) необхідні фронтальний та зустрічний кути, та утримуючи його у руках, проводить лезом по якому-небудь пластичному матеріалу (воску, свинцю, пластиліну тощо) або вводить знаряддя на певну глибину в товщу такого матеріалу. Ця методика не гарантує отримання чітких та повних слідів у строго заданих умовах. Це зумовлює розробку нових методик дослідження, в яких також повинні бути використані інноваційні засоби 3D моделювання.

Третій вид моделювання – це реконструкція процесу (механізму) слідоутворення та взаємодія слідоприймаючого та слідоутворюючого об'єктів, які застосовуються при експертних ситуаціях, пов'язаних з необхідністю встановлення локалізації слідів. Назвемо його скорочено «Моделювання процесу слідоутворення та взаємодії».

В експертній практиці використовують два види моделей процесу слідоутворення та взаємодії – статичні та динамічні. Перші фіксують об'єкти слідоутворення у якому-то одному взаємному положенні. Другі відтворюють переміщення об'єктів, направлення впливу, сам процес формування слідів. Модель динаміки, взаємного переміщення та впливу об'єктів має велике значення у трасологічному дослідженні.

Розглянуті моделі відносяться до предметних (фізичних). Але в експертній практиці при моделюванні процесів слідоутворення та особливо взаємодії існують не дуже розповсюджені моделі знакові: всілякі схеми зламанних сховищ з нанесеними знаками, які позначають направлення дії знаряддя злочину; вектори слідоутворюючої сили; плани місця події з графічними моделями транспортних засобів, слідів потерпілих з покажчиками їх місцеположення в момент взаємодії та направленням їх переміщення; та нарешті, математичний опис швидкості та направлення руху транспортних засобів.

Згадані графічні моделі тільки починають впроваджуватися в експертну практику та при цьому не завжди вдало. Достатньо згадати про спроби використовувати ще в 1965 році алгоритми проектної геометрії в ідентифікації (метод Ельбура Р.Є. – метод графічних ідентифікаційних алгоритмів для

ідентифікації особи за фотознімками. Запропоновано групою латвійських науковців) [12, С. 6]. Однак за графічними моделями, в особливості моделями взаємодії, – майбутнє. Їх перевага у великій наочності та переконливості, яка так важна в кримінальному процесі.

Графічні моделі та різні графічні побудови легко сприймаються та оцінюються людьми, які не мають достатній підготовки, щоб розібратися у математичних рівняннях. Залишається додати, що 3D моделювання, яке тільки починає впроваджуватися в криміналістичну практику, відображає реальні процеси слідової взаємодії більш ніж інші знакові моделі.

Моделювання умов слідоутворення ще більше необхідно при вирішенні діагностичних питань трасологічної експертизи. В умовах моделювання відтворюються та вивчаються неідентифікаційні ознаки утворюючого об'єкту, а інші ознаки: власні ознаки слідів (для вирішення питання у якій послідовності нанесені були сліди) та ознаки, характеризуючи вид формування слідів та форму відображення в них утворюючого об'єкту (для вирішення питань: у якому напрямку впливало знаряддя злочину, яке взаємне розташування об'єктів, які приймали участь у слідоутворенні тощо). На моделюванні основані експериментальні дослідження та порівняння ознак, які відносяться до способу та умов формування слідів, а також визначення давності та послідовності їх нанесення. При цьому само моделювання механізму взаємодії та слідоутворення засновано на вивченні слідів [9].

В результаті нашого дослідження встановлено, що моделюючи взаємодію, важливо виявити сліди, які за аналогією зі слідами, які вивчаються у балістиці, називають первинними. Ці сліди фіксують початкове взаєморозташування об'єктів, які вступили у слідовий контакт та являються вихідними для пошуку слідів вторинних, які відображають наступне переміщення об'єктів у процесі їх взаємодії. Вже первинні сліди допомагають побудувати уявну модель такої взаємодії. Експертні експерименти дозволяють перевірити модель, підтвердити її, уточнити або відкинути як невірну, замінивши новою, яка відповідає ознакам вторинних слідів.

Знайти первинні сліди важко. Для цього необхідно проаналізувати всю сукупність слідів, багато з яких представляють собою деформацію, розриви та інші пошкодження на взаємодіючих об'єктах, які не відображають адекватно форму слідоутворюючих ділянок. Спочатку необхідно уявно промоделювати весь хід взаємодії з урахуванням призначення, габаритів та конструктивних особливостей взаємодіючих об'єктів, характеру та події кримінального правопорушення, а іноді усієї речової обстановки – ситуації на місці події. Необхідні також спеціальні знання за окремими галузями. Так, для аналізу слідів на транспортних засобах експерт повинен добре знати правила та особливості руху, пристрій транспортного засобу, місце розташування виступаючих (найбільш «контактбельних») деталей, а також типових ситуацій дорожньо-транспортних подій [8]. Щоб знайти первинні сліди на перешкоді, яка зламана, необхідно знати різні види запираючих пристроїв та способи злочину, які застосовуються злочинцями тощо.

Вивчення експертної практики та методичних експертних рекомендацій показує, що на теперішній час добре алгоритмізованих та конкретизованих методик моделювання взаємного розташування об'єктів слідоутворення та направлення руху у цілому, не існує. Експерти користуються універсальною методикою, в якій не враховані всі елементи багатфакторних ситуацій, ступень впливу кожного з елементів системи, причино-наслідковий та просторово-часові взаємозв'язки тощо.

Висновки. Отже, нами було виділені три групи обставин (експертних ситуацій) та видів моделювання при вирішенні ідентифікаційних, класифікаційних та діагностичних завдань судових трасологічних експертиз, а саме: моделювання ідентифікаційних, класифікаційних або діагностичних ознак, які відобразилися у слідах гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, а також слідоприймаючого або слідоутворюючого об'єктів, при обставинах, пов'язаних з необхідністю фіксації його ознак на стадії роздільного дослідження або взагалі до проведення трасологічної експертизи під час проведення слідчих (розшукових) дій; моделювання ідентифікаційних ознак об'єктів, що перевіряються та об'єктів слідоутворення, при обставинах, пов'язаних з необхідністю виготовлення порівняльних зразків слідів гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин на стадії експертного експерименту; моделювання (реконструкція) процесу (механізму) слідоутворення та взаємодії слідоприймаючого та слідоутворюючого об'єктів, при обставинах, пов'язаних з необхідністю встановлення локалізації слідів гомоскопічного або механоскопічного походження або тварин, встановлення просторово-часових, причино-наслідкових та інших ознак між об'єктами, які включені у процес (механізм) слідоутворення на стадії роздільного дослідження або до проведення трасологічної експертизи під час проведення слідчих (розшукових) дій та на стадії експертного експерименту.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : vid 13.04.2012. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013, №9-10, №11-12, №13, st.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia 18.11.2021)
2. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist'»: vid 26.11.2015. Vidomosti Verkhovnoi Rady

Ukrainy. 2016, №3, st.25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (data zvernennia 18.11.2021)

3. Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu» : vid 25.02.1994. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1994, №28, st.232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (data zvernennia 18.11.2021)

4. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 08 zhovtnia 1998 roku № 53/5 «Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen», zareiestrovanyi u Ministerstvi yustytzii Ukrainy 03.11.1998 za № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (data zvernennia 18.11.2021)

5. Beck H. Die Rekonstruktion der Methode der Wiedergabe. Schriftenreihe der Deutschen Volkspolizei, 1956, H. 4, P. 64.

6. Gary W. Graff. Case Management: The Foundation for Crime Scene Reconstruction. – J. Association for Crime Scene Reconstruction. 2016; 20 : 35-43;

7. OHara C.E., OHara G.L. Fundamentals of Criminal Investigation. 7th ed. Springfield (IL): Charles C. Thomas Publisher, Ltd.; 2003.

8. Stelzer. Sozialistische Kriminalistik. Band 1. Berlin, 1978, P. 181;

9. Vushodil Miroslav. Rekonstrukce trestneho cino. Praha, 1972, P. 5-159;

10. Afonin D.S. Alhorytm dii pratsivnyka patrolnoi politsii na mistsi podii: metodychni rekomendatsii. Odesa, ODUVS, 2016. 45 p.

11. Afonin D.S. Znachennia situatsiinykh sudovykh ekspertyz v rozsliduvanni zlochyniv. Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys. Odesa, ODUVS, 2014. № 4. P. 148-150

12. Hasparian S.A., Fedosiutkyn B.A., Voloshyn H. Ya., Oleinykov V.T. Ydentyfikatsiia lychnosti v sudebno-medytsynskoi y krymynalystycheskoi praktyke s pomoshchiu matematycheskykh metodov y EVM. Sudebno-medytsynskaia ekspertyza. M., 1977. №4. P. 5-9

13. Hranovskiy H. L. Modelyrovanye v trasolohyy. Voprosy sovremennoi trasolohyy : sbornyk nauchnykh trudov. Moskva : Vsesoiuz. nauchno-ysled. ynstitut sud. ekspertyz Mynysterstva yustytssy SSSR. 1978. Vip. 36. P. 3-70.

Особенности экспертных ситуаций, использования метода моделирования в трасологических исследованиях

Афонин Дмитрий Сергеевич, e-mail: dsafon@icn.od.ua

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: Раскрыты особенности экспертных ситуаций, в которых при проведении трасологических исследованиях используется метод моделирования. Была проведена систематизация таких экспертных ситуаций. Обоснованы виды моделирования, которые рекомендуется использовать в возникающих экспертных ситуациях при решении комплекса задач трасологических экспертиз, а именно: моделирование идентификационных, классификационных или диагностических признаков, отразившихся в следах, а также следопринимающем или следообразующем объекте, связанных с необходимостью фиксации его признаков на стадии раздельного исследования или вообще до проведения трасологической экспертизы при проведении следственных (розыскных) действий; моделирование идентификационных признаков проверяемых объектов и объектов следообразования, при обстоятельствах, связанных с необходимостью изготовления сравнительных образцов следов на стадии экспертного эксперимента; моделирование механизма следообразования и взаимодействия следовопринимающего и следообразующего объектов, при обстоятельствах, связанных с необходимостью установления локализации следов, установления механизма следообразования на стадии раздельного исследования или до проведения трасологической экспертизы во время проведения следственных (розыскных) действий и стадии экспертного эксперимента. Раскрыта суть каждого из видов моделирования.

Ключевые слова: моделирование, идентификация, диагностика, классификация, трасологическое исследование, механизм следообразования, следообразующий объект, следовоспринимающий объект, след.

BITCOIN: RISKS TO SOCIETY

Roman Samsin

Doctor of Law,

lawyer, Kyiv, Ukraine

e-mail: rsamsin@ukr.net

Abstract. Research article analyzes the risks that society faces due to the emergence and spread of cryptocurrencies (using the example of bitcoin as the most common and well-known cryptocurrency).

It has been noted that the emergence and spread of bitcoin (as well as other cryptocurrencies) bear the risks for society, including their use in illegal transactions, which provides an opportunity for criminals to avoid responsibility for committing crimes (criminological risks); the creation of competition for banks and electronic payment systems; unaccountability of operations with virtual assets to the state or other regulators; the possibility of loss of investments in virtual assets due to their high volatility.

Keywords: Bitcoin, cryptocurrency, virtual assets, risks, mining, illegal operations, volatility.

Вступ. 31 жовтня 2008 року стаття Сатоши Накамото (англ. Satoshi Nakamoto) «Біткойн. Пірінгова електронна готівкова система» (англ. «Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System») [1] була опублікована на криптографічному форумі metzdowd.com, в ній вперше представлена концепція повністю децентралізованої електронної платіжної системи Bitcoin, технологія блокчейну та переваги, які отримують користувачі цієї системи.

Поява біткойну викликала широке обговорення у суспільстві. Починаючи з 2010 року, питання «купувати чи не купувати» стосовно біткойнів стає одним із найбільш поширених у пошуковій системі Google. Розмаїття думок стосовно сутності біткойнів, їх фінансова незабезпеченість, повна анонімність транзакцій з ними, стрімке зростання вартості – все це сприяло невизначеності у сфері їх обороту, коли, з одного боку, той, хто вдавався до операцій з біткойнами, не міг бути впевнений у беззаперечній законності таких операцій та у безпеці своїх інвестицій, а з іншого, – той, хто уникав операцій з ними, втрачав шанси на успішне інвестування.

Відсутність сталої та чіткої позиції щодо сутності криптовалют і розмаїття думок науковців з цього приводу представлені в роботах В. Логойда [2], В. Прокопенка [3], О. Любкіної, О. Ткаченка [4], А. Бінус [5], Е. Затонатської, О. Рожко, Н. Ткаченка [6], І. Краснової [7], М. Сейлора (Michael Saylor) [8], С. Дж. Хьюза (Sarah Jane Hughes), С. Т. Миддлбука (Stephen T. Middlebrook) [9], Дж. Д. Гордона (James D. Gordon) [10] та інших, що коливалися від «мильної бульбашки» до «єдино можливого у майбутньому виду грошей», впливали на вагання урядовців різних країн у питанні доцільності використання біткойнів (та інших криптовалют, які виникли пізніше) у фінансових операціях і прийняття дозволу на їх легалізацію в межах власних юрисдикцій. З одного боку, уряди різних країн обґрунтовано побоювалися, що, прийнявши рішення про легалізацію обороту криптовалют у межах власної юрисдикції, вони дозволять формуванню у своїй країні величезної фінансової піраміди, обвал якої потягне соціальні потрясіння, а з іншого, – в силу суб'єктивних причин, не могли зрозуміти сутність криптовалют та оцінити їх потенціал.

Проте подальше використання криптовалют у мережі Інтернет, у якій немає кордонів, стрімке підвищення попиту на криптовалюти взагалі і біткойни зокрема, зростання їх вартості, отримання значного і вільного від оподаткування доходу майнерами і учасниками операцій з криптовалютами, все більше актуалізувало питання про те, що держава якимось чином має втручатися в цей процес і брати його під контроль.

Розвинуті країни Європи, Америки, Азії розпочали з фінансування досліджень щодо сутності криптовалют, прогнозування їх розвитку, за результатами яких сформувався висновок, що правове регулювання обороту криптовалют має спрямовуватися на запобігання ризиків, які виникають у зв'язку з їх використанням.

Постановка завдання. Метою нашої статті є аналіз ризиків, які виникають перед суспільством у зв'язку з появою і поширенням криптовалют (на прикладі біткойну як найпоширенішої та найвідомішої криптовалюти).

У статті Таме від 16 квітня 2011 року «Онлайн-гроші Bitcoin можуть кинути виклик урядам і банкам» (англ. Online Cash Bitcoin Could Challenge Governments, Banks) [11] зазначалося, що біткойн є потенційно революційним продуктом, оскільки: 1) транзакції з його використанням такі ж зручні, як готівка, бо повністю анонімні; 2) у мережі Bitcoin неможлива інфляція, бо немає центрального емітенту (як, наприклад, Центральний банк країни, що може надрукувати більше грошей для відновлення після економічної кризи), який міг би збільшити пропозицію біткойнів, а нові біткойни вводяться в мережу на підставі

загальнодоступного і передбачуваного алгоритму (їх кількість не зможе перевищити 21 млн); 3) транзакції біткойнів не вимагають участі посередників, усувають «подвійні платежі». У статті зазначалося, що поява та поширення біткойнів призводить до можливості їх використання у незаконній діяльності (для продажу піратських або контрафактних товарів, викрадених номерів кредитних карток і паролів, відмивання незаконних доходів, азартних ігор тощо) через неможливість переслідування кінцевих користувачів. Крім цього, наголошувалося на загрозі створення конкуренції для платіжних систем.

Активне поширення криптовалют дозволило швидко перевірити, чи дійсно ризики, про які йшлося у статті, мали вплив на відносини у суспільстві.

Потенціал біткойну, можливість здійснювати транзакції анонімно відразу були оцінені злочинцями. З 2011 до 2013 рр. функціонував анонімний торговий інтернет-майданчик «Шовковий шлях» (англ. Silk Road), на якому за біткойни можна було купити заборонені психоактивні засоби (МДМА, ЛСД, марихуану), наркотики (опіоїди, героїн), порнографію, електронні копії книг, що охоронялися авторськими правами, тощо [12]. При цьому, обіг біткойнів на Silk Road займав 4% у біткойн-економіці [13], а це був лише один з інтернет-майданчиків, що використовували у торгових операціях біткойни.

З поширенням криптовалют, їх використання в незаконних операціях збільшилося. Купівля наркотиків, викрадання людей і кіднепінг, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, злам та вимагання викупу, фінансування тероризму, корупція, вивід капіталів за кордон, підкуп виборців та членів виборчої комісії – в цих злочинах віртуальні активи стали використовуватися з метою уникнення від відповідальності. Відповідно до звіту Інтерполу за 2015 рік, найбільшій популярності віртуальні активи набули в кримінальній сфері на тіньових інтернет-ринках (насамперед у даркнеті) як засоби розрахунку при купівлі-продажу товарів та послуг, вилучених з обігу (наркотичних засобів, порнографічних зображень, зброї тощо), вимаганні викупу та нелегальних фінансових операціях [14].

Отже, поява пірингової однорангової системи блокчейн та першої криптовалюти, створеної за її допомогою, а згодом і нових видів криптовалют, їх розповсюдження – поставили перед суспільством ризик їхнього використання в незаконних операціях, що створює можливість уникнути відповідальності за скоєння злочинів (кримінологічні ризики).

Крім цього, до ризиків, які постають перед суспільством у зв'язку з появою та поширенням біткойнів та криптовалют, як зазначалося у статті Tame, що розглядалася вище, відноситься те, що вони створюють конкуренцію платіжним системам. Згідно з Банківською енциклопедією, платіжна система – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів [15]. У пункті 59 статті 1 Закону України «Про платіжні послуги» платіжна система визначається як система для виконання платіжних операцій із формальними та стандартизованими домовленостями і загальними правилами щодо процесингу, клірингу та/або виконання розрахунків між учасниками платіжної системи [16].

Переказ коштів є основним видом діяльності електронних платіжних систем, які здійснюють його за допомогою використання грошових замінників – електронних грошей. До відомих міжнародних платіжних систем відносяться SWIFT, TARGET, SEPA, IBAN, WebMoney, Visa, Mastercard, QIWI та інші. Переказ коштів через платіжні системи здійснюється за таким механізмом: особа може обміняти грошові одиниці реальної валюти на електронні гроші у платіжній системі, які з'являються в її електронному кабінеті в цій системі. Потім вона може здійснити транзакції з цими коштами, перевівши їх в електронний кабінет іншого користувача, який, отримавши їх, може обміняти електронні гроші на грошові одиниці будь-якої валюти, а може продовжити транзакції з цими електронними грошима. При цьому, гарантими обміну електронних грошей на реальні є банки, в яких зберігаються кошти користувачів.

Механізм переказу коштів за допомогою криптовалют схожий – проте в них немає сторони, яка виступає гарантом виплати. Як зазначалося вище, криптовалюти і були створені таким чином, щоб уникнути посередника, адже передусім банк отримує комісійні платежі за послуги переводу грошей. Переказ коштів за допомогою віртуальних активів може здійснюватися так само ефективно, як і за допомогою платіжних систем, при цьому, завдяки PoW, що використовується у віртуальних активах, безпека переказів при здійсненні транзакцій з їх допомогою забезпечується більше, ніж у платіжних системах, які також можуть зазнати кібератак.

Отже, дійсно, поява та розповсюдження криптовалют, поставили перед банківською системою фінансових розрахунків загрозу – створення конкуренції платіжним системам.

Подальший розвиток криптовалют, підвищення їх вартості, популяризація у світі привели до того, що криптовалюти стали розглядатися як предмет інвестицій, вкладення коштів у криптовалюти сьогодні супроводжувалося сподіванням на надприбутки в майбутньому. Проте курс криптовалют був дуже нестабільним. Розглянемо його зміни на прикладі біткойну. Так, у 2013 році курс біткойну зріс до 100 доларів, а до кінця року – до 1000, але потім він упав, і з серпня до липня 2014 року не перевищував 600 доларів. На початку 2017 року вартість біткойну дорівнювала 960 доларів, у лютому вона збільшилася до 1000, у серпні –

до 4 тис. доларів. Зростання вартості біткойну обумовлювалося тим, що Японія офіційно визнала його платіжним засобом, а це викликало попит на нього в цій країні та підвищення довіри з боку інвесторів, які очікували активації протоколу Segregated Witness. Зазначений протокол, як очікувалося, мав би вирішити проблему масштабованості мережі Bitcoin, швидкість проведення транзакцій та зменшення комісій.

У вересні 2017 року вартість біткойну впала на 35%, оскільки Народний банк Китаю заборонив проведення ICO та здійснення операцій національним криптовалютним біржам, проте згодом вона швидко відновилася і вже у кінці листопада дорівнювала 10 тис. доларів. У грудні ця криптовалюта здорожчала на 55%, її вартість перевищила 16 тис. доларів, і з капіталізацією 270 млрд доларів біткойн увійшов до п'ятірки найбільших валют світу.

Зростання вартості біткойнів і кількості користувачів мережею Bitcoin залучило до ринку криптовалют непрофесійних фінансових інвесторів. Не розуміючи ні сутності, ні ризиків, що виникають при операціях, вони діяли, маючи тільки інформацію з Інтернету про осіб, що розбагатіли, купивши біткойни за низьким курсом, а продавши за високим, як наприклад, брати Вінкловосси, які купили в 2013 р. біткойнів на суму 11 млн доларів по 120 доларів за біткойн, а в 2017 р. перепродали їх по 11 тис. за біткойн, отримавши більше 1 млрд доларів прибутку [17].

3 грудня 2017 р. вартість біткойну перевищувала 20 тис. доларів. На цьому етапі світові економісти попереджали про надлишковий «перегрів» ринку біткойну і ймовірність швидкого «схлопування пузиря», що і відбулося у 2018 р., коли біткойн упав до 9800 доларів і продовжував падати. Причиною цього стало введення заборони Facebook, Twitter и Google на рекламу криптовалюти, проведення ICO та бінарних опціонів. Піднявшись у липні 2019 р. до 13785 доларів за біткойн, вже у вересні цього ж року він упав до 10036 доларів, а у грудні – до 6657 доларів. Причина цього – загострення у суспільстві дискусії щодо правового регулювання криптовалют та боротьба з їх використанням у незаконних операціях, для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом з боку Міжурядової комісії з фінансового моніторингу (ФАТФ) (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)) – організації, яка займається виробленням світових стандартів у сфері протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму, здійснює оцінку відповідності національних систем цим стандартам та сприяє ефективному вжиттю правових, технічних і організаційних заходів по боротьбі з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму, поширенням зброї масового знищення та пов'язаними з ними іншими транснаціональними злочинами, а також Комісії з цінних паперів і бірж США (КЦББ) (англ. *The United States Securities and Exchange Commission (SEC)*) – агентством уряду США, що здійснює функції нагляду і регулювання американського ринку цінних паперів.

У січні 2020 р. біткойн обмінювався за курсом 7200 доларів, у лютому – 3800 доларів, але до кінця року біткойн знов піднявся до 19000 доларів. Причинами зростання вартості біткойну визнають зниження ділової активності внаслідок коронавірусу, девальвацію фіатних валют, суттєвий прогрес у сфері правового регулювання їх обороту та вхід у «крипторинок» нових інвесторів. Наприклад, британський інвестиційний фонд Ruffer вклав у біткойн 2,5% своїх активів, обґрунтувавши цей крок для інвесторів як «страхування від девальвації світових фіатних валют», платіжна система PayPal дозволила використовувати на власній платформі криптовалюти тощо.

У 2021 р. вартість біткойну була нестабільною, зокрема у січні – 40700 дол., у лютому – 57600 дол., у березні – 61100 дол., у квітні – 63600 дол., а потім різко впала до 48000 дол., проте вже у травні піднялась до 58000 дол., і знову впала до 32500 дол., а в серпні піднялась до 40000 дол., у вересні піднялась до 50000 дол., у жовтні – до 66400 дол., у листопаді дещо знизилася – до 65800 доларів. На курс біткойну в цьому році суттєво впливали такі фактори, як політика великих компаній, а також обмеження чи дозвіл використання криптовалют з боку урядів держав. Так, коли Tesla закупила біткойнів на 1,5 млрд доларів, курс зріс, коли оголосила, що не приймає біткойни як засіб платежу – зменшився; коли уряд Китаю ввів обмеження на крипторинку (заборонив банкам та платіжним системам приймати біткойни), курс упав; коли в Сальвадорі прийняли криптовалюту як законний засіб платежу – збільшився.

Біткойн як перша криптовалюта вважається однією з найстабільніших, її курс є визначальним для інших криптовалют, проте аналіз вартості біткойну з 2009 до 2021 рр. підтверджує його високу волатильність, що створює ризики втрати інвестицій у криптовалюті, а відсутність емітуючого центру – ризик невідшкодування шкоди у випадку здійснення угод під впливом хибного уявлення про курси криптовалют.

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що біткойн, який є першою криптовалютою, створеною на підставі блокчейну (розподіленого однорангового серверу міток часу), надає користувачам можливість здійснювати транзакції у мережі Інтернет без посередників, оплати їх послуг, залишаючись при цьому анонімними, оскільки технічно створений таким чином, щоб вилучити емітуючий центр та посередників при здійсненні електронних транзакцій. Нові біткойни створюються вирішенням певного криптозавдання

шляхом повного перебору завданого алгоритму за допомогою апаратних ресурсів комп'ютера, а гарантом здійснення переказу в транзакціях є система блокчейн.

Висновки. Поява і поширення біткойну (та інших криптовалют) несе для суспільства низку ризиків, до яких можна віднести:

- використання їх у незаконних операціях, що надає можливість для злочинців уникнути відповідальності за скоєння злочинів (кримінологічні ризики);
- створення конкуренції банкам, електронним платіжним системам
- непідконтрольність операцій з віртуальними активами державі чи іншим регуляторам;
- можливість втрати інвестицій у віртуальних активах через їх високу волатильність.

References:

1. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. NY, 2008. 16 p. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
2. Lohoyda V. Legal status of cryptocurrency in USA. Visegrad Journal on Human Rights. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36760/2/Visegrad%20Journal%20on%20Human%20Rights%20E2%84%962-2021%20%28Volodymyr%20M.%20Lohoyda%29.pdf>.
3. Prokopenko V. *Pravove rehuliuвання kryptovaliut u sviti* [Legal regulation of cryptocurrencies in the world]. URL: <https://legalhub.online/blogy/pravove-regulyuvannya-kryptovalyut-u-sviti>.
4. Lyubkina O., Tkachenko O. *Do pytannia implementuvannya mizhnarodnoho dosvidu rehuliuвання finansovoho aktyvu: kryptovaliuty* [To the issue of implementation of international experience of financial asset regulation: cryptocurrencies]. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41335/1/%D0%9B%D0%AE%D0%91%D0%A%D0%86%D0%9D%D0%90.pdf>.
5. Binus A. *Pravovyi rezhym kryptovaliut v inozemnykh yurysdyktsiakh: porivnialno-pravovi aspekty* [Legal regime of cryptocurrencies in foreign jurisdictions: comparative legal aspects]. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/34.pdf.
6. Zatonatska T., Rozhko O., Tkachenko N. Modern trends of impact on economic development of countries: e-commerce and R&D. Marketing and Management of Innovations. 2018. № 4. С. 129-135.
7. Krasnova I. *Svitovyi dosvid rehuliuвання kryptovaliut* [World experience of regulation of cryptocurrencies]. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32829/Npndfi_2017_4_12.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
8. Michael Saylor: Bitcoin has no existential threats and will dominate 21st century. URL: <https://www.kitco.com/news/2021-05-05/Michael-Saylor-Bitcoin-has-no-existential-threats-and-will-dominate-21st-century.html>.
9. Sarah J. Hughes & Stephen T. Middlebrook. Advancing a Framework for Regulating Cryptocurrency Payments Intermediaries, 32 Yale J. on Reg. 2015.
10. James D. Gordon. Defining a Common Enterprise in Investment Contracts. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/159597203.pdf>.
11. Online Cash Bitcoin Could Challenge Governments, Banks. URL: <https://techland.time.com/2011/04/16/online-cash-bitcoin-could-challenge-governments/>.
12. Take A Trip Down The Revamped Silk Road Website. URL: <https://coed.com/2012/08/08/take-a-trip-down-the-revamped-silk-road-website/>.
13. I am Cameron Winklevoss and I love me some Bitcoin AMA! : IAmA.. URL: https://www.reddit.com/r/IAmA/comments/1swnnl/i_am_cameron_winklevoss_and_i_love_me_some/.
14. Kaznacheeva D.V. *Osnovni vydy zlochyniv, shcho vchyniaiutsia iz zastosuvanniam kryptovaliuty. Protydiia kiberzahrozam ta torhivli liudmy* [The main types of crimes committed using cryptocurrency. Combating cyber threats and human trafficking]. Kharkiv, 2019. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/26_11_2019/pdf/50.pdf.
15. Arbuzov S.G., Kolobov Yu.V., Mishchenko V.I., Naumenkova S.V. *Bankivska entsyklopediia* [Banking encyclopedia]. Kyiv: Scientific Research Center of the National Bank of Ukraine: Znannia, 2011. 504 p.
16. *Pro platizhni posluhy: Zakon Ukrainy vid 30.06.2021 № 1591-IX* [On payment services: Law of Ukraine dated 30.06.2021 No. 1591-X]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
17. *Pershymy bitkoin-miliarderamy staly braty, yaki zasudyly Tsukerberha* [The brothers who condemned Zuckerberg became the first bitcoin billionaires]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/12/4/631802/>.

Биткойн: риски перед обществом

Самсин Роман Игоревич, e-mail: rsamsin@ukr.net
кандидат юридических наук, адвокат, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье проанализированы риски, возникающие перед обществом в связи с появлением и распространением криптовалют (на примере биткойна как наиболее распространенной и известной криптовалюты). Констатировано, что появление и распространение биткойна (и других криптовалют) несет для общества ряд рисков, к которым можно отнести использование их в незаконных операциях, что дает возможность преступникам избежать ответственности за совершение преступлений (криминологические риски); создание конкуренции банкам, электронным платежным системам; неподконтрольность операций с виртуальными активами государству или другим регуляторам; возможность потери инвестиций в виртуальных активах из-за их высокой волатильности.

Ключевые слова: биткойн, криптовалюта, виртуальные активы, риски, майнинг, незаконные операции, волатильность.

APPLICATION OF MEASURES TO ENSURE CRIMINAL PROCEEDINGS IN EMERGENCY LEGAL REGIMES: SELECTED ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

Serhiy S. Kudinov
sergey.kiev1978@ukr.net

Hanna K. Teteriatnyk
e-mail: roksolanna@ukr.net

Abstract. The article examines theoretical and praxeological issues of applying measures to ensure criminal proceedings in conditions of emergency legal regimes. The authors state the ineffectiveness of most security measures in extraordinary conditions. Possible ways to solve the problems of calling and participating in investigative (search) actions by conducting them via video conference are considered. Attention is drawn to the debatability of alternative preventive measures in certain categories of criminal proceedings. Changes are proposed to the current Criminal Procedure Code of Ukraine in terms of proving the risk of returning or leaving to temporarily occupied territory or to an aggressor country. Attention is drawn to the need to make changes regarding the timing of pre-trial investigations in the criminal proceedings under study.

Key words: emergency legal regimes, criminal proceedings, security measures, preventive measures, detention, summons, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. З 2014 року в Україні триває збройний конфлікт, частина територій є тимчасово окупованими. Натомість наша держава повинна виконувати взяті на себе зобов'язання, у тому числі, які стосуються ефективного і оперативного кримінального провадження навіть в екстраординарних умовах. Аналіз судової та слідчої практики, нормативних джерел дозволив виявити цілу низку питань, які ставлять під сумнів ефективність механізмів більшості заходів забезпечення кримінального провадження.

Стан дослідження. На сучасному етапі окремі питання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових станів висвітлювалися у роботах О. В. Капліної, А. Г. Каткової, А. В. Маріоса, О. В. Одерія, М. А. Погорецького, В. М. Трофименка, О. В. Сачка, М. С. Цуцкірідзе, О. Г. Шило та ін. Комплексно проблематику досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення АТО) досліджено у дисертації та монографії О. В. Лазукової.

Метою статті є досягнення наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо теоретичних та практичних питань застосування заходів забезпечення кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів та розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП) в умовах надзвичайних правових режимів (далі – ННР) відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності кримінального провадження. Натомість існує низка дискусійних питань, пов'язаних із реалізацією цього інституту у таких правових режимах.

По-перше, це пов'язано із тим, що логічно не усі ЗЗКП можуть повноцінно застосовуватися у таких ситуаціях. Це пов'язано із статусом територій, на яких вчиняються кримінальні правопорушення. По-перше, це можуть бути тимчасово окуповані території, доступ до яких унеможливлений. По-друге, це специфіка роботи судів в умовах ННР.

Особливості застосування найбільш розповсюдженого ЗЗКП – виклику обумовлені тим, що реалізувати способи виклику, передбачені у ст. 135 КПК України не видається можливим, якщо особа знаходиться на тимчасово окупованій території. Для таких випадків були внесені зміни відповідно до ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» № 1422-IX від 27 квітня 2021 року: ст. 135 КПК України було доповнено частиною 8 у такій редакції: «Повістка про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, у випадку обґрунтованої неможливості вручення їй такої повістки згідно з частинами першою, другою, четвертою - сьомою цієї статті, публікується в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

Особа, зазначена в абзаці першому цієї частини, вважається такою, яка належним чином повідомлена про виклик, з моменту опублікування повістки про її виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

У випадку наявності в особи, зазначеної в абзаці першому цієї частини, захисника (захисників) копія повістки про її виклик надсилається захиснику (захисникам)» [1].

На практиці, як правило, положення цієї статті розповсюджуються на підозрюваних та обвинувачених. Таким чином, поза можливістю виклику для проведення процесуальних дій залишаються потерпілі та свідки. Частково проблематика їх участі у проведенні таких слідчих (розшукових) дій, як допит та пред'явлення для впізнання, можливість проведення яких у режимі відеоконференції могла б бути вирішена шляхом внесення змін до КПК України. Крім того, актуальність таких змін обумовлена і ситуаціями пандемії. Як, прикладом, на теперішній час Covid-19.

Проаналізуємо перспективність таких змін. У ч.1 ст. 232 КПК України передбачено підстави, умови та порядок допиту осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках: 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми [2]. Як видно, пп. 1, 2, 4 цитованої норми в умовах НПР безумовно можна розглядати як підстави для проведення цих слідчих (розшукових) дій в такому режимі. Більш того, п. 5 вказує, що наведені підстави не є вичерпними.

Водночас, ч. 5 ст. 232 КПК України визначає: «Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, в якому він розташований, службова особа цього органу досудового розслідування зобов'язана вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії» [2]. Зрозуміло, що ані в умовах тимчасової окупації, ані в умовах пандемії чи надзвичайних ситуацій на певних територіях забезпечення присутності службової особи під час проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції не можливо.

Це перша загорога у частині можливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах НПР у такому режимі. Другою, на нашу думку, є приписи ч. 2 ст. 232 КПК України, якою передбачено, що використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК України. Третьою – це відсутність гарантій забезпечення таємниці досудового розслідування, адже особа, з якою теоретично могли б бути проведені такі слідчі (розшукові) дії, може записувати її на власні пристрої та потім розповсюдити інформацію. Четверта стосується відсутності гарантій щодо впливу сторонніх осіб, які можуть знаходитися поруч та впливати на надання показань чи процес впізнання. Таким чином, на теперішній час з об'єктивних причин застосування цієї норми в умовах НПР залишається унеможливленим.

ЗЗКП, які можуть бути застосовані у випадку, якщо особа без наявності об'єктивних причин не з'являється за викликом в ординарному правовому режимі є привід та накладення грошового стягнення. Втім, як зрозуміло, внаслідок фактичної заблокованості механізму виклику та можливостей прибуття за ним, застосування цих ЗЗКП, у випадках передбачених ст. ст. 139, 140 КПК України є також неможливими.

З причин відсутності доступу до територій внаслідок стихійних лих, надзвичайного стану, тимчасової окупації унеможливлено і застосування таких ЗЗКП, як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, яке перебуває на зазначених територіях. Натомість при розслідуванні кримінальних правопорушень, які вчинені на тимчасово окупованих територіях тимчасовий доступ до речей і документів часто застосовується з метою отримання доступу до матеріалів кримінальних проваджень, які знаходяться в інших органах досудового розслідування або в суді. Внаслідок того, що по категоріям проваджень, пов'язаних із тимчасово окупованими територіями, неможливим є проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів на цих територіях та, як уже нами з'ясовано, застосування більшості ЗЗКП, доступ до документів, які знаходяться в матеріалах інших кримінальних проваджень є важливим у процесі доказування. Відтак ця практика є досить поширеною та відповідає принципу ефективності розслідування – використання усіх можливих законних способів отримання доказів у кримінальному провадженні.

Арешт майна є важливим ЗЗКП є важливим з точки зору обмеження на тимчасово окупованих територіях відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Хоча у псевдо республіках (так званих «ДНР» та «ЛНР»), тимчасово окупованій АРК існують неправові механізми та уже створені власні реєстри власників майна, натомість дії з таким майном є незаконними. Застосування ЗЗКП – арешту майна створює гарантії та можливості його повернення законним власникам, а також використання задля забезпечення потреб кримінального провадження, цивільного позову, спецконфіскації після звільнення та деокупації цих територій.

Досить обмежені механізми мають і запобіжні заходи в умовах НПР. З одного боку, у законодавстві фактично не передбачено особливостей застосування запобіжних заходів в умовах НПР. У ст. 615 КПК України передбачено тільки делегування певних повноважень слідчого судді «відповідному прокурору» у тому числі у частині застосування запобіжних заходів. Викликає зауваження сама норма, у якій використано формулювання «відповідний прокурор». На нашу думку, такі рішення доцільно було б віднести до повноважень керівника відповідного органу прокуратури, крім того, визначити, яким же чином має здійснюватися судовий контроль. Адже запобіжні заходи пов'язані із істотним обмеженням прав і законних інтересів особи, що потребує належних гарантій.

Ще одним дискусійним моментом є той, що у період з 07.10.2014 до 25.06.2019 року ч. 5 ст. 176 КПК України передбачала норму про безальтернативність виду запобіжного заходу – тримання під вартою, що мав обиратися до осіб, підозрюваних або обвинувачуваних у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258- 258-5 КК України. Водночас рішенням Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 25 червня 2019 року № 7-р/2019 у справі № 3-68/2018(3846/17, 2452/18, 3657/18, 347/19) зазначена норма була визнана неконституційною.

Попри визнання норми неконституційною, були висловлені окремі думки суддів КСУ. Суддя О. Первомайський справедливо, на наш погляд, звернув увагу на те, що «...право на свободу не є абсолютним, тобто таким, що не може бути обмежене, в той час як згадані в Рішенні вимоги щодо домірності (пропорційності) та суспільної необхідності застосування обмежень конституційних прав є наслідком того, що останні не є абсолютними...» [3].

В окремій думці суддя КСУ І.Д. Сліденка пояснює: «Появу частини п'ятої статті 176 Кодексу у зв'язку зі змінами до нього, які внесла Верховна Рада України у 2014 році, слід розглядати як термінову реакцію на військові дії, які розпочала Російська Федерація проти України...Таким чином, легітимна мета такого роду змін не викликає жодного сумніву.

У цій справі, результатом якої стало Рішення, на одній шальці терезів була індивідуальна свобода, а на іншій – безпека держави. Не слід забувати, що частина п'ята статті 176 Кодексу застосовувалась до підозрюваного у вчиненні державної зради та інших тяжких і особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України та злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю чи діяльністю незаконних воєнізованих або збройних формувань...» [4].

На нашу думку, зазначене питання потребує наукового переосмислення та ймовірно нормативних коректур, адже на терезах з одного боку стоїть життя нації, а з іншого – право на свободу та особисту недоторканість.

Більш того, складно уявити, як в умовах тимчасової окупації певної території, збройного конфлікту можна покладатися на сумлінне ставлення підозрюваного, обвинуваченого щодо виконання своїх процесуальних обов'язків. Досить сумнівною виглядає можливість забезпечення процесуальної поведінки підозрюваного, обвинуваченого шляхом застосування інших запобіжних заходів. Тим паче, що більшість таких осіб безпосередньо можуть пов'язані із країною-агресоркою, незаконними збройними формуваннями та застосування інших запобіжних заходів може не забезпечити фактичного продовження їх злочинних дій на користь зазначених утворень.

На нашу думку, обставини, визначені у ст. 178 КПК України не повною мірою охоплюють специфічні обставини, які характерні у кримінальних провадженнях в умовах НПР. Зокрема, що норму було доповнено п. 12 «ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї», однак, законодавцем не було враховано у якості додаткової обставини «ризик повернення особи на тимчасово окуповану територію або в район проведення АТО». Хоча п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України і містить ризик «переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду», однак саме обставини повернення особи на тимчасово окуповану територію або в район проведення АТО, на підтвердження яких може бути надано інформацію про наявність відповідної перепустки для виїзду на тимчасово окуповану територію Донецької або Луганської областей, офіційну реєстрацію на тимчасово окупованій території, наявність там близьких родичів або інших зв'язків, повинні враховуватися у якості додаткового елемента локального предмету доказування при обранні запобіжних

заходів у таких категоріях кримінальних проваджень. Доцільним є доповнення переліку таких обставин у ст. 178 п. 13 «ризик повернення особи на тимчасово окуповану територію або в район проведення АТО, а також виїзд на територію. Країни-агресора» [5].

Ще одним питанням, пов'язаним із застосуванням запобіжних заходів є незабезпечення визначених ст. 219 КПК України строків, у разі необхідності систематичного продовження запобіжного заходу. Зокрема, йдеться про ситуацію, коли є ухвала на затримання підозрюваного та його доставки до суду для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Строк дії такої ухвали становить 6 місяців. Стороні обвинувачення потрібно кожні півроку оновлювати ухвали слідчого судді на затримання. Матеріали зупинених за п. 2 ч. 1 ст. 281 КПК України кримінальних проваджень мають відновлюватися кожні 6 місяців аж до отримання нової ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та відповідної ухвали про дозвіл про затримання з метою приводу та проведення необхідних процесуальних дій для повторного оголошення підозрюваного у розшук та зупинення досудового розслідування.

Враховуючи, що тимчасова окупація триває вже понад 7 років, а більшість таких осіб переховуються на тимчасово окупованих територіях або виїхали в країну-агресорку, навіть це може стати перепорою для завершення провадження у встановлені законом строки. Ти більше, що на сьогоднішній день можливість оголошення підозрюваних у міжнародний розшук взаємодії із Інтерполом у зазначених категоріях проваджень фактично заблокована [5]. Відтак вирішенням цього питання, на наше переконання, можуть бути зміни до ст. 219 КПК України в частині обрахування строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях, що здійснюються в умовах ННР.

Висновок. На сьогоднішній день більшість ЗЗКП є фактично заблокованими. А тому цей інститут в умовах ННР потребує наукового переосмислення та внесення відповідних змін до КПК України в частині його вдосконалення. Попри екстраординарність обставин, у яких здійснюється кримінальне провадження в умовах ННР, має бути забезпечене ефективне і справедливе кримінальне провадження, притягнення винуватих до кримінальної відповідальності, відновлення прав потерпілих та виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, з урахуванням ситуацій боротьби нації за життя.

References:

1. Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny shchodo vdoskonalennya okremykh polozhen' u zv'yazku iz zdiysnenniam spetsial'noho dosudovoho rozsliduvannya: Zakon Ukrayiny № 1422-IX vid 27 kvitnya 2021 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#n47>.
2. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. St. 88.
3. Okrema dumka suddi Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny Pervomays'koho O.O. stosovno Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynymy skarhamy Kovtun Maryny Anatoliyivny, Savchenko Nadiyi Viktorivny, Kostohlodova Ihorya Dmytrovycha, Chornobuka Valeriya Ivanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) polozhennya chastyny p'yatoyi statti 176 Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na07d710-19#n2>.
4. Okrema dumka suddi Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny Slidenka I.D. stosovno Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynymy skarhamy Kovtun Maryny Anatoliyivny, Savchenko Nadiyi Viktorivny, Kostohlodova Ihorya Dmytrovycha, Chornobuka Valeriya Ivanovycha shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) polozhennya chastyny p'yatoyi statti 176 Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb07d710-19#n2>.
5. Teteryatnyk H.K. Kryminal'ne provadzhennya v umovakh nadzvychaynykh pravovykh rezhymiv: teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni osnovy: monohrafiya. Odesa: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», 2021. 500 p.

Применение мер обеспечения уголовного производства в условиях чрезвычайных правовых режимов: отдельные вопросы теории и практики

Кудинов Сергей, e-mail: sergey.kiev1978@ukr.net

Тетерятник Анна, e-mail: roksolanna@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье исследуются теоретические и праксеологические вопросы применения мер обеспечения уголовного производства в условиях чрезвычайных правовых режимов. Авторами констатируется неэффективность и большинства мер обеспечения в экстраординарных условиях. Рассматриваются возможные пути решения проблем вызова и участия в следственных (розыскных) действиях путем их проведения в режиме видеоконференции. Обращено внимание на дискуссионность альтернативных мер пресечения по некоторым категориям уголовных производств. Предлагаются изменения в действующий УПК Украины в части доказывания риска возвращения или выезда на временно оккупированную территорию или в страну-агрессор. Обращено внимание на необходимости внесения изменений в части сроков досудебного расследования по исследуемым уголовным производствам.

Ключевые слова: чрезвычайные правовые режимы, уголовное производство, меры обеспечения, меры пресечения, содержание под стражей, вызов, досудебное расследование.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin

scientific peer-reviewed journal

2021
No. 4

Passed for printing 28.12.2021. Appearance 30.12.2021.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, email: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>